

دانشکده زن و خانواده
پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مطالعات زنان

بررسی فقهی بازنمایی رسانه‌های جرائم زنان

بر اساس آراء آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی)

(مطالعه موردی بازنمایی اعتراف دختر رقصنده اینستاگرامی در رسانه ملی)

استاد راهنما:

دکتر محمدحسین ظریفیان یگانه

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر سیدمحسن فتاحی

پژوهشگر:

امید توتچی فتیله‌ای

اسفند ۱۳۹۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سپاس و ستایش مرضای راجل و جلاله که آثار قدرت او بر چهره روز روشن، تلمان است و انوار کسکت او در دل شب تار، دشمنان. آفریدگاری که خویش را به ما شناساند و درهای علم را بر ما گشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت یازماید.

ماحصل آموخته‌ایم را تقدیم می‌کنم به آنان که هم‌آسمانی‌شان آرام بخش آلام زمینی‌ام است.

به استوارترین تکیه‌گاهم، دستان پر مهر پدرم؛

به سبزترین نگاه زندگیم، چشمان سبز مادرم؛

به همسر و همسر عزیزم که نادصوری، به‌رایی، مهربانی، تبلور امید و تلاش در زندگی برایم بوده و هست.

هرچه آموختم در کتب عشق و مهر شما عزیزان آموختم و هرچه بگوختم قطره‌ای از دریای بی‌کران مهربانی‌تان را سپاس توانم گویم.

امروز هستی‌ام به امید شاست و فردا کلید عاقبت. نخی‌ام رضای شما، ره‌آوردی کران کسک ترا از این ارزان نداشتم تا به خاک یا تان نثار کنم، باشد که حاصل تلاشم، نیم‌گوز غبار مستحکی‌تان را بزداید.

خداوند از من خسترتوفیق تلاش در کسکت، صبر در نومی‌دی، رفیق بی‌بمراه، جهاد بی‌سلاح، کار بی‌پاداش، فداکاری در سکوت، دین بی‌دنیا، مذهب بی‌عوام، عظمت بی‌نام، خدمت بی‌تان، ایمان بی‌ریا، خوبی بی‌نمود، کسختی بی‌غای، مناعت بی‌غور، عشق بی‌بوس، تنهایی در انبوه جمعیت و دوست داشتن بی‌آنکه دوستت بدانند را عنایت فرما.

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ، لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»

بر خود لازم می‌دانم که از اساتید کرامت‌دار، معظم، فریخته و فرزانه جناب آقای دکتر محمد حسین ظریف‌نیا، یگانه، حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر سید محسن فتاحی که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشن می‌نمایند و کلمه‌های علم و دانش را بار بار بهمان‌هایی با مشاوره‌های کارساز و سازنده خود، بارور ساخته‌اند، تقدیر و تشکر نمایم.

همچنین، شایسته است از حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر محمد بهمان استاد محترم داور، که با داور بی‌دین و مضمحل خود در جست‌وجوی بهبود اصلاح این پژوهش، بر بنده کمک نمودند کمال تشکر را داشته باشم. در پایان بر خود فرض می‌دانم، از زحمات همه عزیزان دکاد علمی و اجرایی دانشکده زن و خانواده دانشگاه ادیان و مذاهب خصوصاً سرکار خانم دکتر خوش صورت ریاست محترم دانشکده زن و خانواده، سرکار خانم دکتر کارودانی مدیر محترم گروه مطالعات اسلامی زنان، سرکار خانم سلیمان کلان‌شناس محترم پژوهش دانشکده زن و خانواده و سایر بزرگواران، قدر دانی نمایم.

"وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ اتَّبَعَ الْهُدَى"

چکیده

وقوع جرائم در جوامع امروزی انکارناپذیر است، قانون‌گذار در مواجهه با جرائم مجازات وضع می‌کند تا بتواند با برخورد با مجرمین جامعه را امن کند. میان مردان و زنان در ارتکاب جرم تفاوت‌های وجود دارد، میزان ارتکاب جرم زنان نسبت به مردان کمتر است و نوع و اهداف جرم ارتكابی در آنان نیز متفاوت است. با گسترش رسانه و توسعه ارتباطات، از طرفی با آسیب‌ها و از سوی دیگر با ظرفیت‌های اطلاع‌رسانی این ابزار مواجه‌ایم. فقه و حقوق در کنار سایر علوم به قانون‌گذار کمک می‌کنند تا با وضع قوانین آرامش در میان آحاد جامعه برقرار شود و صدور حکم مجازات برای مجرم با همین هدف است. مجرمین حسب جرمی که مرتکب می‌شوند، باید عادلانه به جزای عمل خود برسند و اگر حقی از افراد یا جامعه را تضییع نموده باشند جبران نمایند. بر اساس مستندات و مبانی فقهی برای برخی از جرائم مجازات تشهیر (بازنمایی رسانه‌ای) به‌عنوان مجازات اصلی یا تکمیلی در نظر گرفته شده است. از آنجاکه اسلام حرمت آبروی مؤمن را همانند حرمت جان و مال او می‌داند، تشهیر مجرم، باید از ضرورت بالایی برخوردار باشد که شریعت جواز آن را صادر نموده است. در گذشته تشهیر با روش‌های همچون گرداندن مجرم در سطح شهر انجام می‌شده، اما امروزه به کمک رسانه‌ها این کار تسهیل شده است و مجرم در گستره وسیعی از جامعه مشهور می‌شود. تشهیر مجرم با حکم قضائی امکان‌پذیر است و مسئولیت رسانه در این اقدام بسیار مهم است و به‌هیچ‌وجه رسانه مجاز نیست خودسرانه نسبت به تشهیر اقدام نماید. جرائم زنان از جمله جرائمی است که به دلایلی حساسیت‌های خاص دارد و اگر قرار باشد یک زن مجرم تشهیر شود این حساسیت بیشتر خواهد شد، اکثر فقها در جرائمی که مجرم تشهیر می‌شود جوازی برای تشهیر بانوان صادر نکردند، از منظر فقهی آیت‌الله خامنه‌ای، تشهیر مجرم محدودیت‌های دارد و آنجائی که جواز تشهیر داده‌اند حسب مصالحی بوده است.

کلیدواژه: بازنمایی رسانه‌ای، جرائم زنان، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، فقه، حریم خصوصی، آسیب‌های اجتماعی

فهرست مطالب

فصل اول.....	۱
کلیات، ادبیات و روش تحقیق.....	۲
۱-۱ کلیات تحقیق.....	۲
۱-۱-۱ مقدمه.....	۲
۲-۱-۱ بیان مسئله.....	۵
۳-۱-۱ ضرورت و اهمیت پژوهش.....	۱۱
۴-۱-۱ سؤالات پژوهش.....	۱۴
۱-۴-۱-۱ سؤال اصلی.....	۱۴
۲-۴-۱-۱ سؤال‌های فرعی.....	۱۴
۵-۱-۱ فرضیه‌های پژوهش.....	۱۴
۶-۱-۱ پیشینه پژوهش.....	۱۷
۷-۱-۱ هدف پژوهش.....	۲۰
۸-۱-۱ فواید پژوهش.....	۲۱
۲-۱ ادبیات تحقیق.....	۲۳
۱-۲-۱ گفتار اول: مفاهیم.....	۲۳
۱-۱-۲-۱ بازنمایی.....	۲۳
۲-۱-۲-۱ رسانه.....	۲۴
۱-۲-۱-۲-۱ تعریف رسانه، سیر تحول و انواع آن.....	۲۴
۲-۲-۱-۲-۱ ویژگی رسانه‌های اجتماعی.....	۲۶
۳-۲-۱-۲-۱ تفاوت رسانه‌های جمعی با رسانه‌های اجتماعی.....	۲۸
۳-۱-۲-۱ فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی.....	۲۹

- ۳۰ ..... ۱-۳-۱-۲-۱ تعریف و انواع آن
- ۳۰ ..... ۲-۳-۱-۲-۱ فضای مجازی
- ۳۱ ..... ۳-۳-۱-۲-۱ شبکه‌های اجتماعی
- ۳۲ ..... ۴-۳-۱-۲-۱ گستره فضای مجازی
- ۳۳ ..... ۵-۳-۱-۲-۱ تفاوت رسانه‌های اجتماعی با شبکه‌های اجتماعی
- ۳۴ ..... ۴-۱-۲-۱ بازنمایی رسانه‌ای و رسانه‌ای شدن جرائم
- ۳۶ ..... ۵-۱-۲-۱ سواد رسانه‌ای
- ۳۷ ..... ۶-۱-۲-۱ آسیب اجتماعی
- ۳۸ ..... ۱-۶-۱-۲-۱ انواع آسیب‌های اجتماعی
- ۳۹ ..... ۲-۶-۱-۲-۱ علل بحران انحرافات و آسیب‌های اجتماعی
- ۳۹ ..... ۷-۱-۲-۱ اتهام و جرم
- ۳۹ ..... ۱-۷-۱-۲-۱ تعریف متهم
- ۴۱ ..... ۲-۷-۱-۲-۱ تعریف جرم
- ۴۳ ..... ۳-۷-۱-۲-۱ انواع جرائم
- ۴۴ ..... ۴-۷-۱-۲-۱ جرائم زنان
- ۴۶ ..... ۸-۱-۲-۱ جامعه و مخاطب
- ۴۷ ..... ۹-۱-۲-۱ فقه
- ۴۸ ..... ۱۰-۱-۲-۱ حریم خصوصی
- ۴۹ ..... ۲-۲-۱ گفتار دوم: ادبیات نظری
- ۴۹ ..... ۱-۲-۲-۱ ویژگی‌های فضای مجازی
- ۵۰ ..... ۱-۱-۲-۲-۱ پویای زمان

- ۵۰ ..... ۲-۱-۲-۲-۱ فشرده گی مکان
- ۵۰ ..... ۳-۱-۲-۲-۱ تکثر و تنوع عددی
- ۵۱ ..... ۴-۱-۲-۲-۱ پیوستگی و یکپارچگی
- ۵۱ ..... ۵-۱-۲-۲-۱ گمنامی هویت
- ۵۲ ..... ۶-۱-۲-۲-۱ فردگرایی
- ۵۲ ..... ۲-۲-۲-۲-۱ فرصت‌ها، تهدیدها و آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی
- ۵۲ ..... ۱-۲-۲-۲-۱ فرصت‌ها
- ۵۳ ..... ۲-۲-۲-۲-۱ تهدیدها و آسیب‌ها
- ۵۴ ..... ۳-۲-۲-۲-۱ ویژگی‌های بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان
- ۵۹ ..... ۴-۲-۲-۲-۱ عوامل مؤثر در بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان
- ۵۹ ..... ۱-۴-۲-۲-۱ حاکمیت و قانون
- ۵۹ ..... ۲-۴-۲-۲-۱ رسانه
- ۵۹ ..... ۳-۴-۲-۲-۱ اجتماع
- ۶۰ ..... ۴-۴-۲-۲-۱ خانواده سالم
- ۶۰ ..... ۵-۲-۲-۲-۱ پیامدهای بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان
- ۶۴ ..... ۶-۲-۲-۲-۱ بایسته‌ها، قوانین و نظریات حقوقی در بازنمایی رسانه‌ای جرائم
- ۶۸ ..... ۱-۶-۲-۲-۱ حقوق رسانه
- ۶۸ ..... ۱-۱-۶-۲-۲-۱ هدف حقوق رسانه
- ۶۸ ..... ۲-۱-۶-۲-۲-۱ ضرورت حقوق رسانه
- ۶۹ ..... ۲-۶-۲-۲-۱ حقوق مخاطب
- ۷۱ ..... ۳-۶-۲-۲-۱ مستندات قانون آئین دادرسی کیفری و مجازات اسلامی
- ۷۳ ..... ۷-۲-۲-۲-۱ مصادیق جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی در فضای مجازی

- ۷۴ ..... ۸-۲-۲-۱ نظریات و قواعد فقهی و حقوقی
- ۷۴ ..... ۱-۸-۲-۲-۱ علم فقه و دانش حقوق
- ۷۴ ..... ۲-۸-۲-۲-۱ حقوق
- ۷۵ ..... ۳-۸-۲-۲-۱ نظریه فقهی
- ۷۵ ..... ۴-۸-۲-۲-۱ نظریه حقوقی
- ۷۵ ..... ۵-۸-۲-۲-۱ فرق نظریه فقهی و حقوقی
- ۷۶ ..... ۶-۸-۲-۲-۱ قاعده فقهی
- ۷۶ ..... ۱-۶-۸-۲-۲-۱ قاعده قبح عقاب بلا بیان
- ۷۷ ..... ۲-۶-۸-۲-۲-۱ قاعده احترام و قاعده حرمت اهانت به محترمان
- ۷۸ ..... ۷-۸-۲-۲-۱ قاعده حقوقی
- ۷۸ ..... ۸-۸-۲-۲-۱ فرق قاعده فقهی و قاعده حقوق اسلامی
- ۷۹ ..... ۹-۸-۲-۲-۱ زن در نظام فکری آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی)
- ۷۹ ..... ۱-۹-۸-۲-۲-۱ زن، فرهنگ و گفتمان اسلامی
- ۸۰ ..... ۲-۹-۸-۲-۲-۱ زن، فرهنگ و گفتمان غربی
- ۸۰ ..... ۳-۹-۸-۲-۲-۱ زن، انقلاب و نظام اسلامی
- ۸۴ ..... ۳-۱ روش تحقیق
- ۸۴ ..... ۱-۳-۱ هدف و نوع تحقیق
- ۸۵ ..... ۲-۳-۱ روش پژوهش
- ۸۶ ..... ۳-۳-۱ نحوه گردآوری داده‌ها
- ۸۶ ..... ۴-۳-۱ ابزار گردآوری اطلاعات
- ۸۶ ..... ۵-۳-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
- ۸۸ ..... فصل دوم

- ۸۹..... ابعاد فقهی، حقوقی و اجتماعی جرایم رسانه‌ای زنان.
- ۸۹..... ۱-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر رسیدگی پرونده و مجازات.
- ۹۰..... ۱-۱-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر مقدار مجازات.
- ۹۰..... ۲-۱-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر تعیین نوع مجازات.
- ۹۱..... ۳-۱-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر شیوه اجرای مجازات.
- ۹۲..... ۲-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر حقوق متهم و خانواده او.
- ۹۶..... ۳-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر جامعه.
- ۹۸..... ۴-۲ تحلیل محتوای بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان.
- ۱۰۰..... فصل سوم.
- ۱۰۱..... بازنمایی رسانه‌ای جرایم زنان در فقه.
- ۱۰۱..... ۱-۳ بایسته‌های فقه در بازنمایی رسانه‌ای جرائم و مجازات.
- ۱۰۱..... ۲-۳ تشهیر و احکام مترتب بر آن.
- ۱۰۴..... ۱-۲-۳ مجازات تشهیر؛ حد است یا تعزیر؟
- ۱۰۶..... ۲-۲-۳ تحلیل و سابقه فقهی مجازات تشهیر.
- ۱۰۶..... ۱-۲-۲-۳ شهادت کذب.
- ۱۰۷..... ۲-۲-۲-۳ مفساد اقتصادی و احتیال.
- ۱۰۸..... ۳-۲-۲-۳ قذف.
- ۱۰۸..... ۴-۲-۲-۳ محاربه.
- ۱۰۹..... ۵-۲-۲-۳ تدلیس.
- ۱۰۹..... ۶-۲-۲-۳ قوادی.
- ۱۱۲..... ۳-۲-۳ نظر فقه در بارهی اعمال تشهیر در سایر جرائم.
- ۱۱۳..... ۴-۲-۳ قواعد عمومی تعزیرات.

- ۱۱۴.....۵-۲-۳ سابقه فقهی استخدام تشهیر
- ۱۱۵.....۶-۲-۳ فلسفه اجرای تشهیر
- ۱۱۶.....۷-۲-۳ مجازات تشهیر در عصر حاضر
- ۱۱۶.....۱-۷-۲-۳ نظرات گروه موافق اجرای تشهیر
- ۱۱۶.....۲-۷-۲-۳ نظرات گروه مخالف اجرای تشهیر
- ۱۱۷.....۳-۷-۲-۳ دیدگاه متعادل
- ۱۱۷.....۸-۲-۳ سابقه تقنینی تشهیر
- ۱۱۹.....۱-۸-۲-۳ تشهیر در قانون جدید
- ۱۲۱.....۲-۸-۲-۳ تشهیر به عنوان مجازات تکمیلی
- ۱۲۱.....۹-۲-۳ کیفیت اجرای تشهیر در عصر حاضر
- ۱۲۲.....۱۰-۲-۳ مزایا و معایب تشهیر رسانه‌ای
- ۱۲۳.....۱-۱۰-۲-۳ فواید تشهیر رسانه‌ای
- ۱۲۳.....۲-۱۰-۲-۳ عیب‌های تشهیر رسانه‌ای
- ۱۲۳.....۱-۲-۱۰-۲-۳ تناقض با حفظ آبرو و اصل تکریم انسان
- ۱۲۴.....۲-۲-۱۰-۲-۳ تضاد با اصل فردی بودن مجازات‌ها
- ۱۲۴.....۳-۲-۱۰-۲-۳ تعارض با حریم خصوصی
- ۱۲۴.....۴-۲-۱۰-۲-۳ قبح‌شکنی از گناه و معصیت
- ۱۲۴.....۵-۲-۱۰-۲-۳ اسطوره‌سازی
- ۱۲۵.....۶-۲-۱۰-۲-۳ ترویج عوام‌گرایی کیفی
- ۱۲۵.....۷-۲-۱۰-۲-۳ ترویج ابتذال رسانه‌ای
- ۱۲۶.....۸-۲-۱۰-۲-۳ ایجاد سوء پیشینه

- ۱۲۷.....۳-۲-۱۰-۲-۹ بدآموزی
- ۱۲۷.....۳-۲-۱۰-۲-۱۰ تضعیف اخلاق عمومی
- ۱۲۷.....۳-۲-۱۱ انواع تشهیر طبق قانون
- ۱۲۸.....۳-۲-۱۱-۱ تشهیر اختیاری
- ۱۲۸.....۳-۲-۱۱-۲ تشهیر الزامی
- ۱۲۸.....۳-۲-۱۱-۲-۱ تشهیر مشروط
- ۱۲۸.....۳-۲-۱۱-۲-۲ تشهیر الزامی و مطلق
- ۱۳۱.....۳-۳ مستندات آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع) در باب عرض و آبرو
- ۱۳۳.....۳-۳-۱ عوامل هتک حرمت
- ۱۳۳.....۳-۳-۱ تجسس
- ۱۳۳.....۳-۳-۲ افشای عیوب اهل ایمان
- ۱۳۴.....۳-۳-۲ لزوم افشا و مجازات ظالمان
- ۱۳۴.....۳-۳-۳ اشاعه فحشاء
- ۱۳۵.....۳-۳-۴ صیانت از آبروی خود و دیگران
- ۱۳۶.....۳-۳-۵ راه‌هایی برای حفظ آبروی خود و دیگران
- ۱۳۷.....۳-۴ فقه و بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان
- ۱۴۰.....۳-۵ بررسی مطالعه موردی پژوهش حاضر از منظر فقه و حقوق
- ۱۴۵.....فصل چهارم
- ۱۴۶.....تحلیل فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
- ۱۴۶.....۴-۱ آراء و نظرات فقهی آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) در بازنمایی رسانه‌ای جرائم
- ۱۵۵.....۴-۲ گریزی به جرم ارتكابی مطالعه موردی پژوهش
- ۱۵۷.....۴-۳ بررسی مطالعه موردی از منظر فقهی آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی)

۱۵۹.....	فصل پنجم.....
۱۶۰.....	یافته‌های پژوهش، نتیجه و جمع بندی.....
۱۶۰.....	۱-۵ اصول حاکم بر مجازات اسلامی.....
۱۶۰.....	۱-۱-۵ تناسب بین مجازات و جرم.....
۱۶۰.....	۲-۱-۵ اجرای حتمی قانون.....
۱۶۱.....	۱-۲-۱-۵ قطعیت در اجرای حدود الهی.....
۱۶۱.....	۲-۲-۱-۵ لزوم رؤیت شرایط مجرم.....
۱۶۲.....	۳-۲-۱-۵ اختیار حاکم.....
۱۶۳.....	۴-۲-۱-۵ سقوط برخی از مجازات‌ها با توبه.....
۱۶۳.....	۳-۱-۵ قبول مسئولیت کیفری.....
۱۶۴.....	۴-۱-۵ شخصی بودن مجازات.....
۱۶۴.....	۵-۱-۵ عدم جواز عبور از حدود الهی و اصل قانونی بودن مجازات.....
۱۶۶.....	۶-۱-۵ عدم ضرورت اثبات جرم.....
۱۶۷.....	۷-۱-۵ حفظ حیثیت مجرم در اجرای مجازات.....
۱۶۸.....	۸-۱-۵ اجرای علنی و عمومی مجازات.....
۱۶۹.....	۹-۱-۵ تشهیر مجرم مشهور به فسق و فساد اخلاقی.....
۱۷۰.....	۱۰-۱-۵ فلسفه مجازات در اسلام.....
۱۷۱.....	۲-۵ نتیجه‌گیری.....
۱۷۶.....	۳-۵ پیشنهادها و کاستی‌ها.....
۱۷۸.....	فهرست منابع و مآخذ.....
۱۹۰.....	فهرست سایت‌های اینترنتی.....
۱۹۱.....	پیوست‌ها.....

پیوست شماره ۱..... ۱۹۱

پیوست شماره ۲..... ۱۹۲

فصل اول

کلیات، ادبیات و روش تحقیق

۱-۱ کلیات تحقیق

۱-۱-۱ مقدمه

رسانه، شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی به‌عنوان ابزاری نوین و توانمند در اطلاع‌رسانی و ارتباطات نقش مهم و مؤثری دارند، از یک‌سو با پیشرفت فناوری رسانه‌ای و اینترنت و طراحی و ساخت شبکه‌های اجتماعی، جهان امروز به دهکده کوچکی تبدیل شده است که اخبار و اطلاعات با سرعت چشم‌گیر بازنشر داده می‌شوند.

از سوی دیگر آسیب‌های ناشی از فقدان سواد رسانه‌ای در کاربرد صحیح از این ابزار قابل توجه هست. این ابزار می‌تواند کاربردهای مثبت و منفی داشته باشد. فقدان سواد رسانه‌ای و آموزش‌های لازم می‌تواند این ابزار کاربردی را تبدیل به طوفان سهمگینی کند که بنیان فرهنگ، خانواده و اجتماع را از ریشه برکند و زمینه‌ساز جرم، جنایت، اختلافات خانوادگی و... شود.

افزایش جرائم کیفری و حقوقی، لزوم وجود دستگاه عدلیه و وضع قوانین و مجازات بر اساس موازین شرعی و حقوقی را بیش‌ازپیش روشن می‌نماید. جوامع بشری به قانون نیاز دارند تا از هرج‌ومرج جلوگیری شود. در ایران به‌عنوان کشوری مسلمان، وضع و اجرای قوانین باید منطبق با شریعت، قواعد و موازین فقه اسلامی باشد. لذا قانون‌گذار سعی کرده است در وضع قوانین خصوصاً قانون مجازات اسلامی این مطلب را در نظر داشته باشد، به‌عنوان مثال: در ماده یک قانون مجازات اسلامی آمده است: «قانون مجازات اسلامی مشتمل بر جرائم و مجازات‌های حدود، قصاص، دیات و تعزیرات، اقدامات تأمینی و تربیتی، شرایط و موانع مسؤولیت کیفری و قواعد حاکم بر آن‌ها است».

یکی از اصول اولیه و مسلم حقوق جزایی که شرع مقدس اسلام بر آن تصریح نموده، «اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها» و یا همان «قاعده قبح عقاب بلا بیان» است و این قاعده مسلم نزد فقیهان و اصولیون به شمار می‌رود و درصدد بیان این معناست که هیچ مجازاتی بدون وجود قانون تصور شدنی نیست.^۱

یکی از اساسی‌ترین اصول حاکم بر حقوق جزا، همین اصل است. به موجب این اصل هیچ عملی جرم نیست و هیچ مجازاتی قابل اجرا نیست، مگر آنکه توسط قانون‌گذار عنوان مجرمانه برای آن وضع شود و مجازات آن تعیین و اعلام گردد. وظیفه قانون‌گذاری و تعیین عناوین جرائم و میزان مجازات‌ها از وظایف و اختیارات انحصاری قوه قانون‌گذاری است و به موجب اصل تفکیک قوا که از اصول مسلم قانون اساسی است، قضات تحت هیچ شرایطی حق مداخله در امر تعیین جرائم و مجازات‌ها را ندارند و بهانه‌ی «حفظ نظم جامعه و حمایت از عفت عمومی و اخلاق حسنه»، نمی‌تواند مجوز مداخله قضات در امر قانون‌گذاری باشد؛ بنابراین در حقوق موضوعه ممکن است رفتاری از لحاظ اخلاقی زشت و زننده و از لحاظ مذهبی گناه محسوب شود، ولی اگر در قوانین جزایی صراحتاً جرم قلمداد نشده و مجازات آن نیز به طور منجز مشخص نشده باشد، قابل تعقیب کیفری نیست و نمی‌توان برای آن مجازات تعیین نمود.^۲

افراد در جامعه با افعال و رفتار خود اثرگذار خواهند بود، ممکن است فعل یا ترک فعلی در قوانین جزایی جرم باشد و مجازات برای آن وضع شده باشد. صدور حکم مجازات باید از سوی مراجع قضایی انجام پذیرد نه رسانه‌ها، چراکه ممکن است در قانون برای جرمی چندین نوع مجازات داشته باشیم. قاضی بر اساس پرونده و شرایط حکم صادر می‌نماید. در واقع مرجع صالح رسیدگی به پرونده‌های قضایی، محاکم و دادگاه‌ها و دادسراها هستند نه رسانه و شبکه‌های اجتماعی.

---

۱. رضا اوغلی جیدرقی، سمیه، «اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در فقه و حقوق جزای ایران»، اولین کنگره ملی تفکر و پژوهش دینی، اردیبهشت، ۱۳۹۳

۲. امام خمینی: «قضات نمی‌توانند برخلاف شرع حکم کنند و در احکام موافق شرع هم باید مطابق مقررات جمهوری اسلامی عمل کنند در صورتیکه خلاف شرع نباشد». استفتائات امام خمینی (ره)، ج ۱۰، ص ۹، در پاسخ به سؤال ۱۱۲۸۰

در این پژوهش با موضوع پرونده جرم علیه اخلاق و عفت عمومی مواجه هستیم که مجازات آن تعزیر^۱ است. رسانه ملی در مستند تلویزیونی بیراهه با پخش اعترافات متهم قبل از صدور حکم، حواشی زیادی را برای مرجع قضایی، پلیس فتا و حتی خود رسانه ملی به وجود آورد. با توجه به اینکه طبق مستندات شرعی و قانونی، حکم مجازات تشهیر (بازنمایی رسانه‌ای) مجرمین در مورد جرائم خاصی صادر می‌شود. در مورد تشهیر زنان مجرم به حکم اولیه منع وجود دارد و حسب واجب‌المراعات بودن شانیت و شخصیت زن جواز تشهیر برای ایشان صادر نشده است، با این فرض و تلاش در جهت شفاف شدن مبحث بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان، کار پژوهشی در قالب پایان‌نامه با موضوع "بررسی فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان بر اساس آراء آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) مطالعه موردی بازنمایی اعتراف دختر رقصنده اینستاگرامی در رسانه ملی" آغاز شد.

امید است این پژوهش، بتواند در تکمیل تحقیقات گسترده فقهی حقوقی انجام‌شده در زمینه‌ی کارکردهای رسانه، کاهش جرائم و آسیب‌های اجتماعی زنان سهم کوچکی داشته باشد.

---

۱. مجازات‌هایی که کمیت و کیفیت آن‌ها در شرع مشخص نشده است.

۲-۱-۱ بیان مسئله

در پژوهش حاضر مسئله اصلی موردبررسی "بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان" است، در این پژوهش با توجه به اهمیت موضوع و بازخوردهای آن در جامعه، قصد داریم به این مسئله از منظر فقه بر اساس آراء، نظرات و دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) بپردازیم.

در عصر حاضر، رسانه (جمعی و اجتماعی) به‌عنوان مهم‌ترین ابزار اطلاع‌رسانی و ارتباطی هستند، بازنمایی رسانه‌ای حوادث و موضوعات مختلف از کارکردهای اساسی رسانه است، در این میان بازنمایی رسانه‌ای جرائم و مجرمین نمود بارز و حساسیت‌برانگیزی دارد. بعد از وقوع و کشف هر جرمی، رسیدگی به پرونده قضایی تا صدور حکم و مجازات، روندی را طی خواهد کرد که در سیر این روند ممکن است حسب نوع پرونده و شرایط حاکم بر جامعه (مانند پرونده‌های اقتصادی و اختلاس)، ضرورت پیدا کند که موضوع پرونده بازنمایی رسانه‌ای بشود؛ و اینکه آیا رسانه اجازه انتشار و بازنمایی اخبار مجرمین را دارد یا خیر؟ این همان سؤالی است که موجب می‌شود به تفصیل بحث بازنمایی رسانه‌ای جرائم بپردازیم و بررسی کنیم که فقه نظرش در این باره چیست؟ و خاصه در این پژوهش، آرای فقهی آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) در حوزه‌های زن و خانواده، فقه و رسانه و بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان را موردبررسی قرار دهیم، رسانه‌ها (جمعی و اجتماعی) هرچند از یک‌سو سبب تسهیل زندگی اجتماعی افراد شده است، ولی از سوی دیگر در این رسانه‌ها گاهی به استناد تشخیص کارشناسی و ضرورت‌ها، حریم خصوصی افراد نادیده گرفته می‌شود، به حرمت و حیثیت اشخاص و حتی گاهی اقوام توهین می‌شود یا به آن‌ها افترا زده می‌شود.

از طرفی در قانون مجازات اسلامی، ذیل مواد ۲۳ و ۳۶ به بازنمایی رسانه‌ای و انتشار حکم محکومیت مجرمین اشاره شده است و از طرفی دیگر ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری می‌گوید: «انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد، در رسانه‌ها مجاز است. بیان مفاد حکم قطعی و مشخصات محکوم‌علیه فقط در موارد مقرر در قانون امکان‌پذیر است. تخلف از مفاد این ماده در حکم افتراء است.»

تصریح قانون در دو مسئله بازنمایی و عدم بازنمایی، با قیود و تبصره‌های که ذیل این مواد قانونی آمده است، حاکی از اهمیت این موضوع است؛ و نکته مهم و اساسی این است که در روند رسیدگی ممکن است فرد متهم تبرئه شود و اصلاً جرم وی ثابت نشود، قبل و حتی بعد از اثبات جرم، رسانه‌ای کردن آن محدودیت و ممنوعیت دارد. امروزه افشاگری رسانه‌ای مربوط به رسانه ملی نیست بلکه شامل تمامی مکلفین می‌شود زیرا با وجود شبکه‌های اجتماعی هر فرد یک رسانه است و بسیاری از پیام‌ها و متن‌های شبکه‌های اجتماعی نیز افشاگری به شمار می‌روند اما افراد بدون تحقیق و آگاهی از مصادیق و حکم افشاگری آن مطلب را برای دیگران نیز ارسال می‌کنند.

نفس موضوع بازنمایی رسانه‌ای متهمین و مجرمین (بین این دو فرق است) محاسن و معایب و آسیب‌های خواهد داشت که در فصل دوم به تفصیل آن‌ها خواهیم پرداخت.

رسانه به‌عنوان ابزاری فعال و پویا که رسالت خود را در بازنشر وقایع جامعه می‌بیند، گاهی ممکن است موجب ضرر و زیان به آبرو و شخصیت اشخاص و حتی وقوع جرائمی شود. نمی‌توان در قبال مسئولیت رسانه‌ها خصوصاً رسانه ملی که حامل و ناقل بخش مهمی از آگاهی‌های اجتماعی است، برخوردی خنثی و یا غیرناظر به ماهیت و کارکرد آن داشته باشیم. نگاهی اجمالی به وضعیت کنونی آزادی‌های رسانه‌ای در ایران و نیز بررسی وضعیت نظام فقهی - حقوقی حاکم بر فعالیت آن‌ها در زمینه‌های مختلف، بیان‌گر این واقعیت است که علی‌رغم وجود قوانین و ضوابط مشخص در رسانه‌ای کردن اخبار و وقایع جامعه، گاهی رسانه‌ها از این چارچوب خارج می‌شوند. گرچه در وضع کنونی نظام حقوقی کشور ایران که متأثر از فقه است، بسیاری از فعالیت‌های زیان‌باری که از طریق رسانه‌ها انجام می‌شوند هنوز در قوانین، عناوین خاص و دقیق کیفری ندارند و اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها مانع از آن هستند که با استناد به احکام کیفری به جبران خسارت و تنبیه مرتکب فعل زیان‌بار اقدام شود. مسئله ما در این پژوهش این است که انعکاس و بازنمایی جرائم در رسانه، باید دارای مجوز فقهی و حقوقی باشد، اگر بازنمایی رسانه‌ای جرائم از این ضوابط و مجوزات قانونی تبعیت نکند، موجب هرج و مرج و اختلال در روند رسیدگی پرونده‌های قضایی می‌شود. با عنایت به گستره جرائم و آسیب‌های اجتماعی در جوامع امروز خصوصاً جرائمی که در

بستر شبکه‌های اجتماعی رخ می‌دهد. دختران و زنان، در معرض آسیب، بحران و خطرهای بیشتری نسبت به مردان هستند؛ و اگر قرار باشد جرائم زنان، بخصوص جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی بازنمایی رسانه‌ای شود، لازم است شاخه‌های فقهی - حقوقی به صورت دقیق‌تر در نظر گرفته شود و جایگاه و شخصیت زن که از منظر فقها واجب المراعات است رعایت گردد.

این پژوهش به بررسی یکی از مصادیق بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان (مطالعه موردی بازنمایی دختر رقصنده اینستاگرامی در رسانه ملی) از منظر فقهی بر اساس دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) خواهد پرداخت. قلمرو این پژوهش در بازه زمانی دو سال اخیر (۱۳۹۷-۱۳۹۸) است. از سوی ناظر به گستره وسیع شبکه‌های اجتماعی مخاطب محور و مדיامحور در ایران مانند تلگرام، اینستاگرام، ایمو، واتساپ و... است که زمینه وقوع جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی توسط زنان را فراهم آورده‌اند و از سوی دیگر ناظر به عملکرد رسانه‌های جمعی و تأثیر آن بر روند رسیدگی پرونده‌های قضایی است.

آنچه در این پژوهش مهم است، بررسی زوایای فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان با محوریت مطالعه موردی قابل تعمیم به سایر مصادیق این‌چنینی بر پایه جنسیت زن است، مصداقی که بازنمایی جرم این خانم، حاشیه‌های گسترده‌ای حقوقی، اجتماعی و فرهنگی داشته است و تبدیل به یک مسئله و چالش اجتماعی شده و بازخوردهای فراوانی را در سطح جامعه داشته و نهایتاً مهاجرت ایشان به خارج کشور سرانجام این پرونده بود.^۱

امروزه کاربران زیادی در شبکه‌های اجتماعی همچون اینستاگرام و ایمو با استفاده از قابلیت‌های این شبکه‌های اجتماعی می‌توانند بدون محدودیت به صورت برخط و زنده، رفتار و وضعیت خود را به نمایش عموم گذارند. این امکان در برخی مواقع زمینه وقوع رفتارهای مجرمانه را فراهم می‌آورد. رفتارهای که موجب بازخوردهای از سوی مراجع قضایی یا آحاد جامعه خواهد شد. فرد مجرم تحت تعقیب قرار می‌گیرد و طبیعتاً باید نسبت به رفتار مجرمانه خود در محاکم قضایی پاسخگو باشد. در این بین رسانه‌های جمعی

---

۱. البته فرد موردنظر بعد از حدود یک سال به کشور بازگشته و به صورت محدود فعالیت خود را در شبکه اجتماعی اینستاگرام با دنبال کننده‌های بسیار کمتر از سر گرفته است.

همچون صداوسیما و رسانه‌های مکتوب، ممکن است با ورود مداخله‌گرانه خود مسیر رسیدگی پرونده را برهم زده و حساسیت بیشتری ایجاد نمایند؛ و به‌نوعی با بازنمایی رسانه‌ای جرم و مجرم پیش‌داوری و حکم مجازاتی را که در قانون وضع نشده است برای مجرم صادر کنند. در محاکم قضایی پرونده‌های جرائم رایانه‌ای به حدی است که شعبات دادیاری اختصاصی برای رسیدگی به این جرائم تشکیل گردیده و افرادی که در شبکه‌های اجتماعی مدیامحور رفتارهای مجرمانه بخصوص، جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی مرتکب می‌شوند، محاکمه می‌گردند بدون اینکه محاکمه ایشان علنی شود.

موضوع دختران رقصنده اینستاگرامی و رفتارهای علیه اخلاق و عفت عمومی، طی سال‌های اخیر به یکی از چالش‌های شبکه اجتماعی در کشور ما تبدیل شده است و با توجه به ناشناخته ماندن کاربران در این عرصه، زمینه این‌گونه رفتارها افزایش یافته است.

دختر رقصنده اینستاگرامی کیست؟ مائده هژبری متولد تهران و ورزشکار رشته پارکور و ژیمناستیک است که مدتی در اینستاگرام به فعالیت مشغول بوده و به‌عنوان مربی رقص عکس‌ها و کلیپ‌های رقص خودش را در صفحه شخصی منتشر می‌کرد و از همین راه به صدها هزار دنبال‌کننده دست پیدا کرده بود. نامبرده پس از آخرین فعالیت خود در شبکه‌های اجتماعی در تیرماه ۱۳۹۷ توسط پلیس فتا دستگیر شد. در مصاحبه تلویزیونی برنامه "بیراهه" که حواشی زیادی را به دنبال داشت، علت این کار خود را فقط سرگرمی عنوان کرده و گفت: «با گروه و یا کسانی دیگری همکاری نکرده و قصد فریب و یا ترویج بی‌بندوباری نبوده است و فقط افرادی از من خوششان آمده بود و من هم با آهنگ‌های مختلف می‌رقصیدم. این کار را ابتدا برای سرگرمی چهار سال پیش انجام دادم اما بعد از مدتی متوجه شدم آمار فالوئرهایم (دنبال‌کننده) بالا می‌رود»^۱.

شرح مختصری بر پرونده: خانمی به نام مائده هژبری توسط پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات ناجا (فتا) برای انتشار کلیپ‌های رقص از خود دستگیر و مدتی بازداشت بود و با قید وثیقه آزاد شد. در شبکه یک سیما در مستند تلویزیونی «بیراهه» اعترافات از وی پخش گردید که باعث واکنش‌های بسیاری شد. پلیس

---

۱. مستند بی‌راهه پخش شده از شبکه یک سیما، ۱۹ تیر ۱۳۹۷ ه.ش.

فتا چند روز بعد از پخش اعترافات این دختر در تلویزیون، در اطلاعیه‌ای اعلام کرد که مائده هژبری فاقد پرونده انتظامی و قضایی در پلیس فتا ناجا و پلیس فتا استان‌ها بوده و احضار و مصاحبه با وی توسط پلیس فتا صورت نگرفته است.^۱

خبر بازداشت و پخش اعترافات او در صدا و سیما کشور در رسانه‌های غیر ایرانی مانند تایم، آسوشیتد پرس، تلگراف، ایندیندنت، بی‌بی‌سی جهانی، بی‌بی‌سی عربی، العربیه، الجزیره، اسکای نیوز عربی و رسانه‌های دیگر منعکس شد. حساب کاربری هژبری که ۶۰۰ هزار فالوئر داشت که تحت شرایط به وجود آمده بنا به دستور مقام قضایی بسته شد.

بازداشت و پخش اعترافات مائده هژبری از صدا و سیما با واکنش‌ها و انتقاداتی از سوی هنرمندان و فعالان سیاسی مواجه شد. شهاب اسفندیاری رئیس دانشکده صدا و سیما نسبت به عملکرد این دستگاه موضع‌گیری و عذرخواهی کرد. یک عضو ناظر مجلس در شورای نظارت بر صدا و سیما این اقدام را غیرحرفه‌ای و غیراخلاقی دانست و از برخورد با مسببان و مقصران برنامه‌ساز در صداوسیما خبر داد. غلامرضا کاتب در گفت‌وگو با ایسنا، اظهار داشت: «اقدام صداوسیما در پخش مستند بیراهه و نمایش اعترافات، اقدامی غیرقانونی و غیراخلاقی بود که موجب به وجود آمدن فضای بسیار منفی در جامعه شد و شکایت‌های متعددی توسط گروه‌های اجتماعی گوناگون از صداوسیما به شورا رسیده است».^۲

در این میان صداوسیما نیز سکوت نکرده و در توجیه رفتار خود پاسخ‌های داده است: به گزارش باشگاه خبرنگاران محمدحسین رنجبران مدیرکل روابط عمومی صداوسیما در واکنش به برخی فضا سازی‌ها در خصوص مستند «بیراهه» که از شبکه یک سیما درباره آسیب‌های فضای مجازی پخش شده است، اظهار کرد: «این وظیفه ذاتی رسانه ملی و خواست مردم به‌ویژه خانواده‌هاست که اطلاعات بیشتری در خصوص

---

۱. اطلاعیه پلیس فتا ناجا، سایت پلیس فتا (فضای تولید و تبادل اطلاعات) نیروی انتظامی، ۲۱ تیر ۱۳۹۷ ه. ش. مراجعه

شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۱۸> <https://www.cyberpolice.ir>

۲. شکایت از صداوسیما برای مستند بیراهه، سایت ایسنا، ۲۰ تیر ۱۳۹۷ ه. ش. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۱۸>

<https://www.isna.ir/news/۹۷۰۴۲۰۱۰۹۲۲>

آسیب‌های فضای مجازی داشته باشند و نمی‌توانیم وقتی مسئولان مربوط در حوزه فضای مجازی به وظایف خود در ساماندهی فضای مجازی عمل نمی‌کنند ما هم بنشینیم و دست روی دست بگذاریم و برنامه‌های آگاهی‌بخش به خانواده‌ها ارائه نکنیم». او ریشه اصلی این معضل را بی‌قاعده و قانون بودن فضای مجازی کشور دانست و تصریح کرد: «بارها بر این مسئله تأکید شده است که نباید فضای مجازی افسارگسیخته باشد و مثل همه‌جای دنیا باید قواعد و قانون مشخصی داشته باشد و منتشرکنندگان محتواهای نامناسب در این فضا بدانند که چه هزینه‌هایی در انتظارشان است، اما گویی اراده‌ای در این زمینه بین مسئولان مربوط وجود ندارد و این جای تأسف است». وی با تأکید بر این‌که این برنامه محصول معاونت اجتماعی نیروی انتظامی بوده است، افزود: «یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌های مشترک ما و ناجا حرکت در مسیر پیشگیری است». مدیرکل روابط عمومی رسانه ملی به برخی شایعات در خصوص نبود حکم قضایی برای این کار اشاره کرد و گفت: «بر اساس صحبتی که با مسئولان ناجا داشتم برای این افراد حکم قضایی صادر شده بوده و حتی مقام قضایی درخواست کرده بوده است تا موضوع این افراد حتماً رسانه‌ای شود»^۱.

در این پژوهش با توجه به اهمیت موضوع و نقش مؤثر ولی فقیه به‌عنوان حاکم اسلامی بر آن شدید نظر فقهی آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) را در مورد افشاگری رسانه‌ای متهمین و مجرمین خصوصاً زنان را مورد بررسی قرار دهیم.

یکی از دوستان اشاره کردند که امیرالمؤمنین در فرمان خود به مالک اشتر فرموده‌اند که آدم‌های سوءاستفاده‌جو را رسوا کنید؛ شما گفته‌اید که افشاء نکنید. امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) فرمودند موردی را که اثبات نشده، افشاء کنید. هیچ‌وقت چنین چیزی در بیان امیرالمؤمنین نیست و این قطعاً از اسلام نیست. ما چطور چیزی را که اثبات نشده، به‌صرف اتهام، افشاء کنیم؟ ممکن است این‌قدر حجم اتهام زیاد و وسیع باشد که یک عده‌ای به چشم یک امر قطعی و واقعی به آن نگاه کنند، اما هیچ پشتیبانی

---

۱. پاسخ صداوسیما به انتقاد از مستند بیراهه، سایت تابناک، ۱۹ تیر ۱۳۹۷ ه. ش. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۱۸>

استدلالی نداشته باشد، جایی ثابت نشده باشد. ما هیچ حجتی نداریم که این را بگوییم. حتی من در همان جلسه‌ای که اشاره کردند، از این بالاتر را گفتم. من گفتم حتی جرمی که ثابت شد، اصل نباید بر افشای آن جرم باشد. بالاخره یک مجرمی است، یک غلطی کرده، مجازات هم می‌شود؛ خانواده او، فرزندان او، پدر و مادر او گناهی نکرده‌اند؛ ما چرا بیخود این‌ها را رسوا کنیم؟ مگر آنجائی که خود نفس افشاء کردن، یک مصلحت بزرگی داشته باشد. بله یکجایی هست که نفس افشاگری در یک مسئله ثابت شده، مصلحتی دارد؛ آنجا ایرادی ندارد. این، منطقی ماست. هیچ چیزی هم نه از امیرالمؤمنین (علیه الصلاه و السلام) و نه از هیچ‌یک از ائمه هدی (علیهم السلام) برخلاف این وجود ندارد. ما واقعاً حق نداریم افراد را به صرف گمان، متهم کنیم، مشهور کنیم؛ واقعاً جایز نیست؛ نه در سایت، نه در روزنامه، نه در تریبون‌های گوناگون. حیثیت افراد را باید حفظ کرد.^۱

۳-۱-۱ ضرورت و اهمیت پژوهش

در حوزه دانش مطالعات زنان و با توجه به گستردگی حضور زنان در فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، جرائم و آسیب‌های مربوط به این حوزه، یقیناً پرداختن به همچون موضوعی و بررسی ابعاد مختلف آن ضرورت داشته و امری بدیهی و روشن است و خلأ سطح آگاهی آحاد جامعه و توجه به تقویت سواد رسانه‌ای افراد بر اهمیت آن می‌افزاید. در حوزه دانش مطالعات زنان موضوعات زیادی وجود دارد که شایسته بررسی و پژوهش است ولیکن با توجه به سرعت روزافزون فناوری رسانه‌ای و مجازی و نیز فعالیت چشم‌گیر و کاربری فعالانه بانوان در شبکه‌های اجتماعی مختلف و تبعات ناشی از این مسئله و فراهم

---

۱. سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان، ۱۳۹۰/۰۵/۱۹، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۱۸>

آوردن بستری جهت انجام پژوهش‌های میدانی و عملیاتی گسترده آتی، در حوزه زن و خانواده و حقوق زنان موجب شده است این پژوهش در اولویت قرار گیرد.

از طرفی بسیاری از پژوهشگران در حوزه رسانه، رعایت حقوق مخاطبان را از مهم‌ترین ارکان حقوق در رسانه می‌دانند و معتقدند رسانه برای بقای خود، به رعایت حقوق مخاطب نیازمند است؛ رعایت نکردن حقوق مخاطبان نه تنها به خود رسانه، بلکه به جامعه‌ای که رسانه در آن فعالیت می‌کند نیز لطمه می‌زند که در برخی موارد، این لطمات به خاطر ابعاد وسیع پوشش رسانه‌ها بسیار سنگین است؛ و ارائه خبر از طریق رسانه‌های جمعی با در نظر گرفتن حقوق فردی و منافع عمومی جامعه مستلزم رعایت مبانی و اصولی است که رسانه باید خود را ملزم به رعایت آن بداند، علیرغم اهمیت بحث حقوق مخاطب، قانونمند نمودن رسانه‌های جمعی در دنیای امروز و تعیین حقوق، تکالیف، مزایا و محدودیت‌های رسانه و مخاطبان رسانه از مهم‌ترین دغدغه‌های این عرصه است.^۱

از طرفی دیگر باید دید، نگاه فقه به مسائل مستحدثه این‌چنینی چیست؟ و فقه پویا چگونه در این مسائل راهکار می‌دهد. حساسیت‌ها و دغدغه‌ها و دیدگاه فقهی آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان حاکم و ولی فقیه در مواجهه با موضوعاتی از این قبیل چیست؟ ایشان: حفظ امنیت «حریم داخلی مردم و کشور» را ضروری می‌دانند که به شیوه‌ها و دفعات گوناگون از آن سخن رانده و تعدی به حریم خصوصی را «حرام شرعی» برشمرده‌اند. رهبری به‌صورت ویژه در حکم چهاردهم شهریورماه ۱۳۹۴ برای انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی کشور و در بند ششم این حکم «اهتمام ویژه به سالم‌سازی و حفظ امنیت همه‌جانبه فضای مجازی کشور و نیز حفظ حریم خصوصی آحاد جامعه و مقابله مؤثر با نفوذ و دست‌اندازی بیگانگان در این عرصه را» از اعضای شورا خواستار شدند. ایشان حتی در عرصه‌های حساسی چون مبارزه با معضلات اساسی کشور، تأمین حقوق و حریم شخصی افراد را اصلی انکارناپذیر خوانده و در خطبه‌های نماز عید فطر سال ۱۳۸۰ (بیست و پنجم آذرماه) به قوه قضاییه و مجریه و مطبوعات توصیه کردند: «مراقب باشند در مبارزه با فساد ضمن حفظ آبروی افراد به کسی ظلم نشود». رهبری همچنین در دیدار هفتم تیرماه سال ۹۱ با

---

۱. گفتگوی خبرنگار رسانه‌ی خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا) با مدرسین و کارشناسان حوزه ارتباطات ۲۱/۰۵/۸۶.

رئیس و مسئولان دستگاه قضا حفظ آبروی افراد را یکی از مسائل بسیار حساس و مهم برشمردند و خاطرنشان کردند «بخش قابل توجهی از این موضوع (تعرض به آبروی افراد)، متأسفانه به فضا سازی‌ها و شایعه سازی‌های برخی مطبوعات و پایگاه‌های رایانه‌ای مربوط می‌شود، اما قوه قضاییه نباید به هیچ وجه تحت تأثیر این جوسازی‌ها قرار گیرد»^۱.

بخش قابل توجهی از حساسیت‌های رهبری در زمینه‌ی حریم خصوصی افراد را می‌توان در لابلای استفتائات ایشان شاهد بود و همچنان که اشاره شد این حساسیت افزون بر بُعد سیاسی، در چارچوب اعتقادی ایشان نیز بازتاب می‌یابد چنانکه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در پاسخ به پرسشی در زمینه‌ی تجسس در امور شخصی و غیرشخصی مؤمنین و تخلفات کارمندان می‌فرماید «تجسس در کار دیگران و یا تحقیق در اعمال و رفتار کارمندان برای کشف اسرار آنان در خارج از حدود و ضوابط قانونی برای آن مأموران هم جایز نیست». رهبری همچنین در جواب این پرسش که آیا سخن گفتن از اسرار شخصی و امور خصوصی و سری در برابر مردم جایز است؟ تصریح می‌دارند «کشف و بیان امور خصوصی و شخصی در برابر دیگران اگر به نحوی مربوط به افراد دیگر هم باشد و یا موجب ترتب مفسده شود جایز نیست»^۲.

جلوه دیگر این نگاه را می‌توان در این فتوای رهبری دریافت که «ورود به حریم خصوصی اشخاص بدون اجازه، شرعاً جایز نیست، اگرچه عنوان تجسس بر آن منطبق نباشد؛ و گرفتن فیلم و عکس و مانند آن به صورت مخفیانه شرعاً حرام و انتشار آن حرام دوم است»^۳.

ایشان در پاسخ به این سؤال: مشاهده می‌کنیم که بعضی از مطبوعات اخباری از قبیل دستگیری سارقین، کلاه برداران، گروه‌های رشوه‌گیرنده در ادارات و افرادی که اقدام به انجام اعمال منافی عفت می‌کنند و

---

۱. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۲۱>

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۰۰۹۹>

۲. رساله اجوبه الاستفتائات مطابق با فتاوی حضرت آیت‌الله العظمی آقای حاج سید علی حسینی خامنه‌ای، س ۱۳۹۳-۱۳۹۴، ترجمه حسینی، احمدرضا، تهران، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل ۱۳۸۸ ه ش، ص ۴۰۸.

۳. استفتائات جدید، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۲۵>

<https://www.leader.ir/fa/content/۱۸۰۷۱>

همچنین گروه‌های فساد و ابتذال و کلپ‌های شبانه را چاپ می‌کنند، آیا چاپ و نشر این قبیل اخبار، به نوعی اشاعه فحشا محسوب نمی‌شود؟

می‌فرمایند: «مجرد نشر حوادث و وقایع در مطبوعات اشاعه فحشا محسوب نمی‌شود»^۱ به این ترتیب نگاه رهبری به حوزه حریم خصوصی افراد و حفظ آبروی افراد را می‌توان نگاهی دانست که بارها در بیانات و استفتائات ایشان نمود یافته است و همین مسئله اهمیت پژوهش ما را در بررسی فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرائم خصوصاً جرائم زنان دوچندان می‌نماید.

۱-۱۴ سؤالات پژوهش

۱-۱۱ سؤال اصلی

دیدگاه فقهی آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) درباره بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان چیست؟

۱-۱۲ سؤالات فرعی

۱ ابعاد فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان کدامند؟

۲ تکلیف تشهیر در رسانه در خصوص جرائم زنان چیست؟

۳- موضوع دختر رقصنده اینستاگرامی، مصداق تشهیر و احکام آن است؟

۴- پیامدهای فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان کدامند؟

۱-۱۵ فرضیه‌های پژوهش

«از منظر فقه افشاگری گاهی واجب و گاهی حرام است، در برخی موارد اصل افشاگری حرام نیست اما رسانه‌ای شدن آن حرام است. در جایی که حقوق مردم و بیت‌المال مطرح است افشاگری واجب است و باید متهم معرفی شود. در جایی که جرمی ثابت نشده است و عرض و آبروی مؤمنی در خطر است افشاگری حرام است»^۲.

۱. رساله اجوبه الاستفتائات، پیشین، س ۱۳۸۹، ص ۴۰۷.

۲. رجوع شود به: خامنه‌ای، سیدعلی، اجوبه الاستفتائات، بخش: تجسس، خبرچینی و افشای اسرار، مراجعه شده در:

<۱۳۹۹/۰۵/۲۵>

۱- <https://farsi.khamenei.ir/treatise-content?id=۱۲۷&pid=۱۲۷&tid=-۱>

در پاسخ به پرسش اصلی باید گفت: فقه و اصول، قواعد و مبانی‌ای دارند که اگر این مبانی در جوامع رعایت نشوند ساختارهای جامعه دچار آسیب‌های جبران‌ناپذیری خواهد شد و در مقابل رعایت این موازین موجب سلامت و سعادت جوامع بشری خواهد بود. نهاد خانواده به‌عنوان یکی از ارکان اصلی جامعه، در بستر خود و در حوزه خاص زنان و دختران با ظرفیت‌ها و آسیب‌های اجتماعی گوناگونی مواجه است و این مهم مورد عنایت و تأکید آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) بوده و هست و جامعه نیز در مقابل موظف است نسبت به فعال‌سازی این ظرفیت‌ها و حل این مشکلات و آسیب‌ها اقدام عملی و کاربردی داشته باشد و بر اساس ضوابط و مبانی‌ای که در جوامع تبیین شده است از جایگاه اجتماعی فرد اشخاص صیانت و مراقبت نماید که مبدا آسیبی در پس آسیبی دیگر به‌واسطه عدم دقت در مبانی و اصول اساسی جامعه برای افراد پیش آید. در این میان انتظار می‌رود، نگاه‌های فقهی آراء و نظرات حاکم و ولی فقیه در بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان، بتواند در برابر آسیب‌های که جایگاه زن و خانواده را تهدید می‌کند، نقش هدایت‌کننده داشته باشد.

(۱) در ابعاد فقهی بحث، می‌توان به این موارد اشاره کرد:

الف. ادله حرمت بازنمایی؛

ب. ادله جواز بازنمایی؛

ج. حق آزادی (از دو جنبه: حق آزادی بیان و حق آزادی دسترسی از منظر فرستنده و گیرنده)؛

د. حقوق افراد (متهم و مجرم) و کرامت انسانی؛

ذ. حقوق رسانه؛

ر. حقوق جامعه و مخاطب؛

ز. حقوق زن و خانواده.

(۲) «تشهیر مفسدان» برای اولین بار از سال ۱۳۸۵ وارد قوانین موضوعه ایران شد؛ اگرچه موضوع گرداندن

و مشهور کردن مفسدان سابقه طولانی در فقه اسلامی دارد و حتی در مواردی مانند شهادت دروغ، سرقت

و محاربه، «تشهیر» به‌عنوان یکی از مجازات‌های این جرائم در نظر گرفته شده است اما در قوانین موضوعه کمتر به این مسئله پرداخته شده بود. تا اینکه با تصویب قانون جدید مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲، انتشار اسامی مفسدان به‌عنوان یک مجازات اصلی یا تکمیلی مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفت.^۱ و حال اینکه اگر بخواهیم بدانیم، تکلیف تشهیر در رسانه در خصوص جرائم زنان چیست؟ بایستی بررسی دقیقی در جوانب امر صورت پذیرد.

۳) در مورد موضوع دختر رقصنده اینستاگرامی با توجه به نوع جرم و اینکه اقدام رسانه ملی مصداق تشهیر و احکام آن بوده نیز جای تأمل و بررسی دارد.

۴) پیامدهای فقهی که بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان می‌تواند داشته باشد، ناشی از بررسی ابعاد فقهی موضوع خواهد بود، بررسی هرکدام از ابعاد مطرح شده به ما نشان خواهد داد التزام یا عدم التزام به مبانی، قواعد فقهی پیامدهای ذیل را به دنبال خواهد داشت.

الف. تشهیر و بدنام سازی افراد؛

ب. لزوم رعایت حرمت جان و مال و آبروی مؤمن؛

ج. شیوه‌های رسانه‌ای تشهیر و احکام آن؛

د. رابطه تشهیر با بستگان مجرم و سایر افراد جامعه؛

ذ. تزام تشهیر با مسائل اجتماعی و راه‌حل آن؛

ر. تشهیر مفسدان به خاطر پیشگیری از وقوع جرم؛

ز. تشهیر در رسانه؛

و. رعایت تناسب جرم با مجازات؛

ه. تشهیر و رابطه آن با اجرای علنی مجازات.

---

۱. ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی.

۱-۱۶ پیشینه پژوهش

با عنایت به بررسی‌های به‌عمل‌آمده پیرامون موضوع تحقیق، پایان‌نامه‌ای که به‌صورت جامع و کامل تمامی ابعاد و زوایای پژوهش موصوف را بیان کرده باشد، به دست نیامد. لیکن برای این بحث پیشینه‌های در آثار ذیل مشاهده گردید که اشاره می‌شود:

الف) کتاب *حقوق رسانه*^۱ نوشته دکتر باقر انصاری که در آن نویسنده به بحث حقوق مخاطب به‌عنوان بخشی از حقوق رسانه می‌پردازد. اگرچه برخی از مباحث مربوط به حقوق مخاطب نظیر بحث حریم خصوصی در این کتاب مورد توجه قرار گرفته است ولیکن به بسیاری از ابعاد نزدیک به حقوق مخاطب نپرداخته است. ب) کتاب *حقوق مخاطب در رسانه‌های جمعی ایران، انگلیس و امریکا*^۲ نوشته سیدبشیر حسینی اسفیدجانی یکی از ارزنده‌ترین‌ها در حوزه حقوق مخاطب است. این کتاب به نحو مطلوبی به کلیات حقوق مخاطب در حقوق ایران، بریتانیا و ایالات متحده پرداخته و دربردارنده اطلاعات جامعی درباره جایگاه اخلاق رسانه‌ای و ارائه پیام از طریق رسانه‌های عمومی با در نظر گرفتن حقوق فردی و منافع عمومی جامعه است لکن، جای بررسی فقهی در این کتاب خالی است.

ج) کتاب *مسئولیت مدنی رسانه‌های همگانی*^۳ در این کتاب بحث مسئولیت مدنی رسانه‌های همگانی در چهار بخش: ۱- منابع و مبانی، ۲- ارکان، ۳- آثار و ۴- قواعد حاکم بر مسئولیت مدنی رسانه‌های همگانی مورد بحث قرار گرفته است و می‌توان گفت تمامی آثار منتشره در این حوزه از این اثر بهره فراوان برده‌اند. لکن عدم پرداخت مناسب به مبانی فقهی مسئولیت مدنی در برداشتن مبانی فقهی - حقوقی مسئولیت کیفری وجه تمایز این کتاب با این پایان‌نامه است.

---

۱. انصاری، باقر، *حقوق رسانه*، چاپ هفتم، تهران، سمت، ۱۳۹۶ ه. ش.

۲. حسینی اسفیدجانی، سیدبشیر، *حقوق مخاطب در رسانه‌های جمعی ایران، انگلیس و امریکا*، چاپ دوم، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۳ ه. ش.

۳. انصاری، باقر و دیگران، *مسئولیت مدنی رسانه‌های همگانی*، چاپ اول تهران، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات ریاست جمهوری، ۱۳۸۱ ه. ش.

د) کتاب حقوق رسانه^۱ پیتزکاری و جوساندرز ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی کتابی است که در حوزه حقوق رسانه به چاپ رسیده است. کتاب با تأکید بر تعاریف، توضیحات، مثال‌ها و بیان تصمیماتی که بیش‌تر جنبه‌ی آموزشی دارند برای متصدیان امور رسانه‌ای و حقوقی نوشته شده است، در این کتاب مباحث خوبی که در مورد مسائل بنیادین حقوق رسانه اشاره شده آورده شده لیکن اشاره‌ای به جایگاه حقوق مخاطب در ایران و فقه نشده است.

ذ) کتاب خبر و خبررسانی در قرآن کریم^۲ اثر علیرضا پویا که نگارنده در این کتاب پس از بیان خبر و خبررسانی از دیدگاه علم ارتباطات به بیان تاریخچه‌ای از رویکرد اسلامی به خبر و خبررسانی به‌ویژه در میان مقالات موجود پرداخته است، مقالاتی که بیشترین توجهشان به مباحث اخلاقی و یا بیان مطالب تحقیقی خود با محوریت آیات قرآن کریم، فارغ از توجه به مباحث فقهی این حوزه است. نگارنده در فصل سوم کتاب خود به بیان دیدگاه قرآن در زمینه‌ی محتوی و نحوه ارائه خبر می‌پردازد که در واقع برخی آیاتی را که بیان‌کننده اصول موردنیاز محتوا و نحوه ارائه خبر است را نقل می‌کند.

ر) کتاب «پژوهش فقهی در خبر و خبرگزاری»^۳ اثر جواد فخار طوسی که نویسنده در بخش کلیات ضمن بیان کلیاتی درباره خبر و خبرگزاری به جایگاه خبر نزد شارع پرداخته و در نهایت خبر را کلامی می‌داند که به‌خودی‌خود بر نسبت یافتن امری به یک موضوع یا نسبت نیافتن آن دلالت دارد و معتقد است خبر نزد شارع به چهار قسم فقهی؛ مباح، ممنوع، پسندیده و واجب تقسیم می‌شود. علاوه بر این در این بخش سیاست‌های کلی شارع را در این حوزه به چهار فصل کلی آزادی اطلاع‌رسانی، اصل عدالت در گردش اطلاعات، اصل تجویز سانسور بر مبنای مصلحت و اصل فعال بودن سیستم اطلاع‌رسانی تقسیم می‌کند. در فصل دوم و سوم نگارنده به بیان اصول فقهی مربوط به مبدأ خبر از جمله: جایگاه چرخه اطلاع‌رسانی در حوزه حقوق مخبر، در حوزه تکالیف مخبر و اصول فقهی مربوط به خبر و مقصد آن از جمله: ظرفیت‌های

۱. پیتزکاری و جوساندرز، حقوق رسانه، ترجمه ملک‌محمدی، حمیدرضا، چاپ اول، تهران، میزان، ۱۳۸۶ ه. ش.

۲. پویا، علیرضا، خبر و خبررسانی در قرآن کریم، چاپ دوم، تهران، دانشکده صداوسیما، ۱۳۹۱ ه. ش.

۳. فخار طوسی، جواد، پژوهش فقهی در خبر و خبرگزاری، چاپ اول، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵ ه. ش.

اصیل خبر و ظرفیت‌های ابزاری خبر پرداخته است. در پایان کتاب نیز به نهادهای اطلاع‌رسانی توصیه‌های ارائه شده است.

و) کتاب «رسیدگی‌های جزایی در نظام رسانه‌ای شدن» نگارنده در این کتاب به بررسی بازنمایی رسانه‌ای جرم در چهارچوب مفهومی، ویژگی‌ها و پیامدها، تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر رسیدگی کیفری و تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر قرارهای تأمین کیفری و تعیین مجازات می‌پردازد. در نگاه نویسنده، از پیامدهای بازنمایی رسانه‌ای جرائم افزایش نتایج جرم به‌خصوص ترس از جرم در جامعه است. تأثیر بازنمایی رسانه‌ای در این امر زمانی بیشتر می‌شود که خبرنگاران با توجه به ارزش خبری بالای جرائم خشونت‌آمیز و جنسی سهم زیادی از اخبار رسانه‌ای را به این جرائم اختصاص می‌دهند. این نوع جرائم به دلیل این‌که خطر ناشی از آنان برای تمام افراد جامعه ملموس است تأثیر قابل توجهی در جامعه دارد. بازنمایی پدیده‌های مجرمانه در پوشش اخبار رسانه‌ای و برنامه‌های جاری موجب می‌شود که افراد مستعد ارتکاب جرم شیوه‌های ارتکاب جرائم را فراگرفته و با الگوبرداری از محتوای مجرمانه رسانه‌ها اعمال مجرمانه خود را مرتکب شوند. علاوه بر این در جرائمی که ارتکاب آن دارای قبح اجتماعی بالایی است، بازتاب این جرائم موجب از بین رفتن قبح اجتماعی عمل و از دست دادن پشتوانه اجتماعی در درازمدت می‌گردد.

ه) «مسئولیت کیفری ناشی از جرائم قابل ارتکاب توسط رسانه‌های همگانی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، پدیدآورنده: عسگر اوصالی، استاد راهنما: دکتر حسن عالی‌پور، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز، ۱۳۸۹.

ن) «مسئولیت کیفری ناشی از جرائم مربوط به رسانه‌های دیداری و شنیداری»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، پدیدآورنده: محمدهادی توکل‌پور، استاد راهنما: حسین آقایی‌نیا، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۰ ه. ش.

در پایان‌نامه‌های مذکور نویسندگان بیشتر به بررسی نظام مسئولیت کیفری رسانه‌ها در خصوص جرائمی که مرتکب می‌شوند پرداخته‌اند. عمده مباحث این دو نوشتار در بررسی مسئولیت کیفری گردانندگان

---

۱. رزمان، علی، رسیدگی‌های جزایی در نظام رسانه‌ای شدن، چاپ اول، تهران، قانون‌یار، ۱۳۹۶ ه. ش.

رسانه‌های گروهی در چهار نظام: مسئولیت شخص واحد، مسئولیت تربیتی اشخاص، مسئولیت همگانی و مسئولیت شخص حقوقی است.

ی) «تأثیر رسانه‌ای شدن پرونده‌های کیفری بر رسیدگی قضایی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، استاد راهنما: محمد فرجیها، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، سال ۱۳۹۱. یافته‌های این پایان‌نامه حاکی از آن است که تبعیت بازنمایی رسانه‌ای جرم از الگویی متفاوت نسبت به آمار رسمی، بر متغیرهایی مانند ترس از جرم، عوام‌گرایی کیفری، ترویج سطحی‌نگری و افزایش نرخ جرائم تأثیرگذار است. بازنمایی رسانه‌ای جرم منجر به شکل‌گیری افکار عمومی شده و رسانه‌ها مقامات عدالت کیفری را در هم‌سویی با افکار عمومی تحت فشار قرار می‌دهند. در مرحله رسیدگی این تأثیرگذاری در غالب نقض معیارهای دادرسی عادلانه مانند استقلال و بی‌طرفی دادگاه، رعایت مقتضیات اصل برائت، داشتن زمان و امکانات کافی برای دفاع و نقض حریم خصوصی طرفین مشاهده می‌شود. در مرحله تعیین مجازات مقامات عدالت کیفری در پیروی از افکار عمومی گرایش به انتخاب مجازات‌های تنبیهی، افزایش میزان مجازات و اجرای علنی مجازات‌ها را دارند.

بررسی پیشینه موضوع به‌خوبی این مسئله را نمایان می‌کند که درباره موضوع پژوهش، تحقیقی جامع و نظام‌مند که ابعاد فقهی مسئله را در بر گرفته باشد، نشده است و آنچه هست بیشتر ناظر به مباحث حقوقی در حوزه مطبوعات است نه رسانه ملی، آن‌هم نه در حوزه تخصصی زنان بلکه در حوزه مسائل سیاسی مورد توجه است تا جایی که می‌توان چنین اظهار داشت که رسانه‌های همگانی در ایران جایگاه شایسته و درخور خود را در میان موضوعات فقهی، حقوقی پیدا ننموده‌اند. این پایان‌نامه درصدد است که تلاش کند تا بخشی از خلای موجود در این زمینه را پوشش دهد.

۱-۱۷ هدف پژوهش

در این پژوهش سعی خواهد شد با بررسی ابعاد مختلف مطالعه موردی پژوهش، تعمیم آن و بازخوردهای موضوع، به اصول و قواعدی بر اساس دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای (ولی‌فقیه) در حوزه: ۱) زن و خانواده، ۲) فقه، ۳) رسانه دست‌یابیم که بر مبنای این اصول و قواعد، بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان چه آثاری را

مترتب می‌شود؛ و به‌طور خاص مبانی فقهی در این زمینه چه نگاهی دارد و بر چه نکاتی تأکید می‌کند و باید‌ها و نبایدها در این حوزه چیست؟

۱۸-۱ فواید پژوهش

در باب فواید نظری و عملی پژوهش باید گفت که بررسی در ابعاد این پژوهش، نگاه فقهی بر اساس دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای را برای مخاطب تبیین می‌نماید و به‌واسطه شناخت مشکلات حوزه بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان، راهکارهای نظری و عملی در جهت اصلاح مشکلات به وجود آمده در این حوزه را ارائه می‌نماید. قطعاً انتشار هر خبری در جامعه مشکلات و بازتاب‌های خواهد داشت، من جمله: عدم رعایت موازین فقهی است و اینکه بازنمایی یک جرم اتفاق افتاده (خصوصاً اخباری که در حوزه حریم خصوصی افراد است و کما اینکه فعل آن فرد جرم باشد) در بعد وسیع و رسانه ملی که بالاترین مخاطب را به خود اختصاص داده است، چه مشکلات عدیده روحی و روانی را می‌تواند هم برای فرد و نیز جامعه به وجود آورد. عدم رعایت حریم خصوصی افراد و علاقه و تمایل رسانه به سرک کشیدن در زندگی مردم و برملا کردن اسرار افراد و... قطعاً در فقه مورد قبول نیست و با مبانی فقهی رهبری سازگار نیست.^۱

پیشرفت فناوری ارتباطی و رسانه‌ای شدن زندگی بشر در قالب ارتباطات جمعی، ضرورت رعایت اخلاق رسانه را توسط اصحاب رسانه در جهت حمایت از حق حریم خصوصی افراد بیشتر می‌کند. رعایت این موضوع نه تنها برای همه رسانه‌ها لازم و واجب است بلکه رعایت آن توسط صداوسیما به‌عنوان فراگیرترین، پرمخاطب‌ترین و اثرگذارترین رسانه جمعی در ایران از اهمیت خاصی برخوردار است. لذا رسانه ملی و سایر رسانه‌ها لازم است اولاً در چارچوب قوانین و دستورالعمل‌های خود ارزش‌های اخلاقی، فقهی، حقوقی و حرفه‌ای را رعایت کنند و ثانیاً مروج فضایل اخلاقی و موازین شرعی و قانونی در تعاملات فردی و اجتماعی باشند. بر این اساس، برای دسترسی به حریم خصوصی افراد تولید برنامه‌هایی در این مورد، نیاز به بازتعریف، ملاک، نظریه و دستورالعمل‌های اخلاقی - حرفه‌ای دارد تا در اقدامات گوناگون رسانه‌ای موظف به رعایت آن باشند و در صورت رعایت نکردن این حق، راهکارهای معینی برای جبران ضرر

---

۱. لیبی، محمد مهدی، معیارهای اخلاق رسانه‌ای در رادیو، تهران، طرح آینده، ۱۳۸۸ ه. ش، ص ۵۴.

وارد شده در نظر گرفته شود. ورود در حریم خصوصی افراد از نظر بازخوردهای اجتماعی و کارکردهایی که در شکستن مرزهای خصوصی مردم دارد، دارای اهمیت فوق العاده‌ای است. به گونه‌ای که تجسس و افشای زوایای پنهان زندگی مردم برای دستیابی به اطلاعات جزئی از آنان، به شدت در متون دینی نهی و مذمت شده است. رسانه‌های جمعی کارکردهای مثبت و منفی در ارتباط با تبیین انحرافات اجتماعی دارند. قرآن کریم بارها با بیان سرگذشت اقوام گذشته از انواع آلودگی‌ها و انحرافات اجتماعی سخن به میان آورده است و مقصود از بیان آن‌ها را عبرت‌آموزی و پیشگیری از وقوع و تکرار آن‌ها در بین امت اسلامی برشمرده است. در مورد رسانه‌های جمعی هم محقق است و آن‌ها باید در کنار ذکر حوادث، به جنبه عبرت‌آموزی حوادث جهت پیشگیری از وقوع انحراف توجه داشته باشند و در این راستا، به تحلیل انحرافات و راه‌های مبارزه با آن و شیوه‌های جایگزینی مثبت آن‌ها اشاره نمایند و اگر به صرف نقل و ذکر انحرافات اکتفا شود، افزایش دامنه و نوع کارکردهای منفی رسانه‌ها دور از انتظار نخواهد بود.^۱

---

۱. همان، ص ۱۰-۱۱.

۲-۱ ادبیات تحقیق

۱-۲-۱ گفتار اول: مفاهیم

در این پژوهش لازم است قبل از هر چیز، مروری بر برخی از مفاهیم لازم و مرتبط با این تحقیق داشته باشیم تا مخاطب ارتباط بهتری با نوشتار پیش رو برقرار نماید. مفاهیمی همچون؛ بازنمایی، رسانه، جرم، جرائم زنان، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، فقه، حریم خصوصی، آسیب‌های اجتماعی مفاهیمی هستند که در این پژوهش با آن‌ها مواجه خواهیم بود.

۱-۱-۲-۱ بازنمایی

ساده‌ترین تعبیر از بازنمایی^۱ برگرفته از واژه‌نامه آکسفورد است که این مفهوم را چنین تعریف می‌کند: «عمل نمایش دادن کسی یا چیزی به شیوه‌ای خاص»^۲؛ اما تعریفی پیچیده از این مفهوم که توسط کریس بارکر و از منظر مطالعات فرهنگی بیان شده، بیان می‌کند: «بازنمایی مجموعه‌ای از فرآیندهاست که از طریق آن، اعمال معنادار، یک شیئی یا رفتار در دنیای واقعی را توصیف یا معنا می‌کنند. از این رو، بازنمایی عمل نمادپردازانه است که دنیای موردنظر مستقلاً را انعکاس می‌دهد»^۳.

ریچارد دایر درباره بازنمایی این پرسش را مطرح می‌کند که چه کسی، کدام گروه را به چه شیوه‌ای بازمی‌نمایند. به دنبال چنین رویکردی است که موضوع رابطه میان «بازنمایی»، «قدرت» و «ایدئولوژی» پدیدار می‌شود. به این معنا که بازنمایی فرآیند نمایش شفاف واقعیت از طریق رسانه‌ها نیست بلکه اساساً فرآیندی است که طی آن برخی امور نمایانده می‌شوند در حالی که بسیاری از امور مسکوت می‌مانند؛ در واقع آنچه بازنمایی می‌شود، احتمالاً با منافع عده خاصی گره خورده است به طور خلاصه می‌توان گفت: بازنمایی

---

۱. Representation.

۲. فرهنگ انگلیسی آکسفورد، انتشارات دانشگاه آکسفورد، ۱۹۸۹ م، ذیل واژه بازنمایی.

۳. کریس بارکر، مطالعات فرهنگی؛ نظریه و عملکرد، ترجمه مهدی فرجی، نفیسه محمدی، تهران، پژوهشکده مطالعات

فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۶، ص ۱۷۷.

فرآیندی است که رسانه‌ها از طریق آن «جهان واقعی» را به ما نمایش می‌دهند، به عبارتی فاصله گرفتن از حقیقت و معیار و نشان دادن آن به شکلی دیگر و در برخی مواقع حتی نشان دادن به شکل وارونه.^۱

۱-۲-۱-۲ رسانه

۱-۲-۱-۲-۱ تعریف رسانه، سیر تحول و انواع آن

واژه رسانه^۲، به فتح «را» در لغت به معنی حسرت و حرمان معنا شده است. درحالی که در اینجا رسانه به کسر «را» است و به معنای ابزار و وسیله مرادمان است، از مصادیق بارز رسانه می‌توان به: رسانه‌های جمعی و یا گروهی و وسایل ارتباط جمعی از جمله رادیو، تلویزیون و مطبوعات. رسانه، به معنای پیله ارتباط جمعی، اعم از شنیداری، دیداری و مکتوب اشاره کرد.^۳

برای تعریف رسانه می‌شود به فهرستی شامل تلویزیون، فیلم، رادیو، روزنامه و اینترنت فکر کرد؛ اما چنین فهرستی، ویژگی مشترک عنوان‌های خود را به سادگی آشکار نمی‌کند. شاید راه حل این باشد که رسانه را به صورت فناوری‌هایی که پیام‌ها را به مخاطبانی در نقاط مختلف منطقه، کشور و حتی جهان منتقل می‌کنند تعریف کنیم، در تعریفی دیگر آمده است؛ هر ابزار، روش و وسیله‌ای که برای ارتباط به کار برود، این واژه گاه به معنای مفرد و گاه به معنای جمع به استفاده می‌شود. همان‌طور که از واژه‌ی رسانه هم مشخص است، مأموریت رسانه، رساندن است: رساندن حرف‌ها و پیام‌ها و دیدگاه‌های من و شما به فرد یا افراد دیگر.^۴ اما این تنها تعریف رسانه نیست و نویسندگان و متفکران مختلف، تعریف‌های بسیار متنوعی را ارائه داده‌اند؛ که به آن اشاره خواهیم کرد.

---

۱. ریچارد دایر و دیگران، نظریه فیلم (مجموعه مقالات)، تهران، طبع و نشر، ۱۳۸۸ ه ش، ص ۱۸.

۲. Media.

۲. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران، مؤسس انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ه ش، ذیل واژه رسانه.

۳. دن لافی، موضوعات کلیدی در نظریه رسانه‌ها، ترجمه یونس نوربخش، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۶

ه ش، ص ۲۸.

رسانه‌ها را می‌توان از جنبه‌های گوناگون تقسیم‌بندی کرد:

الف) جنبه‌ی پیام: دایره‌ی مقصود پیام‌ها گسترده هستند از تفریح، عقل‌گرایی، عاطفی، تبلیغ و تجاری و ... تقسیم می‌شوند

ب) جنب‌مفهوم: از این جنبه رسانه‌ها به دو گروه تقسیم می‌شوند:

۱- رسانه‌های زبانی: رسانه‌هایی که به وسیله زبان (سخن) به مخاطب مفهوم خود را می‌رسانند؛ مانند تبلیغات و پیام‌های عاطفی و ...

۲- رسانه‌های عینی و شهودی: رسانه‌هایی که در جنبه‌های دیدنی و فیزیکی برجستگی دارند؛ مانند رسانه‌های صوتی و تصویری.

ج) جنب ارتباطی: از این جنبه، رسانه‌ها به سه قسمت تقسیم می‌شوند:

۱- رسانه‌های فردی: این نوع رسانه‌ها از مخاطب‌های خاص بهره می‌برند که در زمان‌های دور کارایی زیادی داشته‌اند؛ مانند تلگراف، تلفن و ...

۲- رسانه‌های جمعی یا گروهی^۱: رسانه‌هایی که مخاطبان زیاد و گسترده‌ای دارند رسانه‌های جمعی، به چهار قسمت تقسیم می‌شوند:

- رسانه‌های چاپی: مثل روزنامه، گاه‌نامه، ماه‌نامه و ...

- رسانه‌های صوتی: مثل رادیو و یا دستگاه‌های صوتی اختصاصی مراکز مانند رادیو فرودگاه و ...

- رسانه‌های تصویری: مثل تلویزیون، سینما؛

- رسانه‌های کامپیوتری: مثل اینترنت.^۲

۳- رسانه‌های اجتماعی:^۳ این رسانه‌ها، زمینه‌ی ارتباط دوسویه را میان فرستنده و مخاطب فراهم می‌کنند.

در این رسانه‌ها، همچنان یک سمت رابطه، قدرت و تسلط بیشتری دارد (فرستنده)؛ اما طرف دوم هم به

---

۱. Mass Media.

۲. فولادی، محمد، پیشین، صص ۱۹۸ - ۱۹۹.

۳. Social Media.

علت زیرساخت موجود، خود را در تعامل دوسویه با او می‌بیند.^۱ رسانه اجتماعی از دو واژه «رسانه» به معنای بستر یا وسیله ارسال پیام و «اجتماعی» که در اینجا منظور دریافت گروهی همان پیام است، تشکیل شده است. رسانه اجتماعی مجازی عبارت است از بسترهای مبتنی بر فناوری که زمینه ارتباط، تعامل و گردهمایی برای تولید و مصرف محتوا را فراهم می‌کنند. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های رسانه‌های اجتماعی مجازی، شکل‌گیری فضای ارتباطی است که در آن مشارکت‌کنندگان یا حاضران - که کاربران هم نامیده می‌شوند- هم‌زمان هم تولیدکننده اطلاعات هستند و هم مصرف‌کننده آن.

رسانه‌های اجتماعی انواع مختلفی دارند که بر اساس نوع کارکرد، مخاطبان، اطلاعات تولیدشده یا سبک ارتباطی قابل دسته‌بندی هستند. «شبکه‌های اجتماعی» تنها یکی از انواع رسانه‌های اجتماعی است که در دسته‌بندی ارتباطی آن قرار می‌گیرند. پس شبکه‌های اجتماعی مانند فیس‌بوک، لینکداین، اینستاگرام، تلگرام، واتساپ، ایمو، ایتا و سروش و... یکی از چند نوع رسانه اجتماعی هستند که با محوریت ارتباط فعالیت می‌کنند. هر رسانه اجتماعی الزماً شبکه اجتماعی نیست. ارتباطات چندجانبه‌ی چند سویه وابسته به هم، دلیل اطلاق واژه «شبکه» به این نوع ارتباط است.^۲

همین مسئله گویای تفاوت اصلی رسانه‌های جمعی با رسانه‌های اجتماعی است.

۱-۲-۱-۲ ویژگی رسانه‌های اجتماعی

رسانه‌های اجتماعی برخلاف تصور که هیچ قاعده و اصولی ندارند، دارای ویژگی‌ها و ساختارهای حرفه‌ای هستند. برخی ویژگی‌های رسانه‌های اجتماعی عبارت‌اند از:

۱- کاربر محور بودن: در این نوع رسانه، اصالت کاربر نه تنها به‌عنوان مصرف‌کننده بلکه به‌عنوان تولیدکننده و نشردهنده است. ابتکار عمل تولید و نشر محتوا و برقراری ارتباط در دست کاربر است، برخلاف رسانه‌های جمعی که با صاحب رسانه است. در این نوع رسانه، هزینه‌های تولید و نشر محتوا برای صاحب رسانه، به دلیل تولید وسیع محتوا توسط کاربران کاهش چشم‌گیری خواهد داشت.

۱. دن لافی، پیشین، صص ۳۰ - ۳۱.

۲. افتاده، جواد، «تفاوت بین رسانه‌های اجتماعی و رسانه‌های جمعی»، مجله کتاب ماه علوم اجتماعی، ۱۳۹۱ ه ش، ص

۲- تعاملی بودن: برخلاف رسانه‌های جمعی که ارتباط یک‌طرفه و انتشار محتوا از طرف صاحبان رسانه بوده و کاربر صرفاً مصرف‌کننده محتوا است، در رسانه‌های اجتماعی ارتباط دوطرفه برقرار می‌شود و کاربر به‌عنوان فرستنده محتوا هم ایفای نقش می‌کند و از مشارکت فعال کاربر نمی‌توان غافل شد.

۳- مشارکت فعال: برخلاف رسانه‌های جمعی سنتی که مخاطب نسبتاً منفعل بوده و بر جریان اطلاعات کنترل نداشت، در رسانه‌های جدید با پدیده خروج از وضعیت انفعالی و کنش‌پذیری کاربران مواجه هستیم. کنترل جریان اطلاعات تا حدی بر عهده کاربر است و او تعیین می‌کند چه اطلاعاتی را برای چه کسانی منتشر کند. هرچند ساختار رسانه که توسط مدیران آن وضع می‌شود میزان توانایی و امکانات کاربر را معین می‌کند.

۴- تمرکززدایی در کنترل و استفاده از کنترل‌های اجتماعی: برخلاف رسانه‌های جمعی که نظارت و مقررات‌گذاری به‌طور سازمانی و متمرکز در آن اعمال می‌شد، در رسانه‌های اجتماعی کنترل به‌صورت اجتماعی و غیرمتمرکز از طریق مقررات‌گذاری بر بستر رسانه و خود مقررات‌گذاری (قانون‌گذاری و نظارت‌های درون‌رسانه اجتماعی) توسط مدیران و کاربران رسانه‌های اجتماعی اعمال می‌شود.

۵- برقراری ارتباط: اغلب شبکه‌های اجتماعی همیشه در حال گسترش اتصالات و ارتباطات بین کاربران هستند. در برخی رسانه‌های اجتماعی، سرمایه‌کاربران ارتباطات با دیگر کاربران و حضور در جمع بزرگ‌تر است و سرمایه‌ارائه‌دهندگان رسانه، سرمایه اجتماعی و کاربری است.^۱

---

۱. سایت شورای عالی فضای مجازی، مرکز ملی فضای مجازی، رسانه‌های اجتماعی، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۶/۱۹>

http://www.majazi.ir/general_content/۷۹۶۸۰/swd_id/۱۳۸۲۵

۱-۲-۱-۳ تفاوت رسانه‌های جمعی با رسانه‌های اجتماعی

تفاوت‌های اساسی بین رسانه‌های جمعی و رسانه‌های اجتماعی وجود دارد که به تفصیل به آن اشاره خواهد شد.

۱- محدوددهی دسترسی:

در گذشته رسانه‌های جمعی به‌طور متمرکز از یک نیروی متمرکز برای سازمان‌دهی، تولید و انتشار استفاده می‌کردند، اما امروزه رسانه‌های جمعی و اجتماعی و امکان گسترش دسترسی را فراهم می‌کنند و می‌توانند به مخاطب‌های تمام جهان دست یابند.

۲- امکان دسترسی:

رسانه‌های اجتماعی بدون هزینه یا هزینه‌های حداقلی در دسترس همگان قرار دارند، اما تولید رسانه‌های جمعی به‌طور معمول در اختیار دولت و یا شرکت‌های خصوصی هستند و درازای پرداخت هزینه‌های سنگین در دسترس قرار می‌گیرند.

۳- استفاده‌ی آسان:

بیشتر تولیدات رسانه‌های اجتماعی، به مهارت‌ها و آموزش خاصی احتیاج ندارند و درحالی‌که تهیه و ایجاد رسانه‌های جمعی بدون داشتن مهارت‌ها و آموزش اختصاصی به دست نمی‌آید.

۴- ارتباط سریع:

در رسانه‌های جمعی زمان برای تولید میان مواد ارتباطی (سؤال و جواب) زمان طولانی صرف می‌شود، اما در رسانه‌های اجتماعی امکان پاسخ‌دهی سریع و آنی وجود دارد.

۵- پیوستگی:

در تولیدهای رسانه‌های اجتماعی، بسیار سریع و بدون هیچ مشکلی امکان ویرایش و تصحیح آن وجود دارد. درحالی‌که در تولیدهای رسانه‌های جمعی، هنگامی‌که ایجاد می‌شوند، دیگر قابل تغییر دادن نیست.

۶- ارتباط دوسویه:

موضوعیت رسانه‌های اجتماعی بر ارتباط دوسویه است در حالی که رسانه‌های جمعی اصولاً حالت یک‌سویه با مخاطب دارند و تنها پیام را ارسال می‌کنند و نظر مخاطب چندان تأثیری در شکل و فرآیندشان ندارد.

۷- آنالیز مخاطب:

مشکل تمام رسانه‌های جمعی در این است که مبنایی برای شمارش تعداد و حجم مخاطب وجود ندارد، اما در رسانه‌های اجتماعی این مشکل حل شده و دسترسی به حجم و شمارش مخاطبان وجود دارد.

۸- ممیزی یا سانسور:

مشکل تمام رسانه‌های جمعی ممیزی محتوای آنهاست چراکه نهادهای داخلی و خارجی بر محتوای آنها نظارت دارند، اما در رسانه‌های اجتماعی، ممیزی به شدت کمتر است، مگر اینکه محتوا ضد ارزشی باشد که کاربران آن را گزارش کرده باشند.

۹- ارزش:

تولید در رسانه‌های جمعی بسیار گران و دسترسی به آنها هم با پرداخت مبالغ به دست می‌آید در حالی که تولید در رسانه‌های اجتماعی نسبت به تولید محتوا در رسانه‌های جمعی بسیار ارزان است، چراکه دسترسی به تولیدات در این محیط‌ها بسیار آسان و بدون هزینه است.^۱

۱-۲-۱- فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی

فضای مجازی، بستری تعامل‌گرا برای جامعه‌های مجازی است که مهم‌ترین رخداد آن، شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی است. جهان‌شبهه‌ای، حاصل اجتماع و ارتباط هزاران شبکه اجتماعی در این فضای مجازی است. در این ارتباطات، همه در کنار هم حاضرند و از یکدیگر مطلع‌اند؛ بدون اینکه همدیگر را ببینند یا بشناسند.

---

۱. افتاده، جواد، پیشین، صص ۶۹ - ۷۰.

۱-۲-۱-۳-۱ تعریف و انواع آن

اصطلاح «شبکه‌های اجتماعی»^۱، در دهه ۱۹۶۰ برای اولین بار به گوش همگان رسید. شبکه‌های اجتماعی یا مجازی مجموعه‌ای از نهادهای اجتماعی شامل مردم و سازمان‌ها که به واسطه روابط معنادار اجتماعی به هم متصل هستند که مخاطبان در این بستر نیازها، ارزش‌ها و علایق خود را باهم به اشتراک می‌گذارند. این شبکه‌ها در گذشته به صورت سنتی بر انواع ارتباطات و دوستی‌ها در الگوواره‌ای چهره به چهره و مبتنی بر همزیستی‌هایی بومی و قومی متمرکز بودند، اما امروزه، اصطلاح «شبکه اجتماعی مجازی» در همه فرهنگ‌ها وارد شده و تعاریف و ویژگی‌های متعددی برای آن برشمرده‌اند.^۲

۱-۲-۱-۳-۱ فضای مجازی

فضای سایبر^۳ که به غلط فضای مجازی ترجمه شده است، فضایی تئوری و علمی است که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می‌دهد.^۴

مفهوم فضای مجازی در اصطلاح که در واقع حاصل فناوری غرب است، واژه‌ای است که در خلال دهه‌ی ۱۹۹۰ از طریق اینترنت کاربرد عمومی یافت. فضای مجازی یا فضای سایبر، یکی از واژه‌هایی است که نخستین بار ویلیام گیسون نویسنده‌ی پیش روی داستان‌های علمی تخیلی در سال ۱۹۸۴ در کتاب نورومنسر^۵ بکار برد. از نظر او «فضای مجازی فضایی تخیلی است که از اتصال رایانه‌ها پدید آمده است که تمامی انسان‌ها و منابع اطلاعاتی را به هم متصل کرده است».

در لغت، واژه فضای مجازی - که برای آن معادل فارسی زیبا و مناسب «رایاسپهر» نیز به کار رفته - متشکل از دو واژه «فضا» و «مجازی» است. فضا به «یک محوطه بسیط، آزاد، خالی و در دسترس» گویند. مجازی

۱. Social Networks.

۲. سایت شورای عالی فضای مجازی، مرکز ملی فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۶/۱۹>
http://www.majazi.ir/general_content/۷۹۶۸۰/swd_id/۱۳۸۲۵/unitWdId/۵۳۷۸۴

۳. Cyberspace.

۴. فرهنگ انگلیسی آکسفورد، انتشارات دانشگاه آکسفورد، چاپ دوم، ۱۹۸۹ م، ذیل واژه فضای سایبری.

۵. Neuromancer.

یا سایبری نیز به «رایانه‌ها و شبکه‌های رایانه‌ای» اطلاق می‌شود. شاید از منظر لغوی، ترکیب فضای مجازی ما را به این معنا رهنمون می‌کند که فضای آزاد، خالی و در دسترس است که توسط شبکه رایانه‌ای (رایانه‌های به هم متصل) ایجاد می‌شود.^۱

اما در حوزه اصطلاحی فضای مجازی با تعاریف مختلف و گوناگونی مواجه‌ایم. مروری بر تعاریف، چند مؤلفه را در مفهوم فرهنگی - ارتباطی فضای مجازی برجسته می‌کند که این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از:

۱- وجود ارتباطات اجتماعی؛

۲- نقش واسطه‌ای رایانه‌ها یا ارتباطات رایانه - واسط؛

۳- غیر فیزیکی و غیر جسمی یا تخیلی بودن؛

۴- بستر دیجیتال؛

۵- تعاملی بودن.

در جمع‌بندی این مؤلفه‌ها می‌توانیم این تعریف را برای فضای مجازی ارائه کنیم؛ فضای مجازی قلمرو و محیطی غیرفیزیکی و تخیلی از ارتباطات اجتماعی تعاملی است که از طریق رایانه‌های به هم متصل بر بستر دیجیتال شکل می‌گیرد.^۲

۱-۲-۱-۳-۳ شبکه‌های اجتماعی

شبکه‌های اجتماعی مفهوم جدیدی نیستند. انسان‌ها از قرن‌ها پیش که گرد آتش می‌نشستند و برای یکدیگر داستان می‌گفتند در حال تشکیل شبکه‌های اجتماعی بودند؛ اما چیزی که باعث شده است امروز، شبکه‌های اجتماعی بیشتر از همیشه مورد توجه قرار بگیرند، به وجود آمدن ابزارهای دیجیتال و کمک آن‌ها به توسعه شبکه‌های اجتماعی بوده است.

شبکه‌های اجتماعی، اصطلاحی است که برای نخستین بار در سال ۱۹۵۴ توسط جان بارنز که در حوزه‌ی انسان‌شناسی اجتماعی فعالیت می‌کرد، ابداع شد. او تحقیقی در مورد گروه‌های اجتماعی در بخشی از نروژ

---

۱. اسماعیلی، محسن؛ نصراللهی، محمدصادق، «پالایش فضای مجازی؛ حکم و مسائل آن از دیدگاه فقهی»، دو فصلنامه

علمی - پژوهشی دین و ارتباطات، ۱۳۹۵ ه. ش، صص ۵۷ - ۵۸.

۲. همان، ص ۶۰.

انجام می‌داد و اصطلاح شبکه اجتماعی را در آن تحقیق برای توصیف رابطه بین انسان‌ها و تحلیل مکانیزم‌های ارتباطی و خصوصاً تصمیم‌گیری آن‌ها به کاربرد. اگر ما هم بخواهیم به تعریف شبکه‌های اجتماعی از نگاه او رجوع کنیم، می‌توانیم بگوییم: شبکه‌های اجتماعی، هنگامی به وجود می‌آیند که ساختاری از گره‌های مرتبط به هم شکل می‌گیرند، هر گره، یک فرد یا یک گروه یا یک سازمان است، شبکه اجتماعی، به معنای نمایش و مطالعه‌ی ارتباط بین این گره‌ها و جریان دانش و اطلاعات بین آن‌هاست.^۱

تلگرام، ایمو، واتساپ، اینستاگرام، ایتا، سروش، بله، بی‌تالک، وایبر، لاین، فیس‌بوک، تانگو، اسکایپ و... انواع شبکه‌های اجتماعی داخلی و خارجی می‌باشند، در انواع شبکه‌های اجتماعی کاربران اجازه دارند تا فهرستی از دوستان خود داشته باشند و اجازه اضافه کردن یا کم کردن آن‌ها را داشته باشند. ارسال پیام و به اشتراک گذاری محتوا و اعلام موافق یا مخالف بودن با محتوا از طریق زدن علامت لایک از دیگر امکانات این شبکه‌ها است. این شبکه‌ها بالاترین میزان رشد را نسبت به سایر رسانه‌های اجتماعی دارد. یکی از مهم‌ترین رسانه‌های اجتماعی، شبکه اجتماعی است، شبکه‌های اجتماعی به مثابه راه‌های مختلفی می‌مانند که مردم در زمان عبور از آن می‌توانند در مورد مسائل مختلف باهم صحبت کنند و اطلاعات عمومی یا خصوصی خود را در قالب‌های مختلف اعم از عکس، ویدئو، واژه‌ها، دست‌نوشته و... افراد خاص یا گروه خاصی به نمایش و اشتراک بگذارند. به بیانی ساده‌تر شبکه‌های اجتماعی ابزار متنوعی است که همه به صورت آزاد و مجانی به آن دسترسی دارند. یک فرد می‌تواند مطالب مورد نظر یا یک سری اطلاعات خاص را در یک ثانیه با صدها و حتی هزاران نفر در سراسر جهان به اشتراک بگذارد.^۲

۱-۲-۱-۳-۴ گستره فضای مجازی

فضای مجازی بسیار گسترده است، به‌خصوص از زمانی که به تلفن‌های همراه انتقال پیدا کرده و همیشه و همه‌جا در دسترس است. جدول زیر آمار معتبری در سال ۲۰۱۶ میلادی است.

---

۱. جمالی، زیبا؛ عمران خسروی؛ بهزاد احمدیان و فاطمه رئیسی، «بررسی تأثیرات مثبت و منفی شبکه‌های اجتماعی بر خانواده‌ها»، نهمین کنگره پیشگامان پیشرفت، تهران، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۵ ه. ش. ص ۵۲۱.

۲. همان، ص ۵۲۲.

عنوان	درصد از جمعیت دنیا	نرخ رشد
فعالیت در فضای مجازی	۴۶	+۱۰
حضور در رسانه‌های اجتماعی	۳۱	+۱۰
دارندگان تلفن همراه	۵۱	+۴
کاربران شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه	۲۷	+۱۷

پیش‌بینی می‌شود آمار کاربران فضای مجازی تا سال ۲۰۲۰ به حدود ۷۰ درصد جمعیت جهان برسد و این حتی از آمار مجموع کسانی که در جهان به برق و آب آشامیدنی سالم دسترسی دارند، بیشتر باشد! در هر دقیقه در دنیای فضای مجازی صدها و هزاران اتفاق می‌افتد. البته این حجم از انتقال اطاعات الزاماً مفید و سالم نیست و تحقیقات نشان می‌دهد که بسیاری از این محتوای ردوبدل شده جنبه تفریح و سرگرمی دارد، اما هرچه باشد بیانگر اهمیت زمان زیادی است که افراد پای این رسانه صرف کرده یا هدر می‌دهند.^۱

۱-۲-۱-۳-۵ تفاوت رسانه‌های اجتماعی با شبکه‌های اجتماعی

رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی دو مفهوم نزدیک به هم و با هم‌پوشانی و تفاوت زیاد، این‌قدر جای هم به‌کاربرده شده‌اند که ممکن است کسانی هم که تفاوت‌های آن را می‌دانند، نتوانند در بهترین حالت در بیشتر از یک سطر به آن اشاره کنند. این مشکل از ضعف کلی ما در بومی‌سازی واژگانی است که با این مفاهیم وارد زبان فارسی شده و بدون توجه به ادبیات آن، تنها به ترجمه تحت‌اللفظی آن بسنده می‌کنیم.

۱. سیاح طاهری، محمدحسین و دیگران، *حقیقت مجازی*، تهران، انتشارات مرکز ملی فضای مجازی، ۱۳۹۵ ه. ش، ص ۳۸

در اینجا لازم است که به تفاوت رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی توجه داشته باشید، دن لافن معتقد است:

باوجودی که ممکن است رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی هر دو از یک ابزار رسانه‌ای (مثلاً موبایل یا کامپیوتر) استفاده کنند، اما نباید آن‌ها را باهم اشتباه بگیریم. هدف رسانه اجتماعی ارتباط دوسویه بین صاحب رسانه و مخاطب رسانه است؛ اما در شبکه اجتماعی، هدف اصلی ایجاد ارتباط میان مخاطبان یا مشتریان یا افرادی است که همگی در یک سطح از قدرت و اختیار قرار می‌گیرند.^۱

بیشتر کارشناسان، رسانه اجتماعی و شبکه اجتماعی را یکسان تلقی می‌کنند و تعریف واحدی از هر دو ارائه می‌دهند است که این اشتباه در نهایت باعث سردرگمی عملی فعالیت‌ها می‌شود. چراکه شبکه‌های اجتماعی مجازی بخشی از رسانه‌های اجتماعی هستند.

نکته‌ی مهم در این است که رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی درحالی‌که تفاوت‌های بسیار و دارای تمایز هستند ولی ارتباط و اتصال به هم دارند و حتی در برخی موارد دارای هم‌پوشانی نیز می‌شوند. به یکدیگر متصل هستند و به نظر می‌رسد این دو مجبورند در برخی موارد هم‌پوشانی داشته باشند.^۲

۱-۲-۱-۴ بازنمایی رسانه‌ای و رسانه‌ای شدن جرائم

رسانه‌های خبری با بازتاب اخبار مربوط به وقایع اتفاق افتاده در جامعه تصویری از این رخدادها را برای مخاطبان خود تداعی می‌کنند. این عمل در اصطلاح بازنمایی رسانه‌ای گفته می‌شود.^۳ اخبار و رویدادهای جنایی بخش عمده‌ای از محتوای تمامی رسانه‌های گروهی را به خود اختصاص داده است. مطالعات انجام‌شده حاکی از آن است که اخبار جنایی حداقل ۴ درصد، حداکثر ۲۸ درصد و به‌طور متوسط ۷ درصد از مطالب مطبوعات را تشکیل می‌دهند. این نسبت در مورد رسانه‌های دیداری و شنیداری درصد متفاوتی بین ۱۰ تا ۱۳ درصد را بر اساس دوره‌های زمانی و محیط‌های جغرافیایی مختلف به خود اختصاص داده

۱. دن لافی، پیشین، ص ۳۱.

۲. افتاده، جواد، پیشین، صص ۷۱ - ۷۲.

۳. رزمان، علی، رسیدگی‌های جزایی در نظام رسانه‌ای شدن، تهران، قانون یار، ۱۳۹۶ ه ش، ص ۳۴.

است. رسانه‌ها با بازتاب اخبار مربوط به وقایع جنایی، نگاه ویژه‌ای را در ذهن جامعه تداعی می‌کنند و نحوه داوری و قضاوت آنان درباره جرائم و دستگاه قضائی را سازمان می‌دهند. رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی به آسانی می‌توانند از موضوعی بی‌اهمیت، مضمونی بسیار جدی بسازند و افکار عمومی جامعه را نسبت به پدیده‌ای خاص حساس نمایند و یا برعکس از واقعه‌ای حیاتی، خبری خنثی و کم‌ارزش در ذهن مردم شکل دهند.

رسانه‌های گروهی به دلیل برخورداری از این ظرفیت یکی از ابزارهای مؤثر برای کنترل نهادها و جریان‌های قدرتمند و بانفوذ تلقی می‌شوند. خبرنگاران، دبیران سرویس خبری روزنامه‌ها و مدیران مسئول تنظیم خبر و گزارش، با انتخاب موضوع و چگونگی انتقال این اطلاعات به مردم، نقش مؤثری در تعیین محدوده جرم و انحراف بازی می‌کنند. آن‌ها با انتخاب حوادث جنایی و نحوه انعکاس آن، در واقع محدوده رفتارهای مجاز را تعریف و معیارهایی را در این زمینه به جامعه ارائه می‌کنند. بدین ترتیب رسانه‌ها از طرفی قدرت افزایش حس ناامنی، ترویج بزهکاری و تشویق افراد مستعد ارتکاب جرم را دارند و از طرف دیگر با ایفای نقش اطلاع‌رسانی سازنده، مسئولانه و ترویج الگوهای زندگی سالم می‌توانند در کاهش وقوع جرم و تأمین احساس امنیت تأثیرگذار باشند.^۱

برخی معتقدند رسالت رسانه‌ها آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی است و رسانه‌های جمعی نباید خود را سرپرست مردم بدانند و مطابق با نظر و میل خود اخبار و وقایع را بازتاب اخبار دهند. نگاهی وجود دارد که به خبر و خبررسانی حرفه‌ای نگاهی سودجویانه دارد و با انتخاب سوژه‌هایی جذاب و مخاطب‌پسند، حس کنجکاوی مخاطب را برمی‌انگیزد. در این شرایط مصالح جامعه و همچنین ویژگی پیشگیرانه و آگاه‌سازی رسانه‌ها، در اولویت‌های بعدی قرار می‌گیرد. نگاه دیگری که در زمینه‌ی بازتاب رسانه‌ای جرائم مورد توجه است که دیدگاه سلبی است و معتقد است که رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی با باز نشر وقایع جنایی قبح‌شکنی کرده و پلیدی اعمال مجرمانه را در جامعه کاهش می‌دهند یا از بین می‌برند و ارتکاب جرم را امری عادی نشان می‌دهند؛ و این مسئله سبب خواهد شد، پس از مدتی اجتماع به زشتی‌ها عادت کرده و

---

۱. فرجی‌ها، محمد، «بازتاب رسانه‌ای جرم»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۳۸۵ ه. ش، ص ۵۸.

زمینه افول ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و زندگی سالم فراهم شود. عده‌ای از موافقان این دیدگاه به عدم بازتاب اخبار جرائم در رسانه‌ها به صورت مطلق معتقدند و برخی دیگر به پوشش خبری جرائم اخلاقی و جنایی با رعایت احتیاط و مصالح باورمند هستند.^۱

۱-۲-۵ سواد رسانه‌ای

رسانه‌های نوین به‌ویژه ماهواره‌ها و اینترنت از «قدرت گفتمانی»، «سرعت انتقال» و «جذابیت بالایی» برای مخاطبان برخوردار هستند و از اهمیت خاصی برخوردار شده‌اند، لذا می‌توان تأثیرات آنی و فوری داشته باشند که منجر به تغییرات جدی در حوزه‌های مختلف به‌خصوص سرمایه فرهنگی شده است. این تغییرات گاهی ممکن است دارای مضرات یا آسیب‌هایی در شکل‌گیری سرمایه فرهنگی باشد. برای جلوگیری از این آسیب‌های رسانه‌ای نیاز به یک نوع درک متکی بر مهارت است که بر اساس آن بتوان انواع رسانه‌ها و انواع تولیدات آن‌ها را شناخت و از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد که به آن سواد رسانه‌ای می‌گویند.^۲

سواد رسانه‌ای به معنای توانایی برخورداری از سیل اطلاعات در جوامع بسیار مدرن و عمل کردن به‌عنوان یک شهروند دیجیتال انتقادی، خلاق و مسئول است. سواد رسانه‌ای نهضتی علیه رسانه‌ها نیست بلکه عادات رسانه‌ای افراد را تغییر می‌دهد و با هوشیار کردن مخاطبان به آنان می‌آموزد چطور از رسانه‌ها استفاده کنند. به‌عبارتی دیگر ارائه توانایی بر اساس سواد سنتی است. سواد رسانه‌ای گسترش سواد سنتی است که تفسیر معتبر و صحیح افراد از اطلاعات از اشکال مختلف رسانه را پوشش می‌دهد. این مفهوم تنها شامل توانایی

---

۱. رحمانیان، منصور، تأثیر رسانه‌های گروهی بر پیشگیری از جرم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق، ۱۳۷۸ ه. ش، ص ۶۲.

۲. بنی‌هاشمی، سیدمحسن؛ غلام‌پور، مهدی، «تأثیر سواد رسانه‌ای بر سرمایه فرهنگی»، مجله مطالعات رسانه‌ای، ۱۳۹۸ ه. ش، ص ۱۳۰.

گوش دادن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن نیست. بلکه ترغیب افراد به تفکر انتقادی و قضاوت در مورد اطلاعات رسانه‌ای و همچنین توانایی کسب اطلاعات رسانه‌ای به وسیله فناوری اطلاعات را شامل می‌شود.^۱

۱-۲-۱ آسیب اجتماعی

آسیب‌های اجتماعی به دسته‌ای از نابسامانی‌ها و ناهنجاری‌های رفتاری افراد یک جامعه چه به صورت فردی و یا جمعی اطلاق می‌شوند که ریشه در بی‌نظمی‌ها، کژکارکردی‌های پدیده‌های اجتماعی و پیامدهای نامطلوب آن‌ها دارد. این آسیب‌ها غالباً باعث رنجش روانی، جسمی و مادی اقشار خاص و آسیب‌پذیر جامعه می‌شوند؛ و همچنین می‌توان گفت که: به هر نوع عمل فردی یا جمعی گفته می‌شود که در راستای اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی یا غیررسمی جامعه محل فعالیت کنشگران قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبه‌رو می‌گردد.^۲ به همین دلیل است که خاطیان سعی می‌کنند ناهنجاری خود را از دید ناظران قانون، اخلاق عمومی و نظم اجتماعی پنهان کنند؛ زیرا در غیر این صورت با پیگرد قانونی، تکفیر اخلاقی و طرد یا سایر واکنش‌های منفی اجتماعی مواجه می‌شوند.^۳

اگر رفتاری با انتظارات مشترک اعضای جامعه و یا یک گروه یا سازمان اجتماعی سازگار نباشد و بیشتر افراد آن را ناپسند و یا نادرست قلمداد کنند، کجروی اجتماعی تلقی می‌شود. سازمان یا هر جامعه‌ای از اعضای خود انتظار دارد که از ارزش‌ها و هنجارهای خود تبعیت کنند؛ اما طبیعی است که همواره افرادی در جامعه یافت می‌شوند که از پاره‌ای از این هنجارها و ارزش‌ها تبعیت نمی‌کنند. افرادی که همساز و هماهنگ با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه و یا سازمانی باشند، «هم‌نوا» و یا «سازگار» و اشخاصی که برخلاف هنجارهای اجتماعی رفتار کنند و بدان‌ها پایبند نباشند، افرادی «ناهم‌نوا» و «ناسازگار» می‌باشند.

---

۱. ایل شاهی، فرانک، «تأثیر سواد رسانه‌ای والدین بر شکاف نسلی والدین و فرزندان ۱۲ تا ۱۸ سال»، مجله مدیریت رسانه، ۱۳۹۸ ه. ش، ص ۶۰.

۲. حسینی، سیدابراهیم، «نقش قوانین در پیشگیری از جرم‌ها و آسیب‌های اجتماعی»، فصلنامه مطالعات اسلامی آسیب‌های اجتماعی، ۱۳۹۷ ه. ش، ص ۸۷.

۳. الماسی، مجتبی؛ ویدا امیری و نازنین زهرا ستوده، «آسیب‌های اجتماعی و راهکارها (مطالعه موردی شهر کرمانشاه)»، فصلنامه علمی دانش انتظامی کرمانشاه، ۱۳۹۸ ه. ش، ص ۲۲.

درواقع، کسانی که رفتار انحرافی و نابهنجاری آنان دائمی باشد و زودگذر و گذرا نباشد، کجرو یا منحرف نامیده می‌شوند. این گونه رفتارها را انحراف اجتماعی^۱ یا کجروی اجتماعی گویند.^۲

۱-۲-۱-۶ انواع آسیب‌های اجتماعی

در یک نوع دسته‌بندی می‌توان گفت، آسیب‌های اجتماعی عبارت‌اند از:

۱- آسیب‌های اجتماعی خانواده؛

۲- آسیب‌های اجتماعی زنان؛

۳- آسیب‌های اجتماعی طلاق؛

۴- آسیب‌های اجتماعی جوانان؛

۵- آسیب‌های اجتماعی اعتیاد؛

۶- آسیب‌های اجتماعی اینترنت؛

۷- آسیب‌های اجتماعی ماهواره؛

۸- آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان.^۳

ظهور فناوری‌های نوین ارتباطی در عصر حاضر به همراه تحولاتی که در فضای مجازی (شبکه‌های اجتماعی) به وجود آورده است بسیاری از کارکردهای خانوادگی و اجتماعی را متحول کرده است. فضای مجازی می‌تواند در جهت مثبت و منفی به کار گرفته شود اما این فضا به دلیل محبوبیت در بین نوجوانان و جوانان از اهمیت خاصی برخوردار است و آسیب‌های ناشی از آن گریبان‌گیر این قشر به‌طور کلی جامعه و خانواده‌ها شده است و آسیب‌های اجتماعی جبران‌ناپذیری را به وجود خواهد آورد.^۴

---

۱. Social Devianced.

۲. ستوده، هدایت الله، *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)*، تهران، نشر آوای نور، ۱۳۷۹ ه. ش، ص ۱۵.

۳. سلیمی، مریم، «آسیب‌های اجتماعی»، مجله رشد معلم، ۱۳۹۰ ه. ش، ص ۱۸.

۴. علی‌اکبری، نگین؛ نصیری زرنندی، زینب، «تأثیر فضای مجازی بر آسیب‌های اجتماعی»، مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، ۱۳۹۸ ه. ش، ص ۶۳.

۱-۲-۱-۶-۲ علل بحران انحرافات و آسیب‌های اجتماعی

در پیدایش انحرافات اجتماعی و رفتارهای ناپه‌نجان و آسیب‌زا عوامل متعددی به‌عنوان عوامل پیدایش و زمینه‌ساز می‌تواند مؤثر باشد:

عوامل فردی: جنسیت، سن، وضعیت ظاهری و قیافه، ضعف و قدرت، بیماری، عامل ژنتیک و...

عوامل روانی: حساسیت، نفرت، ترس و وحشت، اضطراب، کم‌هوشی، خیال‌پردازی، قدرت‌طلبی، کم‌رویی، پرخاشگری، حسادت، بیماری‌های روانی و...

عوامل محیطی: اوضاع و شرایط اقلیمی، شهر و روستا، کوچه و خیابان، گرما و سرما و...

عوامل اجتماعی: خانواده، طلاق، فقر، فرهنگ، اقتصاد، بیکاری، شغل، رسانه‌ها، مهاجرت، جمعیت و...

از آنجایی‌که ممکن است در پیدایش هر رفتاری، عوامل فوق و یا حتی عوامل دیگری نیز مؤثر باشند از این رو نمی‌توان به یک‌باره فرد بزه‌کار را به‌عنوان علت‌العلل در جامعه مقصر شناخت و سایر عوامل را نادیده گرفت.^۱

۱-۲-۱-۷-۱ اتهام و جرم

از ملزومات این پژوهش این است که تعریف واژه اتهام، جرم^۲ و متهم، مجرم را بشناسیم و بدانیم بین آن‌ها فرق است.

۱-۲-۱-۷-۱ تعریف متهم

متهم در لغت عرب بر وزن محترم از ماده‌ی «وهم» است. طریحی در تعریف وهم می‌گوید: «وهم عبارت است از سهو و آنچه که در خاطر و خیال واقع می‌شود».^۳ در تعریف دیگر از ماده وهم آمده است: «تصور

---

۱. الماسی، مجتبی؛ ویدا امیری و نازنین زهرا ستوده، پیشین، ص ۲۵.

۲. Crime.

۳. طریحی، فخرالدین محمد، مجمع‌البحرین، تحقیق حسینی اشکوری، احمد، تهران، انتشارات مکتبه المرتضویه، ۱۳۷۵ ه. ش، ج ۶، ص ۱۸۵.

«تخیل چیزی در ذهن؛ خواه آن چیز در عالم خارج وجود داشته و خواه نداشته باشد»^۱ در مورد معنای لغوی متهم آمده: «متهم مأخوذ از لفظ «تَهْمَةٌ»، کسی که مورد اتهام واقع شده است»^۲.

متهم در زبان فارسی به معنای «به بدی شناخته شده و مورد تهمت قرار گرفته شده» معنا شده است.^۳ در نظام دادرسی اسلامی و عرف فقها از متهم با عنوان مدعی علیه در برابر مدعی تعبیر می شود، البته با این تفاوت که در حقوق عرفی، عنوان متهم تنها مشمول دعاوی کیفری شده و در دعاوی مدنی، علیه متهم با عنوان خوانده اقامه دعوا می شود، ولی عنوان مدعی علیه در حقوق اسلامی عام بوده و شامل هر دو دعاوی مدنی و کیفری می شود. تشخیص و تعریف مدعی علیه، ضمن تعریفی که فقها از مدعی ارائه کرده اند به دست می آید. مشهور فقها در تشخیص مدعی از مدعی علیه سه معیار را بیان کرده اند که عبارت اند از: «المدعی هو الذی یترک لو ترک الخصومه أو هو الذی یخالف قوله الأصل أو هو الذی یدعی خلاف الظاهر»^۴.

بر پایه ی تعاریف یادشده از مدعی، مدعی علیه کسی است که در برابر این مفاهیم قرار دارد؛ یعنی کسی که سخن او موافق با اصل و ظاهر بوده و اگر دعوا و منازعه را ترک کند، دعوا پایان نمی یابد.

برخی از حقوقدانان در تعریف متهم آورده اند: «کسی که فاعل یک عمل مجرمانه است، ولی هنوز انتساب جرم به او قطعی نشده است؛ و این اصطلاح در برابر مجرم استفاده می شود»^۵.

در قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری متهم تعریف نشده است و حتی در برخی موارد به اشتباه از وی به عنوان مجرم یادشده است، در حقوق «متهم» به کسی گفته می شود که به عنوان فاعل یا انجام دهنده کاری که از نظر قانون جرم محسوب می شود، تحت پیگرد باشد ولی به طور قطع و یقین نتوان جرم را به وی نسبت داد. از این رو مرسوم است که می گویند هر متهمی لزوماً مجرم نیست مگر این که جرم

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، تحقیق شبیری، علی، بیروت، انتشارات دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ ه. ق، ج ۱۲، ص ۶۴۳.

۲. همان.

۳. دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، مؤسس انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ذیل واژه متهم.

۴. موسوی اردبیلی، سید عبدالکریم، *فقه القضاء*، قم، انتشارات جامعه المفید، موسسه النشر، ۱۳۸۱ ه. ش، ج ۲، ص ۵۶۳.

۵. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، *ترمینولوژی حقوق*، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۶ ه. ش، ص ۶۱۴.

وی توسط دادگاه صالح ثابت شود. از زمانی که جرم در دادگاه علیه متهم ثابت می‌شود، می‌توان او را «مجرم» نامید. این مجرم از وقتی که حکم دادگاه علیه او صادر شده و سپس «قطعی» می‌شود، نام دیگری به خود خواهد دید به نام «محکوم».^۱

۱-۲-۱-۲-۷-۲ تعریف جرم

در متون و منابع دینی، جرم یا جریمه و مشتقات آن‌ها مترادف با گناه و در همان معنای لغوی به‌کاررفته است: «إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى» هر کس در محضر پروردگارش خطاکار حاضر شود، آتش دوزخ برای اوست؛ در آنجا، نه می‌میرد و نه زندگی می‌کند.^۲ «...الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ» چنان است که گنه‌کار دوست می‌دارد فرزندان خود را در برابر عذاب آن روز فدا کند.^۳ برخی فقها و مؤلفان دینی نیز جرم را گناه و ذنب (گناه) را جرم معنا کرده‌اند.^۴ جرم در لغت به معنای گناه، بزه و خطا بوده و از جرم به ذنب، اثم، سیئه، عصیان و معصیت نیز تعبیر می‌شود.

جرم در اصطلاح فقهی عبارت است از هر نوع فعل و عملی که شریعت اسلام آن را ممنوع و نهی کرده و برای آن جزا و کیفر دنیوی، همچون حد، تعزیر، قصاص، دیه و کفاره و یا اخروی در نظر گرفته است؛ این افعال خواه به خود مجرم مربوط باشد، مانند ترک واجبات و عمل به محرّمات فردی و حق النفس و یا در ارتباط با سایر افراد و حق الناس، همچون ضرب و جرح و قتل و... مجرم کسی است که از حق بریده و به باطل روی آورده است و بر کار ناپسند خود اصرار می‌ورزد.^۵

---

۱. عزیزی، علیرضا، «پیشینه و مبانی حمایت از بزه‌دیده و متهم در فرآیند دادرسی کیفری»، فصلنامه حقوقی گواه، ۱۳۸۸ ه ش، ص ۱۹.

۲. سوره طه، آیه ۷۴.

۳. سوره معارج، آیه ۱۱.

۴. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، ترجمه موسوی‌همدانی، ابوالحسن، تهران، انتشارات کتابخانه مسجد حضرت ولی‌عصر، ۱۳۶۳، ج ۹۱، ص ۲۵۷.

۵. فیض، علیرضا، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، تهران، طبع و نشر، ۱۳۷۶ ه ش، صص ۶۹ - ۷۰.

در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ طبق ماده ۲ این قانون: «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم محسوب می‌شود». بر اساس این ماده برای اینکه عملی جرم محسوب شود باید دارای ویژگی‌های زیر باشد:

الف) اگر قانون‌گذار انجام عملی را در قانون منع کرده باشد، انجام آن عمل جرم محسوب می‌شود. مثلاً قانون‌گذار سرقت را جرم می‌داند یعنی سرقت عملی است که انجام آن طبق قانون جرم است.

ب) رفتار در این ماده هم شامل انجام دادن یک کار و هم انجام ندادن کار است؛ یعنی قانون‌گذار می‌تواند هم انجام دادن یک کار، مثل سرقت را جرم بداند و هم انجام ندادن کاری (ترک فعل) را جرم بداند برای مثال اگر مادری از شیر دادن به فرزندش به قصد از بین بردن او خودداری کند، شیر ندادن مادر به بچه با این قصد، ترک فعلی است که قابل مجازات است.

ج) بر اساس قانون عملی جرم محسوب می‌شود که قانون‌گذار برای آن مجازات تعیین کرده باشد. در واقع عملی جرم است که بتوان یکی از عناوین مجرمانه را به آن نسبت داد.

بین تعریف فقهی و حقوقی جرم، نسبت عموم و خصوص من وجه وجود دارد، بدین معنی که برخی از افعال همچون ترک واجباتی مانند: نماز و روزه از منظر فقه، جرم محسوب می‌شود؛ در حالی که از منظر حقوق جرم به شمار نمی‌روند، چنان‌که عکس این حالت متصور خواهد بود.

جرم یک پدیده اجتماعی است و با خلقت بشر، تحت عناوین مختلف از قبیل رفتار ناشایست، سرکشی، سرپیچی و رفتار ناپسند آغاز گردیده است. جامعه‌شناسان معتقدند جرم یک پدیده دائم اجتماعی است که در هر زمان و مکان اتفاق می‌افتد. بعضی از جرائم با تحولات اجتماعی تغییر نمی‌یابند و نزد وجدان قاطبه مردم زشت و ناپسند بوده، احساسات اجتماعی را متأثر می‌سازند. از نظر دورکیم جرم پدیده طبیعی اجتماعی است و از نظام، فرهنگ و تمدن هر اجتماع ناشی می‌گردد. تا اجتماع و نظام آن باقی است جرم نیز دارای خصوصیت دائمی خواهد بود و هر عملی که وجدان جمعی را جریحه‌دار کند جرم محسوب می‌شود.^۱

---

۱. دانش، تاج زمان، مجرم کیست؟ جرم‌شناسی چیست؟ تهران، کیهان، ۱۳۹۳ ه. ش، ص ۷۷.

۱-۲-۱-۳ انواع جرائم

از تعاریف گفته شده برمی آید که جرم عملی است که نظم عمومی در جامعه را مختل می کند و به این دلیل برای آن مجازات تعیین شده است. نظم عمومی عبارت است از امنیت خاطر و آرامش مردم جامعه.^۱

در ارتکاب هر جرم سه عنصر دخالت دارند که عبارت‌اند از:

(۱) عنصر قانونی: یعنی وصف مجرمانه به تعیین قانون باشد؛

(۲) عنصر معنوی: یعنی جرم باید با قصد و نیت مجرمانه باشد؛

(۳) عنصر مادی: یعنی جرم به صورت عمل فیزیکی انجام شده باشد.^۲

در یک دسته بندی بر اساس ماده ۲۸۹ قانون مجازات اسلامی، انواع جرائم عبارت است از ارتکاب جرم عمدی یا غیرعمدی (شبه عمد و خطای محض). عمدی یا غیرعمدی بودن جرم ناظر به عنصر معنوی است. جرم عمدی حالتی است که مجرم با قصد و نیت قبلی فعلی را انجام می دهد که منجر به نتیجه مد نظر وی می شود بدین معنی که هم قصد فعل و هم قصد نتیجه حاصل از آن را داشته است. در جرم غیرعمدی فرد قصد ارتکاب فعلی را داشته اما نتیجه حاصل از آن فعل، مطلوب نظر او نبوده است. جرائم غیرعمدی شبه عمد یا خطای محض هستند که در مورد اخیر مجرم نه قصد فعل داشته و نه قصد نتیجه؛ مثل فعل در حال خواب.

مطابق آمار سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، جرائم ارتكابی در پنج گروه عمده طبقه بندی شده است: (۱) جرائم اقتصادی و مالی، (۲) جرائم مواد مخدر، (۳) جرائم جنسی و اخلاقی، (۴) جرائم خشونت آمیز، (۵) سایر جرائم.^۳

طبق تعریف جرم در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ می توان انجام جرائم را بر اساس مجازات اصلی تعیین شده در این قانون به شرح ذیل دسته بندی کرد:

۱. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، پیشین، ص ۶۵۳.

۲. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، تهران، میزان، ۱۳۹۸ ه ش، ج ۱، ص ۶.

۳. جربانی حمید، «بررسی آماری جرائم زنان ایران (با تأکید بر محکومیت به حبس)» مجله حقوق دادگستری، ۱۳۸۹ ه ش، ص ۱۰۸.

- ۱) جرائم موجب حد: حد مجازاتی است که موجب، نوع، میزان و کیفیت اجرای آن در شرع مقدس، تعیین شده است.
- ۲) جرائم موجب قصاص: قصاص مجازات اصلی جنایات عمدی بر نفس، اعضاء و منافع است.
- ۳) جرائم موجب دیه: دیه اعم از مقدر و غیرمقدر، مالی است که در شرع مقدس برای ایراد جنایت غیرعمدی بر نفس، اعضاء و منافع و یا جنایت عمدی در مواردی که به هر جهتی قصاص ندارد به موجب قانون مقرر می شود.
- ۴) جرائم موجب تعزیر: تعزیر مجازاتی است که مشمول عنوان حد، قصاص یا دیه نیست و به موجب قانون در موارد ارتکاب محرمات شرعی یا نقض مقررات حکومتی تعیین و اعمال می گردد.

۱-۲-۱-۷-۴ جرائم زنان

نقش زنان در عرصه های گوناگون زندگی بشر غیر قابل انکار است، نقش آنان در این عرصه ها و اثرات ناشی از آن، از جمله مسائلی است که امروزه مورد توجه واقع شده است و به صورت گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است. طی دهه های اخیر تحولاتی که در تلاش های زنان برای به دست آوردن حقوق خود و فعالیت در مسائل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به وجود آمده افزایش یافته است. بنیان این تحولات را باید در ریشه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ساختارهای حاکم بر جامعه باز جست. چنین تحولاتی در وضعیت زنان در کشورهای در حال توسعه گسترده تر شده است. در کشور ما نیز زنان سعی دارند استعداد و قابلیت های نهفته خود را در صحنه اجتماع به ظهور برسانند و جایگاه واقعی خود را به دست آورند، در مجموع این دگرگونی ها در حوزه زندگی زنان منجر به دگرگونی های بسیاری از زمینه ها از جمله در میزان و الگوی جرم زنان شده است. تغییراتی که تحت تأثیر فرآیند توسعه در جوامع ایجاد گردیده باعث شده است تا در الگوی زندگی اجتماعی زنان تغییرات ایجاد شود و به دنبال آن میزان ارتکاب به جرم در بین

زنان هم افزایش یافته و تفاوت نسبت جنسی در ارتکاب جرم کمتر شود. آمارهای مشاهده شده درباره جرم زنان در ایران تا حدی ناهماهنگ به نظر می‌رسند و یا روندهای متفاوتی را نشان می‌دهند.^۱

با توجه به آسیب‌پذیری بیشتر زنان و نیز اهمیت آن در تربیت نسل‌های سازنده در جامعه ضرورت پرداختن به مسائل و مشکلات زنان مخصوصاً بررسی روند تحولی میزان جرم آنان روشن می‌گردد. ارتکاب به جرم زنان می‌تواند فاجعه‌آمیز و در افزایش بزهکاری سهم مهمی داشته باشد صلاح و فساد یک جامعه از صلاح و فساد زنان در آن جامعه سرچشمه می‌گیرد، زن سالم و کوشا جامعه سالم را می‌سازد و جامعه سالم بستر پرورش زنان سالم را فراهم می‌آورد.^۲

آمارهای جرائم زنان در کشورها مبین آن است که بسیاری از جرائمی که زنان در آن مباشرت یا مشارکت داشته‌اند، به نقش جنسیتی آنان ارتباط دارد. به‌عنوان نمونه، می‌توان به جرائم علیه کودک، نوزادکشی، سقط جنین غیرقانونی و روسپی‌گری اشاره کرد. علاوه بر خاص بودن اغلب جرائم ارتكابی از سوی زنان، تمایل آنان به معاونت در ارتکاب برخی جرائم، از جمله جرائم علیه اشخاص، اخلاق و عفت عمومی نیز قابل تأمل است. موضوع دیگر آنکه، زنان به علل گوناگون، معمولاً جرائمی را مرتکب می‌شوند که به توانایی جسمانی کمتری نیازمند است و از این رو بزهکاری‌شان معمولاً کمتر خشونت‌بار و اغلب با خدعه و نیرنگ توأم است.^۳

همان‌گونه که در بیان انواع جرائم گفته شد، در دسته‌بندی جرائم زنان می‌تواند به این جرائم اشاره کرد: جرائم اقتصادی و مالی، جرائم مواد مخدر، جرائم جنسی و اخلاقی، جرائم خشونت‌آمیز که البته ارتکاب به این جرائم مشترک بین زنان و مردان است و تنها تفاوت در میزان درصد ارتکاب است. بالاترین جرائم ارتكابی زنان مربوط به دو جرم مواد مخدر و جنسی است که همواره این نوع جرائم متداول‌ترین نوع جرائم ارتكابی در بین زنان بوده است. زنان به دلیل ناتوانی و ضعف فیزیکی و عدم توانایی درگیری در جرائم خشن برای رسیدن به اهداف مالی بیشتر مرتکب این نوع جرم (جرم جنسی و اخلاقی) می‌شوند. درگیری

۱. نوربخش، افروز، «بررسی عوامل مؤثر بر تحول جرائم زنان در ایران»، مجله اصلاح و تربیت، ۱۳۸۶ ه ش، ص ۵۳.

۲. همان، ص ۵۴.

۳. جربانی حمید، پیشین ص ۹۲.

زنان در جرائم و مواد مخدر نیز ممکن است دلایل مختلفی داشته باشد، از بعد اقتصادی می‌توان به این مسئله اشاره کرد که این نوع جرم برای آنان سودآوری بیشتری نسبت به سایر جرائم داشته و آن‌ها را زودتر به اهداف مالی خود می‌رساند.^۱

۱-۲-۸ جامعه و مخاطب

در نگاه اجمالی، جامعه عبارتند از مجموعه افرادی که بواسطه اجبار مجموعه نیازها و ضروریات و تحت تاثیر عقاید، آرمان‌ها و اهداف در یکدیگر درآمیختند و در یک زندگی مشترک و متقابل با روابط متعدد و متکثر و نسبتاً پایدار غوطه‌ورند و به هم پیوند خورده‌اند و هدف واحدی آنان را گرد هم آورده است.^۲ هرچایی بحث از رسانه باشد، پای مخاطب نیز در میان خواهد بود. مخاطب عضوی از اعضای گروه یا همان جامعه است؛ یعنی همان فرد واحدی که وقتی حاصل ضرب آن را در نظر می‌گیریم افکار عمومی به دست می‌آید. پس همه منابع رسانه‌ای - صاحبان پیام - با مخاطب سروکار دارند و اصولاً رسانه بدون مخاطب بی‌معناست و رسانه دنبال اوست.^۳

ملموس‌ترین برداشت از مفهوم مخاطب این تعبیر است که می‌گوید: «مخاطبان، مجموعه‌ای از تماشاگران، خوانندگان، شنوندگان و بینندگان است». تأکید این مفهوم بر تعداد است. در عمل، به کار بستن این مفهوم چندان هم ساده نیست و با ملاحظات فراتر از مسائل کمی صرف برخورد می‌کند.^۴

---

۱. همان، ص ۱۱۱.

۲. فخر زارع، سیدحسین، «جامعه از منظر قرآن»، پژوهش‌نامه معارف قرآنی، ۱۳۹۳ ه ش، ص ۹۴.

۳. عمیدی، عبدالله، «نقش رسانه‌ای بسیج در مقابله با دست‌کاری در افکار عمومی»، فصلنامه مطالعات بسیج، ۱۳۸۶ ه ش، ص ۱۱۰.

۴. مک کوایل، دنیس، *درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی*، ترجمه پرویز اجلالی، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۲ ه ش، ص ۳۰۹ - ۳۱۰.

کلمات «فقه» و «تفقه» و «فقیه» در قرآن و منابع روایی، به کثرت استفاده شده است. مفهوم این واژه در همه جا همراه با تعمق و فهم عمیق است. قاموس اللغه فقه را اینگونه معنی کرده است: «الفقه، بالكسر العلم بالشی، والفهم له والفتنة له»^۱.

در نگاه بدوی و مراجعه ابتدایی به کلمات و تعبیرات کثیری از اهل لغت، به نظر می‌رسد که «فقه» به معنای مطلق فهم باشد. از تعبیراتی نظیر آنچه گفته شد، چنین استفاده‌ای می‌شود: لیکن با تأمل و نگاهی مجدد، خصوصاً به عبارات لغویانی که در مقام تعیین تفاوت‌های ظریف بین واژگان متشابه برآمده‌اند و فروق اللغه را تدوین کرده‌اند، به این نتیجه می‌رسیم که «فقه» در لغت مطلق فهم نیست، بلکه موشکافی و ریزینی و فهم دقیق را «فقه» گویند. اگر بخواهیم دقیق‌تر سخن بگوییم، باید به جای «فهم دقیق» از «ادراک دقیق» استفاده کنیم و بگوییم: با مراجعه به فروق اللغه، به این نتیجه می‌رسیم که فقه در لغت، مطلق علم به یک شیء و ادراک آن نیست، بلکه ریزینی و ادراک دقیق را «فقه» گویند.^۲

آیت‌الله مشکینی در تعریف فقه می‌گویند: «الفقه فی الاصطلاح هو العلم بالاحکام الشرعیة الفرعیة او تحصیل الوظائف العملیة عن الادلة التفصیلیة»^۳. فقه در اصطلاح عبارت است از: روشی که به وسیله آن احکام شرعی را از ادله تفصیلی به دست می‌آوریم. «دلایل تفصیلی» از نظر بیشتر علمای شیعه عبارت‌اند از: قرآن، سنت، اجماع و عقل.^۴

۱. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، قاموس اللغه، بیروت - لبنان، دارالفکر، ۱۴۰۳ ه ق، ج ۴، ص ۲۸۹.

۲. قدسی، احمد، «واژه شناسی فقه در لغت، قرآن و حدیث از نگاه فریقین»، طلوع نور، ۱۳۸۴ ه ش، ص ۱۰۱-۱۰۲.

۳. مشکینی اردبیلی، علی‌اکبر، اصطلاحات الأصول و معظم أبحاثها، قم، الهادی، ۱۳۸۶ ه ش، ص ۱۸۰.

۴. شب‌خیز، محمدرضا؛ محمدتبار، عباد، اصول فقه دانشگاهی، تهران، کتاب آوا، ۱۳۹۶ ه ش، ص ۳۲.

۱-۲-۱-۱۰ حریم خصوصی

مسئولیت‌پذیری اخلاقی شامل عرصه‌های مختلف است. از جمله این موارد می‌توان به حریم خصوصی^۱ اشاره کرد. حریم خصوصی نیز مراتب مختلف دارد. نخستین مرتبه آن حریم خانوادگی افراد است. دومین مرتبه حریم شخصی خود افراد است.^۲ تعریف حریم خصوصی بستگی زیادی به فرهنگ و زمینه‌های اجتماعی و محیطی دارد. در بسیاری از کشورها این مفهوم با مقوله حفظ اطلاعات پیوند خورده است. حریم خصوصی، حق افراد برای برخورداری از حمایت شدن در برابر مداخله بی‌اجازه دیگران در امور زندگی و خانواده‌شان است.^۳

حریم خصوصی عبارت است از ویژگی تنها ماندن؛ ایجاد حدومرز برای دسترسی به خود برای دیگران؛ مخفی کردن اقدامات و فعالیت‌های خود از دیگران؛ صیانت بر اطلاعات شخصی.^۴ در رفتار ارتباطی درون شخصی زمانی که فرد با خویش در تعامل باشد در این حوزه قرار می‌گیرد. انسان در تعامل با خود نسبت به حق حیات، حق عزت‌نفس، حق آزادی فاقد مسئولیت نیست. خودکشی، خودآزاری، اهانت‌پذیری، اسارت‌پذیری و خود فراموشی، رفتارهای غیراخلاقی فرد با خویش است و خودشناسی، خود محاسبه‌گری، حفظ عزت‌نفس و حفظ آزادی از جمله رفتارهای اخلاقی‌اند. ژرف‌ترین سطح زیست اخلاقی، دغدغه حفظ خویش و حقوق خود در عرصه تعامل با خویش است.^۵

---

۱. Privacy.

۲. قراملکی، احد فرامرز؛ سکندری، مرضیه، *اخلاق در سازمان‌های مردم‌نهاد*، تهران، مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری، ۱۳۸۸ ه ش، ص ۹۷.

۳. نمک دوست تهرانی، حسن، «اخلاق حرفه‌ای، حریم خصوصی و حق دسترسی به اطلاعات»، فصل‌نامه رسانه، ۱۳۸۵ ه ش، ص ۲۰۰.

۴. انصاری، باقر، «حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۳ ه ش، ص ۷.

۵. قراملکی، احد فرامرز، *درآمدی بر اخلاق حرفه‌ای*، تهران، سرآمد، ۱۳۸۹ ه ش، ص ۱۴۶.

۱-۲-۲ گفتار دوم: ادبیات نظری

در گفتار پیشین به بررسی تعاریف مفاهیم مختلف من جمله رسانه، انواع آن و برخی از ویژگی‌های انواع رسانه‌ها پرداخته شد در این گفتار سعی می‌شود برخی از نکات کاربردی رسانه‌ها (جمعی و اجتماعی)، فضای مجازی و حقوق آن‌ها مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۲-۲-۱ ویژگی‌های فضای مجازی

پیش از هر چیز باید توجه داشت که فضای مجازی پیوستاری از فضای واقعی است، اگرچه تفاوت‌هایی نیز با فضای فیزیکی دارد. فضای مجازی را می‌توان فضایی تلقی کرد که واقعیت دارد چون اعمال انسان در این فضا تأثیری واقعی دارد؛ برای مثال در آن پول جابه‌جا می‌شود، مالیات پرداخت می‌شود، فعالیت‌های مدیریتی از راه دور انجام می‌شود، انسان‌ها به همدیگر دل‌بسته می‌شوند و رشد علمی و اخلاقی پیدا می‌کنند؛ بنابراین محیط مجازی‌ای که با آن سروکار داریم کاملاً عینی است و عملکرد و اثری واقعی دارد.^۱ به تعبیر دقیق حضرت آیت‌الله جوادی آملی که می‌فرمایند: «چیزی که امروز به‌عنوان فضای مجازی معروف شده در اصل حقیقت است چراکه مجاز را می‌توان کنار زد، اما حقیقت را نمی‌توان، بنابراین فضای مجازی در اصل خودش حقیقت است، این سیم و تلویزیون حقیقت نیست بلکه آن چیزی که معرفت و شناخت باشد حقیقت است».^۲

مواجهه امروزی با فضای مجازی که به گفته کارشناسان و صاحب‌نظران به عرصه حقیقی زندگی بشر تبدیل شده است، چالش‌هایی را در جامعه ایجاد کرده است که حاصل توسعه سریع اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و پایین بودن دانش رسانه‌ای جامعه است. در جهان امروز، فضای مجازی بر اساس ویژگی‌های ساختاری‌اش، به‌عنوان رسانه‌ای پرکاربرد در عرصه‌های گوناگون، بستری مناسب برای حضور گسترده

---

۱. سیاح طاهری، پیشین، ص ۳۳.

۲. آیت‌الله جوادی آملی در دیدار وزیر ارتباطات، ۱۳۹۴/۰۲/۱۵. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۷/۰۹>

کاربران مختلف را فراهم آورده است، محققان ویژگی‌های متعددی را برای آن برشمردند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱-۲-۲-۱ پویای زمان

اولین ویژگی فضای مجازی این است که زمان در آن پویا شده است. برعکس دنیای واقعی که زمان گذشته و آینده دارد، این هم‌زمانی در فضای مجازی، نوعی پویایی را در کار ایجاد کرده است. روز و شب در فضای مجازی وجود ندارد و هر زمان که شما به اینترنت وصل می‌شوید، هزاران نفر را می‌بینید که آنلاین هستند و به کار مشغول‌اند. به عبارت دیگر، کار در فضای مجازی تمامی ندارد؛ یعنی تولید و توزیع، پیوسته و ناتمام ادامه دارد.^۱

۲-۱-۲-۲-۱ فشردگی مکان

ویژگی دوم فضای مجازی فشردگی مکان است. در زمان‌های قدیم فاصله جغرافیایی، محدودیت محسوب می‌شد، در حالی که در این فضا این محدودیت از بین رفته است و در این محیط همه جهان باهم همسایه شده‌اند. افراد بدون طی مسافت فیزیکی می‌توانند با دوستان، همکاران، جوامع و فرهنگ‌های مختلف آشنا شوند و تعاملات درازمدت برقرار کنند. اخبار به‌سادگی در دسترس افراد قرار می‌گیرد و به‌سرعت باعث واکنش‌هایی می‌شود.^۲

۳-۱-۲-۲-۱ تکثر و تنوع عددی

جهان مجازی از محیطی متکثر، عددی، غیر مرکزی و به‌هم‌پیوسته برخوردار است. همین ویژگی سوم باعث لایه‌ای شدن فضای مجازی می‌شود که طبقه‌بندی اطلاعات و دسترسی به آن‌ها را سرعت می‌بخشد. اطلاعات مربوط به اشخاص، علوم، ادیان، هنرها، اشیا و اماکن همگی در فضای مجازی به‌راحتی قابل دسترسی هستند. در حقیقت فضای مجازی نوع متفاوتی از واقعیت مجازی دیجیتال است که آن را «واقعیت خلق شده به‌وسیله رایانه» می‌دانند؛ واقعیتی که از آن جهت مجازی یا مصنوعی است که در دنیای

---

۱. سیاح طاهری، پیشین.

۲. همان، ص ۳۴.

واقعی و محیط مادی، مکانی را اشغال نکرده و در اذهان کاربران و در نتیجه تعامل با واسطه الکترونیکی به وجود آمده است و می‌تواند کاری کند که افراد زندگی جدیدی را تجربه کنند.^۱

۱-۲-۲-۴ پیوستگی و یکپارچگی

به هم پیوستگی و یکپارچه بودن فضای مجازی، منجر به ارائه خدمات اینترنتی مکمل شده است. خدمات اینترنتی با توجه به زیرساخت، برنامه، محتوا، لایه‌های مختلف و متنوعی پیدا می‌کند. در یکپارچه شدن، خدمات از سطح خرد به سطح کلان و از تصویر جزئی به تصویر کامل منتقل می‌شود. در نتیجه نوعی یکپارچگی خدمات را به وجود می‌آورد.^۲ برای مثال هرکسی هم‌زمان می‌تواند درخواست ویزا، مشاهده فضای هتل‌ها و خرید بلیت هواپیما را انجام دهد.

۱-۲-۲-۵ گمنامی هویت

پنجمین خصوصیت فضای مجازی، گمنامی و سیال بودن هویت کاربران است. در طول تاریخ هویت افراد همیشه ثابت، ایستا و استوار بر تعریف مشخص پشتیبانی شده از سوی جامعه و نظام‌های قانونی است که در آن متولد شده است؛ اما در فضای مجازی این امکان وجود دارد که فرد سن، جنسیت، طبقه و دیگر ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی‌اش را هر طور که خودش دوست دارد معرفی کند و پس از مدتی می‌تواند این مشخصات را هم تغییر دهد. امکان گمنامی و ناشناخته بودن، امکان پنهان‌سازی ابعادی از شخصیت، جست‌وجوی همفکران، دوستی با دوستان، اختیار و اقتدار مطلق و احساس عدم تعلق به مکان خاص از مهم‌ترین تأثیرهای این فضا است.^۳

---

۱. همان.

۲. عاملی، سیدسعیدرضا، سلسله نشست‌های بزم اندیشه با عنوان شناخت ماهیت فضای مجازی، جلسه یازدهم، تهران، ۱۳۹۴/۱۰/۲۲. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۸/۱۵>

<https://azargh.farhang.gov.ir/fa/newsagency/۶۱۹۵>

۳. سیاح ظاهری، پیشین، ص ۳۵.

۱-۲-۲-۱-۶ فردگرایی

در نهایت آخرین ویژگی فضای مجازی، فردگرایی فزاینده در آن است. در فضای مجازی محدودیت‌های ناشی از عضویت در خانواده، گروه و جمع‌های خاص از بین می‌رود و فرد نیازی ندارد ملاحظه کسی را کند و رفتارش را متناسب با هنجارها و تأیید دیگران شکل دهد، بنابراین به راحتی می‌تواند با هرکسی که می‌خواهد ارتباط برقرار کرده یا قطع رابطه کند. این ویژگی در عین اینکه احساس آزادی زیادی به افراد می‌دهد، باعث ایجاد خودمحوری و فردگرایی در افراد می‌شود که تنها خود و خواسته‌های خودشان برایشان اهمیت داشته باشد و به مرور ترجیح می‌دهند که با رایانه بی‌طرفی ارتباط برقرار کنند تا انسان‌های دیگر.^۱

۱-۲-۲-۲ فرصت‌ها، تهدیدها و آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی

به دلیل رشد روزافزون تعداد اعضا و بعد تأثیرگذاری بر فضای واقعی، این شبکه‌ها اهمیت چشم‌گیری یافته و طی یک دهه از پدیده‌هایی محلی به پدیده‌هایی جهانی تبدیل شده‌اند. کاربران از شبکه‌های اجتماعی مجازی اقبال بسیار گسترده‌ای کرده‌اند و آن را فرصتی مناسب برای ارتباط، دوستی، آموزش و حتی فضایی برای تجارت و کسب درآمد می‌دانند؛ بنابراین، بهتر است به جای آنکه آن‌ها را نادیده یا دست‌کم بگیریم، نگاه واقع‌بینانه‌ای به کارکردها، مزیت‌ها و تهدیدهای این شبکه‌ها داشته باشیم.^۲

۱-۲-۲-۲-۱ فرصت‌ها

شبکه‌های اجتماعی فرصت‌هایی را در اختیار کاربران خود قرار داده‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد:

- ۱- انتشار سریع و آزادانه اخبار و اطلاعات، افزایش قدرت تحلیل و تقویت روحیه انتقادی؛
- ۲- امکان عبور از مرزهای جغرافیایی و آشنایی با افراد، جوامع و فرهنگ‌های مختلف؛
- ۳- شکل‌گیری و تقویت خرد جمعی؛

---

۱. همان، ص ۳۵.

۲. عظیمی، داریوش، «شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ فرصت‌ها و تهدیدها»، شبکه رشد، مجله دیجیتال رشد آموزش علوم اجتماعی، ۱۳۹۷ ه.ش. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۸/۱۷>

۴- امکان بیان ایده‌ها به صورت آزادانه و آشنایی با ایده‌ها، افکار و سلیقه‌های دیگران؛

۵- کارکرد تبلیغی و محتوایی؛

۶- ارتباط مجازی مستمر با دوستان و آشنایان؛

۷- تبلیغ و توسعه ارزش‌های انسانی و اخلاقی در عرصه جهانی؛

۸- یکپارچه‌سازی بسیاری از امکانات اینترنتی و وبی؛

۹- توسعه مشارکت‌های مفید اجتماعی؛

۱۰- افزایش سرعت در فرایند آموزش و ایجاد ارتباط شبانه‌روزی بین استاد و شاگرد؛

۱۱- افزایش اعتماد، صمیمیت و صداقت در فضای سایبر.^۱

۱-۲-۲-۲-۲-۲-۱ تهدیدها و آسیب‌ها

شناخت تهدیدها، آسیب‌ها، عیب‌ها و ضررهای شبکه‌های اجتماعی مجازی موجب خواهد شد با اشراف کامل و دقت نظر بالا، نگاهی جامع‌تر به موضوع داشته باشیم و هنگام برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌ها دچار غفلت و اشتباه نشویم.^۲ در اینکه استفاده افراطی و وسواس‌گونه از فضای مجازی منجر به آسیب‌های مفرط فردی و روانی می‌شود، تردیدی نیست. از منظر اندیشمندان صرف بخش قابل توجهی از وقت در ارتباطات مجازی باعث اضطراب، افسردگی، بی‌حوصلگی، پرخاشگری و فردگرایی می‌شود.^۳ در ادامه به اختصار بعضی از مهم‌ترین گزاره‌هایی را نام می‌بریم که در شبکه‌های اجتماعی هرکدام تهدیدی بر زندگی بشر تحمیل کرده است.

۱- شکل‌گیری و ترویج سریع شایعات و اخبار کذب؛

۲- تبلیغات ضد دینی و القای شبهات؛

۳- نقض حریم خصوصی افراد؛

۴- انزوا و دور ماندن از محیط‌های واقعی اجتماع؛

---

۱. سلیمانی‌پور، روح‌الله، «شبکه‌های اجتماعی؛ فرصت‌ها و تهدیدها». فصل‌نامه ره‌آورد نور، ۱۳۸۹ ه. ش، ص ۱۵.

۲. همان، ص ۱۵.

۳. سیاح طاهری، پیشین، ص ۷۶.

- ۵- تأثیرات منفی هویتی، رفتاری و انحرافات اخلاقی؛^۱
- ۶- کاهش روابط انسانی که منجر به: انزوای اجتماعی، احساس تنهایی، راه فرار از مشکلات، افزایش استرس و ناخشنودی از خود، برآوردن نیازهای طبیعی از راه‌های غیرطبیعی؛
- ۷- اعتیاد اینترنتی؛
- ۸- اتلاف وقت و کاهش بهره‌وری تحصیلی و شغلی؛
- ۹- خیانت و طلاق و مشکلات روابط زناشویی؛
- ۱۰- تغییر و تحول در فرهنگ‌های دینی و ملی (تهاجم فرهنگی) از جمله: ترویج روابط نامشروع، ترویج زندگی و خانه مجردی، ترویج و تحریک افراد به مصرف مواد مخدر صنعتی، ترویج مد و پوشش‌های جدید عریان و نیمه‌عریان، ترویج سگ‌بازی و مشروب‌خواری و در یک کلام ترویج سبک زندگی غربی.
- ۱۱- ازدیاد پرخاشگری؛
- ۱۲- آسیب‌های مالی و حیثیتی؛
- ۱۳- کاهش حساسیت‌ها و افزایش شبهات؛
- ۱۵- بی‌بندوباری و فساد اخلاقی؛
- ۱۶- سلطه غرب و آسیب‌های امنیتی.^۲
- ۱-۲-۲-۳ ویژگی‌های بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان
- پدیده‌های مجرمانه علاوه بر ظرفیت بالا در تأمین جذابیت برنامه‌های رسانه‌ها در جذب مخاطب بیشتر در رقابت با سایر رسانه‌ها نیز مؤثر بودند. به همین دلیل اخبار مربوط به پدیده‌های مجرمانه در دستور کار رسانه‌ها قرار گرفتند. با توجه به فراوانی زیاد اخبار جنایی و ظرفیت محدود رسانه‌ها در بازنمایی این اخبار، انتخاب اخبار جنایی بر اساس معیارهایی که موجب جذب مخاطب می‌شود انجام می‌گیرد که به آن

۱. سلیمانی‌پور، روح‌الله، پیشین، ص ۱۶.

۲. سیاح طاهری، پیشین، صص ۷۷-۱۱۵.

ارزش خبری گفته می‌شود. این امر باعث شده روند بازنمایی اخبار جنایی کاملاً گزینشی بوده و فقط رخدادهایی که دارای ارزش خبری بالایی هستند برای بازنمایی انتخاب شوند.^۱

خبرنگاران برای تأمین جذابیت گزارش‌های خود به جذابیت ذاتی وقایع اکتفا نکرده و با استفاده از روش‌های مختلف سعی کردند تا از حداقل زمان بیشترین استفاده را ببرند. در این راستا محتوای بازنمایی رسانه‌ای جرائم ویژگی‌های منحصربه‌فردی دارا شده است. خبرنگاران در گزارش‌های خود در تلاش هستند، حکایتی داستان‌گونه از رخدادهای جامعه را بازتاب دهند. خبرنگاران برای افزایش جذابیت پدیده‌های مجرمانه از روش‌هایی مانند انتخاب صفت‌های دلهره‌آور برای پرونده‌های خشونت‌آمیز بر میزان ارزش خبری آن می‌افزایند. عناوینی مانند خفاش شب، عقرب سیاه، شیاطین باغ وحشت، کفتار شهر و... در همین راستا در دهه‌های اخیر مورد استفاده خبرنگاران قرار گرفته است. اقدام دیگری که خبرنگاران در این جهت انجام می‌دهند عدم بازتاب کامل واقعه خبری است. در جهت رعایت سادگی متن گزارش خبرنگاران از آوردن هرگونه مطلب از اصطلاح فنی یا اصطلاحات حقوقی که موجب پیچیدگی متن گردد خودداری می‌کنند در نتیجه محتوای رسانه‌ها فاقد جنبه‌های علمی و کارشناسی هستند. این امر به دلیل این است که علاوه بر اینکه مخاطب با محدودیت زمانی روبه‌رو است، مدیران رسانه‌ها نیز با پذیرفتن کارکردهای متنوع فرصت کمتری در بازتاب اخبار دارند و نمی‌توانند تمام جنبه‌های واقعه را پوشش دهند. ایدئولوژی حاکم بر رسانه‌ای عامل دیگری است که بر گزارش خبرنگار و تفسیر و نحوه بازتاب وقایع مجرمانه تأثیرگذار است.^۲

وجود این ویژگی‌ها در بازنمایی رسانه‌ای جرائم پیامدهای متعددی به دنبال دارد. یکی از پیامدهای بازنمایی رسانه‌ای جرائم افزایش نتایج جرم به‌خصوص ترس از جرم در جامعه است. تأثیر بازنمایی رسانه‌ای در این امر زمانی بیشتر می‌شود که خبرنگاران با توجه به ارزش خبری بالای جرائم خشونت‌آمیز و جنسی سهم زیادی از اخبار رسانه‌ای را به این جرائم اختصاص می‌دهند. این نوع جرائم به دلیل اینکه خطر ناشی از آنان برای تمام افراد جامعه ملموس است تأثیر قابل توجهی در جامعه دارد. بازنمایی پدیده‌های مجرمانه

---

۱. رزمن، علی، پیشین، ص ۱۹.

۲. همان، ص ۱۹.

در پوشش اخبار رسانه‌ای و برنامه‌های جاری موجب می‌شود که افراد مستعد ارتکاب جرم شیوه‌های ارتکاب جرائم را فراگرفته و با الگوبرداری از محتوای مجرمانه رسانه‌ها اعمال مجرمانه خود را مرتکب شوند. علاوه بر این در جرائمی که ارتکاب آن دارای قبح اجتماعی بالایی است، بازتاب این جرائم موجب از بین رفتن قبح اجتماعی عمل و از دست دادن پشتوانه اجتماعی در درازمدت می‌گردد.^۱

بازنمایی رسانه‌ای جرم منجر به شکل‌گیری افکار عمومی شده و رسانه‌ها مقامات عدالت کیفری را در همسویی با افکار عمومی تحت فشار قرار می‌دهند. در مرحله رسیدگی این تأثیرگذاری در غالب نقض معیارهای دادرسی عادلانه مانند استقلال و بی‌طرفی دادگاه، رعایت مقتضیات اصل برائت، داشتن زمان و امکانات کافی برای دفاع و نقض حریم خصوصی طرفین مشاهده می‌شود. در مرحله تعیین مجازات مقامات عدالت کیفری در پیروی از افکار عمومی، گرایش به انتخاب مجازات‌های تنبیهی، افزایش میزان مجازات و اجرای علنی مجازات‌ها را دارند. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های این تأثیرپذیری در قوه قضاییه، نقض موازین دادرسی عادلانه در جرائم رسانه‌ای شده است. پرداختن گسترده رسانه‌ها به اخبار مربوط به برخی جرائم در دهه‌های اخیر و بازتاب دادن انتظارات مردم در گزارش‌های خود که بیشتر ساخته بازنمایی رسانه‌ای جرم هستند تا تحلیل‌ها و نظریه‌های کارشناسی، موجب شده، مقامات دستگاه قضایی در پیروی از این دیدگاه‌ها تحت فشار قرار گیرند. یکی از اصول دیگر دادرسی عادلانه که در بازنمایی رسانه‌ای جرائم نقض می‌شود، اصل برائت است. رعایت اصل برائت اقتضا دارد، مشخصات متهمی که هنوز مجرمیت او در دادگاه ثابت نشده منتشر نشود. در گزارش‌های رسانه‌ای از وقوع جرائم و جلسه رسیدگی به آن در رسانه‌ها شاهد اشاره به مشخصات متهمین هستیم. در این گزارش‌ها حتی گاهی اوقات تصاویر متهمین و جلسه دادرسی باوجود منع قانونی منتشر می‌شود.^۲

حریم خصوصی طرفین رسیدگی به‌عنوان یکی از معیارهای دادرسی عادلانه دارای اهمیت زیادی است که نقض آن می‌تواند پیامدهای جبران‌ناپذیری را به همراه داشته باشد. اطلاعات مربوط به حریم خصوصی

---

۱. فرجی‌ها، محمد، پیشین، ص ۶۵.

۲. همان، ص ۶۸.

بسیار گسترده است و دارای مصادیق فراوانی است. با وجود اهمیت و لزوم در امان بودن این اطلاعات از دسترس دیگران، در گزارش‌های خبری اطلاعات زیادی از حریم خصوصی انسان‌ها در جرائم رسانه‌ای شده منتشر می‌شود. مجرم و یا بزه دیده واقع شدن افراد به خصوص در جرائمی که با تحقیر بزه‌کار یا بزه‌دیده همراه است مانند جرائم جنسی و همچنین سوابق کیفری گذشته افراد، به عنوان نمونه بارز این مشخصات شناخته می‌شوند. این در حالی است که در جرائم رسانه‌ای شده به دفعات ما شاهد نقض حریم خصوصی افراد و در این جزییات در رسانه‌ها بوده‌ایم. مراجعه و مصاحبه با بزه‌کاران، بزه‌دیدگان و بازماندگان آنان در زمان‌ها و مکان‌های نامناسب به خصوص در جرائم رسانه‌ای شده امری مرسوم است.^۱

در هر جرمی که به وقوع می‌پیوندد، یک طرف آن مجرم و بزه‌کار و در طرف دیگر بزه‌دیده و افکار عمومی جامعه است. بزه‌کار می‌تواند مرد یا زن و یا حتی فردی باشد که به سن قانونی نرسیده باشد. در این میان زنانی که مرتکب جرائمی می‌شوند، حسب نوع جرم ارتكابی، تحت تعقیب کیفری قرار خواهند گرفت. همان‌طور که اشاره شد، نوع جرائم زنان می‌تواند متفاوت باشد؛ از جرائم علیه اشخاص گرفته تا جرائم خشونت‌آمیز، از جرائم مالی و اقتصادی گرفته تا جرائم اخلاقی و عفت عمومی و سایر جرائم. بازنمایی رسانه‌ای هر کدام از این جرائم که مرتکب آن فعل مجرمانه یک زن باشد، می‌تواند ویژگی‌های منحصر به فردی داشته باشد.

برای بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان با توجه به اقتضائات مرتکبین جرم ملاحظاتی وجود دارد که رسانه ملزم به رعایت آن است، اما شاهد هستیم رسانه‌ها برای جذب مخاطب بیشتر و جذابیت و تنوع برنامه‌های خود در بازنمایی برخی وقایع ملاحظات جامعه و مجرم را در نظر می‌گیرند. چراکه تأمین جذابیت محتوای رسانه‌ها به قدری دارای اهمیت است که خبرنگاران رسانه‌های خبری به منظور تأمین جذابیت گزارش‌های خود به جذابیت‌های ذاتی وقایع انتخاب شده اکتفا نکرده و با استفاده از روش‌های مختلف سعی در افزایش جذابیت و ارزش خبری گزارش‌های خود دارند.

---

۱. رزمن، علی، پیشین، ص ۲۵.

جرایم جنسی و اخلاقی به عنوان بارزترین جرائم مورد توجه رسانه‌ها قرار می‌گیرند. نتیجه این امر اختصاص سهم بیشتری به این جرائم در رسانه‌ها نسبت به میزان آمار واقعی این جرائم در جامعه است. این امر منجر به بزرگنمایی این‌گونه جرائم در رسانه‌ها می‌شود. یکی از ویژگی‌های دیگر محتوی رسانه‌ها توصیفی بودن این اخبار است. هدف اصلی از گزارش‌های خبری انتقال اطلاعات به مخاطبین است و در این راستا نگارش متن گزارش‌ها باید طوری باشد که موجب فهم بیشتر و کامل‌تر برای مخاطب باشد. به همین دلیل در این گزارش‌ها شرح واقعه به نحوی داستان‌وار انجام می‌شود و ضمن تأکید بر ذکر تمام جزئیات واقعه از بیان نکاتی که موجب مشکل شدن خواندن و درک واقعه توسط وی می‌شود خودداری می‌گردد.^۱ که این امر ممکن است بازخوردهای منفی‌ای را در برداشته باشد.

با توجه به اینکه رسانه‌ها در بازتاب اخبار سعی در مقصر نشان دادن شخص یا گروهی خاص در وقوع جرم دارند و در این موارد هم کوتاهی جامعه به راحتی قابل مشاهده است تحلیل‌های رسانه‌ای بر آسیب‌پذیری بزه‌دیده و کوتاهی جامعه متمرکز می‌شود. در خصوص بزه‌دیدگی و بزهکاری زنان و بخصوص تحت تأثیر یافته‌های شاخه جرم‌شناسی فمینیستی که بر وضعیت نامناسب و نامطلوب زنان در جامعه تأکید دارد، نسبت به بزه‌دیدگی و بزهکاری زنان نیز حساسیت ایجاد شده است. با این دیدگاه، بزهکاری و بزه‌دیدگی زنان تحت شرایطی است که از جامعه به آن‌ها تحمیل می‌شود و به نوعی جامعه در بزه‌دیدگی و بزهکاری آن‌ها سهیم است.^۲

آسیب‌پذیری زنان موجب برانگیختن احساس ترحم جامعه نسبت به این افراد می‌شود. خبرنگاران در گزارش‌های خود با وارونه کردن واقعیت‌ها بزهکاری برخی از اقشار مانند زنان یا اطفال را نیز ناشی از آسیب‌پذیری آن‌ها وانمود می‌کنند و با توجه به تمرکز ویژه جامعه به اطفال و زنان به تبع آن جرایمی که زنان یا اطفال بزه‌دیده یا بزهکار آن باشند دارای اهمیت بیشتری است.^۳ از این دیدگاه بزهکاری زنان ناشی از وضعیت نامطلوب و کمبود راه‌های مشروع در جامعه برای زنان در رسیدن به اهدافشان است. یکی از

۱. همان، ص ۴۵.

۲. وایت، راب؛ هینس، فیونا؛ درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی، مترجم صدیق، میرروح الله، دادگستر، ۱۳۸۲ ه ش، ص ۱۸۰.

۳. نجفی توانا، علی، بزهکاری و بزه‌دیدگی اطفال، راه تربیت، ۱۳۸۲ ه ش، ص ۴۵.

دلایل توجه رسانه‌ها به بزهکاری کودکان، نوجوانان و زنان این است که رفتار آنان معمولاً به‌عنوان ابزاری جهت سنجش میزان سلامت جامعه به کار می‌رود. در نتیجه جرائم علیه یا ارتكابی توسط این گروه‌ها از منظر رسانه‌ها نشانه فقدان سلامت اجتماعی و عدم توجه به وضعیت خاص آنان در جوامع است.^۱

۱-۲-۲-۴ عوامل مؤثر در بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان

باید بررسی کرد که چه عواملی باعث می‌شود که بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان مورد توجه قرار گیرد و زمینه این اقدام فراهم شود.

۱-۴-۲-۲-۱ حاکمیت و قانون

اولین و مهم‌ترین عامل مؤثر در بازنمایی رسانه‌ای جرائم، قانون و دستگاه قضائی است. چراکه حسب وظیفه ذاتی‌اش باید نسبت به برخورد با جرائم و مجازات مجرمین اقدام نماید، در این میان بازنمایی رسانه‌ای جرائم و مجرمین یکی از ابزارهای دستگاه قضا است و حال اینکه آیا طبق موازین قانون (فقه و حقوق) در مورد جرائم زنان، بازنمایی رسانه‌ای صورت می‌گیرد یا خیر محل بحث است.

۱-۲-۲-۴-۲ رسانه

رسانه‌ها به‌عنوان ابزاری که تمام تلاشش در جذب مخاطب بیشتر است نقش بسیار زیادی به‌عنوان یک عامل مؤثر در این امر دارد. بزرگ‌نمایی اخبار جنایی، منافی عفت و اخلاقی، اغراق در میزان خطر جرائم و کلیشه‌سازی تصویر بزهکاران و بزه‌دیدگان، کم‌اهمیت جلوه دادن بعضی از جرائم یا بالعکس، تأکید بر بازنمایی جرائم خاص در راستای اهداف رسانه‌ای رسانه‌های از موارد قابل توجه است.

۱-۴-۲-۲-۱ اجتماع

جامعه نیز به‌عنوان یک عامل مؤثر در این مسئله نقش ایفا می‌کند، انتظارات جامعه با توجه به فضای فکری و فرهنگی آن نسبت به بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان واکنش مثبت و البته اغلب مواقع به دلیل رعایت شأنیت جایگاه بانوان، واکنش منفی نشان می‌دهد، در جامعه ما ضرورت توجه به مفاهیمی همچون غیرت،

---

۱. ساروخانی، باقر؛ نویدنیا، منیژه، «امنیت اجتماعی خانواده و محل سکونت»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۳۸۵

شریعت، آبرو باعث شده است که اگر یک زن مرتکب جرمی شود، در بازنمایی آن رعایت جانب احتیاط مدنظر قرار می‌گیرد.

۱-۲-۲-۴ خانواده سالم

خانواده به‌عنوان یک رکن اساسی و مهم در هر جامعه است و جایگاه زن به‌عنوان مادر و همسر در رشد و تعالی خانواده نقش بسزایی دارد، همان‌گونه که نقش مرد حائز اهمیت است. ارتکاب جرم توسط هرکدام از مرد یا زن به صلابت خانواده خدشه وارد می‌نماید و بازنمایی رسانه‌ای مجرم میزان این آسیب را بیشتر کرده و موجب صدمات جبران‌ناپذیری خواهد شد، لطمات و صدمات وارد شده به زنان به دلیل نقش بی‌بدیل زن در عرصه تربیت، بیشتر و سنگین‌تر خواهد بود، لذا وجود خانواده‌های سالم، متعارف و متعادل در جوامع، اساساً موجب امنیت جامعه و کاهش جرائم خواهند شد، کاهش یا حذف جرائم در جوامع، نیاز به بازنمایی رسانه‌ای جرائم را مرتفع خواهد کرد.

۱-۲-۲-۵ پیامدهای بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان

شکی نیست که وقوع جرائم، ثبات اجتماعی و نظم عمومی را به خطر می‌اندازد اما این امر نباید به‌گونه‌ای باشد که از یک طرف، ترس و وحشت ناشی از جرم به‌عنوان محصول فشارهای رسانه‌ای، رویکرد عقلانی و انسانی در پاسخ به پدیده مجرمانه را از سیاست‌گذاران سلب کند و به تبع آن دستگاه عدالت کیفری برای اینکه متهم به تسامح نشود به سمت شدت عمل در واکنش به بزهکاری سوق داده شود و از طرف دیگر، سهل‌انگاری رسانه در کم‌اهمیت جلوه دادن میزان آسیب‌های وارده در برخی از جرائم، موجب رهایی بعضی از بزهکاران از چنگال عدالت شود. همچنین قهرمان‌سازی جنایی از بزهکاران و پخش مداوم اخبار جرائم موجب عادی‌سازی هنجارشکنی و حساسیت‌زدایی از جرائم می‌شود که این امر در تقویت روحیه بزهکاری در افراد مستعد، نقش مؤثری دارد و منجر به گرایش این افراد به ارتکاب جرم می‌شود. در واقع بازنمایی غیرواقعی جرم، دستگاه عدالت کیفری را از مسیر اصلی خود خارج می‌کند و رعایت حقوق بزهکار یا بزه دیده رنگ می‌بازد. در این راستا بررسی اثرات حاصل از بازنمایی جرم در اخبار و گزارش‌های خبری نقش مهمی در ارائه رویکردی واقع‌بینانه درباره پدیده بزهکاری ایفا می‌کند و آگاهی از این اثرات موجب

می‌شود که نظام عدالت کیفری در تصمیم و واکنش علیه بزه نه به روشی احساسی بلکه همراه با رویکردی عقلانی برای دستیابی به دادرسی عادلانه گام بردارد.^۱

بر این اساس پیامدهای که به بازنمایی رسانه‌ای جرائم (زنان) متصور است عبارت‌اند از:

۱- افزایش ترس از جرم

یکی از بارزترین نتایج بازتاب جرم در رسانه افزایش میزان ترس از جرم در جامعه است. صرف بازتاب جرائم در رسانه‌ها موجب افزایش ترس از جرم در بین شهروندان می‌شود. این تأثیر گاهی ناشی از ویژگی‌های بازنمایی جرائم در رسانه‌ها است بخصوص اینکه رسانه‌ها اصرار دارند، تصویری خاص از جرائم را ارائه کنند.^۲

۲- افزایش نرخ جرائم

تأثیرهای بازنمایی رسانه‌ای جرم بر نرخ جرم در جامعه بستگی به عوامل گوناگونی دارد. رسانه‌ها در بازنمایی رسانه‌ای جرائم ممکن است موجب تضعیف عواملی شوند که به‌عنوان مانع در سر راه ارتکاب جرم قرار دارند. مقصر و اهمال‌گر معرفی کردن نیروهای پلیس و انتظامی جزء نکاتی است که منجر به افزایش ارزش خبری شده و رسانه‌ها به‌شدت بر روی آن تمرکز می‌کنند. این در حالی است که نیروهای پلیس جزء نهادهای بیرونی کنترلی و مؤثر در پیشگیری از وقوع جرم هستند. نمایش ناکارآمدی دستگاه عدالت کیفری و زیر سؤال بردن انسجام، بی‌طرفی یا کارایی و اثربخشی آن باعث تضعیف مشروعیت نهادهای عدالت کیفری و کاهش همکاری مردم با پلیس و دستگاه قضایی می‌شود و با کاهش هزینه‌های ارتکاب جرم و احتمال دستگیری، افراد مستعد بزهکاری با خیال آسوده‌تری مرتکب جرم می‌شوند.^۳ برخی از اقدامات رسانه‌ها نیز موجب فراهم شدن زمینه مناسب برای ارتکاب جرم می‌شود که عبارت‌اند از: الف) آموزش شیوه‌های ارتکاب جرم، ب) قبح شکنی است.

---

۱. میرخلیلی، سیدمحمود؛ عزیزی، سمیه «بررسی آثار بازنمایی جرم در اخبار و گزارش‌های رسانه‌ای با تأکید بر پیشگیری از جرم»، فصلنامه رهیافت پیشگیری، شماره سوم، ۱۳۹۸ ه. ش، ص ۷۱.

۲. فرجی‌ها، محمد، پیشین، ص ۶۶.

۳. همان، ص ۸۰.

الف) آموزش شیوه‌های ارتکاب جرم: در خصوص مثبت یا منفی بودن اثر بازنمایی رسانه‌ای جرم در نرخ جرائم اختلاف نظر وجود دارد. برخی به جنبه پیشگیرانه انعکاس جرائم در رسانه‌ها از طریق آگاهی بخشی به بزهدیدگان بالقوه و ارائه راهکارهای پیشگیری از جرم معتقدند. از نظر این گروه مشاهده ارتکاب جرم و چگونگی آن در رسانه‌ها توانایی افراد جامعه را در مقابله با بزه دیده شدن افزایش می‌دهد. در مقابل گروه دیگری معتقدند که بازتاب جرائم در رسانه‌ها موجب آموزش شیوه‌های ارتکاب جرم به سایر افراد مستعد ارتکاب جرم و بزهدکاران احتمالی می‌گردد.^۱

ب) قبح شکنی: پشتوانه حمایت‌های اجتماعی از اقدامات قضایی در خصوص بسیاری از جرائم که جنبه اخلاقی دارند قبح اجتماعی آن عمل در جامعه است. مجرمان احتمالی نیز با توجه به این امر از ارتکاب این جرائم ابا دارند و این موضوع عامل مهمی در پیشگیری از ارتکاب این جرائم است. بازنمایی ارتکاب این جرائم در رسانه‌ها موجب می‌گردد که با عادی جلوه دادن ارتکاب این جرائم قبح عمل موردنظر نیز شکسته شده و پشتوانه‌ی اجتماعی در برخورد با این جرائم کم‌رنگ گردد.^۲

۳- ترویج سطحی‌نگری در جامعه

سطحی‌نگری در واقع نتیجه توصیفی بودن اخبار جرم و رسانه‌ها است. در سطحی‌نگری به تعریف ظواهر امر با پوسته خارجی موضوع پرداخته و هرگز ابعاد مختلف آن موردبررسی قرار نمی‌گیرد. به دلیل گرایش رسانه‌ها به گزارش‌های توصیفی از وقایع مجرمانه سطحی‌نگری در بین خبرنگاران امری قابل پیش‌بینی است. غلبه تحلیل‌های سطحی در گزارش‌های مجرمانه موجب تأثیرگذاری در این زمینه بر مخاطبان می‌شود. رسانه‌ها با این اقدام خود مخاطب را از واقعیات پیچیده دور ساخته و ضمن تغییر صورت مسئله نگرش افراد را به مسائل یک‌جانبه می‌کنند. در نتیجه مردم عادی نیز در تحلیل و تفسیر وقایع مجرمانه و بیان راه‌حل‌های آن نگرشی سطحی و بیش‌ازحد ساده‌انگارانه را نسبت به جرائم در نظر دارند. محتوای

۱. رزمان، علی، پیشین، ص ۷۰.

۲. کیهانی زاده، نوشیروان، «روزنامه‌نگارانی که قاتل و مجرم می‌سازند»، مجله گزارش، شماره ۱۲۴، ۱۳۸۰ ه. ش، ص ۵۳.

اخبار رسانه‌ای به منظور ایجاد نگرشی عمقی در مخاطب به اندازه‌ی کافی علمی نیست و وجود محدودیت‌هایی از جمله محدودیت‌های زمانی و فقدان تخصص بر ترویج سطحی‌نگری در جامعه می‌افزاید.^۱

۴- سیاسی شدن بازنمایی رسانه‌ای جرم

تشخیص ارتباط بین افکار عمومی و سیاست از دیرباز مورد توجه متفکرین بوده است، آنچه در این قسمت مورد توجه است، توجه سیاستمداران به جنبه‌های سیاسی بازنمایی رسانه‌ای جرم است. توجه رسانه‌های خبری به انعکاس اخبار مربوط به جرائم صرفاً به دلیل تأمین منافع مالی نیست بلکه زمانی که این رسانه‌ها مخاطبان بیشتری پیدا می‌کنند با افراد بیشتری از جامعه در ارتباط هستند می‌توانند بر روی برداشت و تصور مردم از تحولات جامعه تأثیرگذار باشند. به همین دلیل است که رسانه‌های گروهی که در سطحی گسترده به انتشار اخبار، عقاید و افکار می‌پردازند را از ابزارهای کنترل اجتماعی بر شمرده‌اند؛ بنابراین با وسعت پیدا کردن دامنه نفوذ رسانه‌ها و افزایش مخاطبان آنان هدف از بازتاب جنبه‌های خاصی از اخبار مربوط به جامعه می‌تواند تأثیرگذاری بر نگرش‌های سیاسی مخاطبان آن باشد. به علت پخش این امور از رسانه‌ها تأثیر آن‌ها مضاعف گشته تا جایی که برخی معتقدند که از این طریق نوع خاصی از دموکراسی تحت عنوان دموکراسی رسانه‌ای شکل می‌گیرد.^۲

۵- عوام‌گرایی کیفی

گزارشگران رسانه‌ها با انعکاس اخبار مربوط به جرائم در رسانه‌ها و با مدیریت جریان شکل‌دهی به افکار عمومی، این پدیده‌ی اجتماعی را به سمت اهداف خود پیش برده و متناسب با منافع خود آن را شکل می‌دهند و در جرائمی که دارای ارزش خبری بالایی هستند، به پوشش گسترده آن اقدام می‌کنند و با معرفی خود به عنوان نماینده جامعه واکنش‌های مناسب جهت پاسخگویی به آنچه که از طرف خود آن‌ها افکار عمومی نامیده می‌شود را از دستگاه عدالت کیفی درخواست می‌کنند. مقامات سیاست جنایی در نتیجه‌ی

---

۱. محبی، سیده فاطمه، «ردپای سطحی‌نگری در رسانه‌ها»، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، شماره ۸، ۱۳۷۹ ه. ش، ص ۶۳.

۲. نظام بهرامی، کمیل، پیشین، ص ۲۸۷.

فشارهایی که تحت عنوان خواسته‌های مردمی بر آن‌ها وارد می‌شود به پیگیری روش‌های عامه‌پسند ترغیب می‌شوند.^۱

دستگاه عدالت کیفری در زمینه‌های قانون‌گذاری، قضایی و اجرایی از این بازنمایی رسانه‌ای تأثیر می‌پذیرد و در جهت اقتناع افکار عمومی سیاست‌های موردنظر مردم و غیرکارشناسی را که به عوام‌گرایی کیفری معروف است در پیش می‌گیرند. عوام‌گرایی کیفری رویکردی است که بر اساس آن مقامات سیاست جنایی با تمرکز بر جلب افکار عمومی، سیاست‌ها و برنامه‌هایی را که فاقد مبنای علمی و کارشناسی‌اند را تدوین و اجرا می‌کنند.^۲

۱-۲-۲-۶ بایسته‌ها، قوانین و نظریات حقوقی در بازنمایی رسانه‌ای جرائم

ایوب میلکی، حقوق‌دان، عضو هیئت‌علمی دانشگاه و وکیل دادگستری در خصوص رعایت حیثیت و آبروی متهمان و مجرمان معتقد است:

بر این باورم که ما نمی‌توانیم به بهانه کشف جرم یا برقراری نظم اخلاقی یا عمومی، حرمت انسان‌ها را زایل کنیم و اقدامات قضایی نباید به طریقی باشد که کرامت انسانی و شخصیت فردی انسان‌ها آسیب وارد کند. سازوکارهایی رعایت و تضمین حقوق افرادی که به حق یا ناحق در مظان اتهام قرار می‌گیرند، باید فراهم شود، از این منظر، انتشار تصاویر و هویت متهمان بدون حکم قانون، اصولاً اقدامی مغایر با اخلاق بشری و نوعی قصاص قبل از جنایت است. بین اتهام و مجرمیت، فاصله بعدی وجود دارد و اصل مصونیت و تعرض‌ناپذیری اقتضا می‌کند که حریم خصوصی اشخاص همیشه مراعات شود. مطابق اصول قانون اساسی ایران و قواعد حاکم بر دادرسی کیفری، حیثیت و حرمت افراد از تعرض مصون بوده و متهم همواره تحت حمایت و

---

۱. رزمان، علی، پیشین، ص ۷۸.

۲. مقدسی، محمدباقر؛ فرجی‌ها، محمد، «رویکرد عوام‌گرایی کیفری به جرائم جنسی»، مدرس علوم انسانی - پژوهش‌های حقوقی تطبیقی، شماره ۷۲، ۱۳۹۰ ه ش، ص ۱۱۶.

حاکمیت اصل برائت قرار دارد و از زمان انتساب اتهام تا زمان قطعیت و اجرای حکم، حق دارد از تمامی تضمینات دفاعی بهره‌مند باشد.^۱

همواره این احتمال وجود دارد که با وصف وجود قرائن و شواهد بی‌شمار حاکی از توجه اتهام به اشخاص، در خاتمه تحقیقات و محاکمه، بی‌گناهی متهم ثابت و حکم بر برائت وی صادر شود. طبعاً در چنین شرایطی، حیثیت بر بادرفته متهمی که قبل از اثبات جرم، مهر و برجسب مجرمانه‌ای بر پیشانی وی خورده است، با هیچ قیمتی اعاده نخواهد شد و شاید چنین انسان نگون‌بختی هرگز فرصت بازگشت شرافتمندانه به آغوش جامعه را نیابد؛ زیرا جامعه بدبین و دارای ذهنیت منفی، به آسانی پذیرای این فرد نخواهد بود. انتشار هویت و تصویر متهمان در رسانه‌های جمعی، نوعی مجازات تردیلی و تحقیری مضاعف است که بیش از میزان استحقاق قانونی آن‌ها و برخلاف اصول انصاف و عدالت قضایی است؛ زیرا اگر متهم در نهایت برائت حاصل کند، حیثیتش بی‌جهت مخدوش شده و چنانچه محکوم شود، تحمیل مجازاتی به نام تحقیر، آن‌هم بیش از کیفر مقرر در قانون، با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در تعارض صریح قرار دارد. وانگهی، چنین اقدامی با اهداف اصلاحی مجازات‌ها نیز منافات داشته و به طرد همیشگی متهم یا حتی مجرم از صحنه اجتماع می‌انجامد. فراموش نکنیم همه انسان‌ها در معرض خطا و لغزش هستند و قرار نیست به‌صرف محکومیت یا متهم شدن انسان‌ها، مادام‌العمر فرصت زندگی آبرومندانه از آن‌ها گرفته شود.^۲

---

۱. میلکی، ایوب، «آسیب‌شناسی انتشار هویت متهمان و محکومان»، سایت یاسا و پایگاه جامع اطلاع‌رسانی وکالت آنلاین.

مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۷/۱۵>

[https://www.yasa.co/blog/the-effects-and-consequences-of-the-identity-of-the-accused-and-convicted/](https://www.yasa.co/blog/the-effects-and-consequences-of-the-publication-of-the-identity-of-the-accused-and-convicted/)

۲. همان.

به موجب ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی، دادگاه می‌تواند مجرم را که به حد، قصاص یا مجازات تعزیری از درجه و رتبه ششم تا درجه و رتبه‌ی اول محکومیتش را اعلام کرده را با الزام تبعیت از شروط مورد نظر قانون، منطبق با جرم مرتکب شده و خصوصیات مجرم به یک یا چند مجازات از مجازات‌های مکملی از جمله منتشرکردن حکم محکومیت قطعی محکوم اعلام کند. همچنین به استناد ماده ۳۶ قانون اخیرالذکر: حکم محکومیت قطعی جرم‌هایی که باعث حد محاربه و افساد فی الارض یا تعزیر تا درجه ۴ و نیز کلاهبرداری بیش از یک میلیارد ریال به شرط این‌که آسایش و امنیت عمومی را مختل نکند، در یکی از روزنامه‌های محلی در یک نوبت منتشر می‌شود. مطابق تبصره این ماده، منتشرکردن احکام محکوم شدن قطعی افراد در جرم‌های مخصوص از جمله: پول‌شویی، اختلاس کردن، جرم‌های مالیاتی و مخل‌کردن نظام اقتصادی کشور که به اندازه‌ی قیمت موضوع جرم مرتکب شده، به ارزش یک میلیارد ریال یا بیش از آن باشد، اجباری است و در رسانه ملی یا یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار منتشر می‌شود.^۱ در قانون آیین دادرسی کیفری نیز با مقررات و الزامات خاصی در این باب مواجهیم که مطابق ماده ۴ این قانون، اصل، برائت است.^۲

مشاهده می‌کنیم قانون در زمینه‌ی بازنمایی رسانه‌ای جرائم و مجرمین محدودیت‌های را قائل شده است، مگر در مواردیکه طبق قانون برای این بازنمایی رسانه‌ای مجوز صادر شده باشد.

بر این اساس، مستند به ماده ۴۰ قانون آیین دادرسی کیفری: «افشای اطلاعات مربوط به هویت و محل اقامت بزه دیده، شهود و مطلعان و سایر اشخاص مرتبط با پرونده توسط ضابطان دادگستری، جز در مواردی که قانون معین می‌کند، ممنوع است».

و بر همین اساس است که ماده ۹۱ همین قانون مقرر داشته: «تحقیقات مقدماتی به صورت محرمانه صورت می‌گیرد مگر در مواردی که قانون به نحو دیگری مقرر نماید. کلیه اشخاصی که در جریان تحقیقات مقدماتی

۱. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، پندار قلم، ۱۳۹۶ ه. ش.

۲. قانون آیین دادرسی کیفری، پندار قلم، ۱۳۹۶ ه. ش.

حضور دارند موظف به حفظ این اسرار هستند و در صورت تخلف، به مجازات جرم افشای اسرار شغلی و حرفه ای محکوم می شوند».

ماده ۹۶ قانون آیین دادرسی کیفری نیز با پیش‌بینی محدودیت‌های جدی، به تعیین تکلیف نهایی در این مورد پرداخته و اشعار داشته است:

انتشار تصویر و سایر مشخصات مربوط به هویت متهم در کلیه مراحل تحقیقات مقدماتی توسط رسانه‌ها و مراجع انتظامی و قضائی ممنوع است مگر در مورد اشخاص زیر که تنها به درخواست بازپرس و موافقت دادستان شهرستان، انتشار تصویر و یا سایر مشخصات مربوط به هویت آنان مجاز است:

الف - متهمان به ارتکاب جرائم عمدی موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده (۳۰۲) این قانون^۱ که متواری بوده و دلایل کافی برای توجه اتهام به آنان وجود داشته باشد و از طریق دیگری امکان دستیابی به آنان موجود نباشد، به‌منظور شناسایی آنان و یا تکمیل ادله، تصویر اصلی و یا تصویر به‌دست‌آمده از طریق چهره‌نگاری آنان منتشر می‌شود.

ب - متهمان دستگیر شده که به ارتکاب چند فقره جرم نسبت به اشخاص متعدد و نامعلومی نزد بازپرس اقرار کرده‌اند و تصویر آنان برای آگاهی بزه‌دیدگان و طرح شکایت و یا اقامه دعوی خصوصی توسط آنان، منتشر می‌شود.

اصولاً وجود تشکیلات قضایی و قواعد حاکم بر دادرسی و تأکید مقنن کیفری بر تضمین حق دفاع، حق اعتراض، حق بهره‌مندی از خدمات وکیل، حفظ آبرو و حیثیت و رعایت حقوق شهروندی و آزادی‌های مشروع شهروندان، ناظر بر همین واقعیت اجتناب‌ناپذیر است که انتساب هر اتهامی، لزوماً دلیل بر مجرمیت نخواهد بود و احتمال طرح شکایات یا اعلام تعقیب‌های واهی، ایدایی و غیرواقعی همیشه وجود دارد. این حق همیشه برای متهم بی‌گناه یا حتی فرد محکومی که بدون مجوز قانونی، هویتش در رسانه‌ها یا در سطح

---

۱. رجوع شود به ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری

جامعه منتشر شده است، وجود دارد که اعاده حیثیت کرده و علیه ناقضان حرمت، شکایاتی نظیر تهمت، نشر اکاذیب، توهین و غیره را مطرح کند.^۱

۱-۲-۲-۱-۶ حقوق رسانه

حقوق رسانه‌ها دربرگیرنده قواعد مربوط به رسانه‌های سنتی و ارتباطات چهره به چهره نمی‌شود. از سوی دیگر از میان معانی گوناگون برای واژه حقوق می‌توان به «مجموعه مقرراتی که بر اشخاص به این دلیل که در اجتماع هستند حکومت می‌کند» یا «امتیازها و توانایی‌های خاصی که قانون به منظور تنظیم روابط مردم و حفظ نظم اجتماعی بر فرد قائل است» اشاره کرد. بر همین مبنا تعریف حقوق رسانه‌ها بدین صورت خواهد بود: «مجموعه مقررات و قوانینی که بر رسانه‌ها و افراد وابسته به آن حکومت می‌کند» این حقوق دارای دامنه‌ی وسیعی است و ابعاد نشریات مکتوب و رسانه‌های فعال در فضای مجازی را نیز در برمی‌گیرد.^۲

۱-۲-۲-۱-۶-۱ هدف حقوق رسانه

هدف اساسی حقوق رسانه تلاش برای تنظیم و تضمین تعامل بین عناصر ارتباط جمعی و سه اقدام اساسی:

۱- تعیین حقوق، آزادی‌ها، تعهدات و مسئولیت‌های برقرارکننده و دریافت‌کننده ارتباط؛

۲- تعیین حدود محتوای ارتباط یا تنظیم پیام؛

۳- تعیین قواعد ناظر بر انواع وسایل ارتباط جمعی.

۱-۲-۲-۱-۶-۲ ضرورت حقوق رسانه

آشنایی با حقوق رسانه به دلایل زیر به یک ضرورت تبدیل شده است:

۱- راهنمایی متصدیان رسانه‌های جمعی؛

۲- آشناکردن آنان با تکالیف و وظایف خود و حقوق قانونی طرف مقابل؛

۳- پیشگیری از بروز مشکلات ناشی شکایت و هزینه‌های سنگین مادی و معنوی حضور در دادگاه؛

---

۱. میلکی، ایوب، پیشین.

۲. امیری، آبتین، «بررسی جایگاه حقوق رسانه‌ها در برنامه توسعه ایران»، پژوهش‌نامه فرهنگی هرمزگان، شماره ۱۲، ۱۳۹۵.

ه ش، ص ۱۰۸ - ۱۰۹.

۴- آشنایی با حقوق حرفه‌ای و صنفی برای تأمین حقوق قانونی فرد.^۱

۱-۲-۲-۶-۲ حقوق مخاطب

حقوق مخاطب به‌عنوان یکی از مفاهیم جدید که در ده‌های اخیر با پیشرفت فناوری و افزایش روزافزون و تعداد رسانه‌ها و ابزارهای ارتباطی مورد توجه حقوق‌دانان قرار گرفته است. مخاطبین جمعیت کثیر و غیرکثیر و غیرقابل‌انکاری هستند که در برابر رسانه‌های جمعی، حق و وظیفه‌ای را پدید آورده‌اند که لازمه آن وجود قوانین تنظیم‌شده و قابل‌پیگیری است. مخاطبین حق دارند که در برابر ابزاری که در مقابل آن‌ها قرار گرفته است درخواست احقاق حق نمایند، حق مخاطب در برابر رسانه‌های جمعی طبق قوانین اساسی و لایحه آزادی اطلاعات شامل حقوق مشترک مخاطبین در رسانه و حقوق افراد آسیب‌پذیر است. و هر یک از این اقشار نیز به تناسب قابلیت پیگیری قضایی و جزایی آن را در حقوق دارند.^۲

مهم‌ترین مصادیق حقوق مخاطب در برابر رسانه‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- حق دسترسی به اطلاعات (حق انتخاب): مخاطب حق دارد که منابع رسانه‌ای متعدّد و سالمی در دسترس داشته باشد تا بتواند آنچه مناسب نیاز و متناسب با علایق و سلیقه اوست، انتخاب کند.
- ۲- حق حفظ و احترام به حریم خصوصی یا حق محرمانگی: هر کس در زندگی فردی و اجتماعی رازها و اطلاعاتی دارد و کارهایی می‌کند که نمی‌خواهد دیگران از آن مطلع شوند. مخاطب حق دارد اطلاعاتی را که نمی‌خواهد فاش شوند، محرمانه باقی بماند و توسط رسانه‌ها عمومی نشوند.
- ۳- حق شکایت از رسانه خطاکار و دادخواهی: مخاطب حق دارد از رسانه‌ای که در حق او ظمی روا داشته، به مراجع صالح قانونی شکایت، و از دادگاه حق خود را مطالبه کند.
- ۴- حق پاسخگویی: رسانه مطلب درستی را بیان کرده است، اما مخاطب در آن مورد توضیحات و استدلال‌هایی دارد که سوء تفاهم را برطرف می‌کند.

---

۱. قاسمی، حمید؛ فنازاد، رضا، حقوق رسانه، تهران اندیشه آرا، ۱۳۹۷ ه ش، ص ۲۰ - ۲۱.

۲. سیفی، الهام، «بررسی حقوق مخاطب در رسانه از منظر فقه و حقوق»، پایان‌نامه ارشد، ۱۳۹۳ ه ش، ص ۱۰.

- ۵- حق تصحیح: رسانه مطلب نادرست (دروغی) را بیان کرده و مخاطب حق دارد که تصحیح آن مطلب کذب را مطالبه کند.
- ۶- حق احترام به عقاید مذهبی و مقدسات: رسانه‌ها موظف‌اند به عقاید مذهبی و مقدسات مخاطبان احترام بگذارند.
- ۷- حق حفظ حرمت اشخاص و منع افترا و توهین: رسانه‌ها موظف‌اند احترام اشخاص را حفظ کنند و از افترا، تهمت و توهین به افراد بپرهیزند.
- ۸- حق بهره‌مندی از اطلاعات صحیح و دقیق و منع نشر اکاذیب: رسانه‌ها باید اخبار و اطلاعات صحیح و دقیق را نشر دهند و از نشر اکاذیب بپرهیزند.
- ۹- حفظ عفت و اخلاق عمومی و منع هرزه‌نگاری: رسانه‌ها باید عفت و اخلاق عمومی را حفظ و از هرزه‌نگاری (نشر مطالب مستهجن) بپرهیز کنند.
- ۱۰- رعایت حقوق مخاطبان آسیب‌پذیرتر: رسانه‌ها باید حقوق مخاطبان آسیب‌پذیرتر مانند کودکان و زنان را رعایت کنند.
- ۱۱- حق بهره‌مندی مساوی از قانون: همه در برابر قانون مساوی‌اند و حق دارند بدون هیچ تبعیضی از حمایت یکسان قانون برخوردار شوند.
- ۱۲- رعایت انصاف و بی‌طرفی در رسانه‌ها: رسانه‌ها موظف‌اند در کارکردهای خود (اطلاع‌رسانی، آموزش و...) انصاف و بی‌طرفی را رعایت کنند.
- ۱۳- رعایت بهداشت روانی: محتوای رسانه‌ها باید به‌گونه‌ای انتخاب شود که آسیبی به بهداشت روانی مخاطبان وارد نسازد.^۱

---

۱. همان صص ۱۱ - ۱۲.

۱-۲-۲-۳-۶ مستندات قانون آیین دادرسی کیفری و مجازات اسلامی

آیین دادرسی کیفری مجموعه قوانین و مقرراتی است که برای شناسایی جرم، پیگیری متهم، تحقیق و تفحص اولیه، مصالحه میان دو طرف، صادرکردن رأی، راه اعتراض به آراء، اجرای رأی، مشخص کردن وظیفه و اختیارات مقامات قضایی و ضابطه‌های دادگستری و رعایت حقوق متهم، بزه‌دیده و جامعه وضع می‌شود.^۱ در فصل دوم قانون آیین دادرسی کیفری مواد ۸، ۹ و ۱۱ اشاره دارد به اینکه: کسی که جرمی را مرتکب شده است و جرم آن‌هم از نظر الهی است از دو نظر باید این جرم موضوعیت داشته باشد:

الف) از این حیث عمومی باشد که فرد به حدود و قوانین الهی تعرض کرده و نظم و آسایش عمومی را مورد تعرض قرار داده باشد؛

ب) از حیث خصوصی که فرد به فرد یا افرادی خاص تعرض و آسایش و امنیت آن‌ها را مورد تعرض قرار داده باشد.

انجام عمل مجرمانه در دو جهت قابل بررسی و دعاوی است:

۱- دعوی عمومی که صیانت و حفظ حدود و قوانین الهی یا قوانین جامعه و امنیت عمومی است.

۲- دعوی خصوصی که فرد به فرد یا افرادی خاص تعرض و آسایش و امنیت آن‌ها را مورد تعرض قرار داده باشد.^۲

در ماده ۲۸ این قانون در تعریف ضابط قضایی و دادگستری آمده است:

ضابط دادگستری کسی است که زیر نظر دادستان، در رسیدن به روشن شدن پرونده، نگه‌داری و صیانت آثار و نشانه‌های ادله وقوع جرم، جلوگیری از فرارکردن مجرم و جلوگیری از اختفای مجرم و اجرای صحیح قوانین، به موجب قانون اقدام می‌کنند.^۳

در فصل چهارم قانون آیین دادرسی کیفری در مورد وظایف و اختیارات بازپرس، طبق ماده ۹۱ این قانون تأکید شده است و همچنین در ماده ۹۶ همین قانون به موضوع بازنمایی رسانه‌ای جرم می‌پردازد.

---

۱. قانون آیین دادرسی کیفری، پندار قلم، ۱۳۹۶ ه ش، ماده یک، ص ۱۷.

۲. همان، ص ۱۹ - ۲۰.

۳. همان، ص ۲۸.

در مورد جرائم منافی عفت، ماده ۱۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری تأکید می‌کند:

محاكمه دادگاه كاملاً علنی باید برگزار شود، مگر مواردی خاص که قابل گذشت و طرفین از دادگاه غیرعلنی بودن محاكمه را درخواست کنند. موارد غیرعلنی بودن دادگاه در موارد ذیل اجرا می‌شود:

الف) مسائل خانوادگی و جرم‌هایی که برخلاف عفت عمومی باشد.

ب) در صورت علنی برگزار شدن دادگاه، امنیت عمومی یا احساسات مذهبی بخش یا تمام جامعه مورد خدشه قرار بگیرد.^۱

انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده که بیان‌کننده هویت اصلی بزه دیده، مجرم، نباشد در رسانه‌ها منعی ندارد.

تبصره ۱: انتشار اخبار دادگاه از طریق عکس و ضبط صدا ممنوع است، اما ریاست دادگاه می‌تواند این ممنوعیت برداشته و بخش یا تمام دادگاه ضبط شود.

تبصره ۲: به درخواست دادستان کل کشور و موافقت ریاست قوه قضاییه بخش جریان رسیدگی و گزارش پرونده در دادگاه علنی که بیان‌کننده هویت شاکی و مجرم است، در صورتی که مشکلاتی را به همراه نداشته باشد، امکان پذیر است.^۲

در کتاب قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، در ماده یک آمده است: «قانون مجازات اسلامی مشتمل است بر جرائم، مجازات‌های حدود، قصاص، دیات و تعزیرات، اقدامات تأمینی و تربیتی، شرایط و موانع مسئولیت کیفری و قواعد حاکم بر آنها. همان‌طور که قبل‌تر هم اشاره شده بر اساس ماده دو این قانون، هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می‌شود».^۳

۱. همان، ماده ۳۵۲، ص ۱۴۴.

۲. همان، ماده ۳۵۳، ص ۱۴۵.

۳. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، پندار قلم، ۱۳۹۶ ه ش، ص ۲۳.

مشاهده می‌کنیم که قانون‌گذار تلاش کرده است از طرفی قوانین مورد نیاز در راستای رسیدگی قانونی و شرعی به امور کیفری و جزایی را وضع نماید و نیز برای ضابطین قضائی و هم مسئولان دستگاه عدالت کیفری حدود و ثغور مشخص کند و از طرف دیگر برای مجرمین حسب نوع جرم ارتكابی مجازات تعیین نموده است.

۱-۲-۷ مصادیق جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی در فضای مجازی

انتشار محتوای مجرمانه را شاید بتوان شایع‌ترین جرم رایانه‌ای (شبکه‌های اجتماعی) یا اینترنتی در نظر گرفت که هر فردی با ابزارهای همچون رایانه و گوشی تلفن همراه و تبلت در هر مکانی با اتصال به اینترنت به راحتی می‌تواند عمق و گستره این جرم را دریابد. در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی می‌توان محتوای مجرمانه را در قالب عکس‌ها، فیلم‌های مستهجن و غیراخلاقی، مطالب ضدارزشی، ضدفرهنگی و لایوهای شبانه غیراخلاقی در شبکه‌های اجتماعی همچون اینستاگرام مشاهده کرد.

در قانون، موادی را برای افشای فحشاء وضع شده است که در صورت ارتكاب به این عمل مجازاتی را برای آن معین نموده‌اند، مانند:

۱- اشاعه فحشا و منکرات.^۱

۲- تحریک، تشویق، ترغیب، تهدید یا دعوت به فساد و فحشا و ارتكاب جرائم منافی عفت یا انحراف جنسی.^۲

۳- تولید، ارسال، انتشار، توزیع یا معامله محتوای خلاف اخلاق و عفت عمومی.^۳

در جامعه ایران انتشار مطالب و تصاویر و فیلم‌های خلاف عفت عمومی، علاوه بر منع قانونی، عقلی و اخلاقی دارای قبح شرعی نیز است و طبق قانون مجازات اسلامی، مجازات اشخاصی که مرتکب این جرائم شوند به حبس تعزیری یا جزای نقدی یا شلاق محکوم خواهند شد؛ و در قانون اشاره‌ای به مجازات تشهیر این افراد نشده است.

۱. بند ۲ ماده ۶ قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ ه. ش.

۲. بند ب ماده ۱۵ قانون جرائم رایانه‌ای و ماده ۸۵۸ قانون مجازات اسلامی.

۳. بند ۲ ماده ۶ قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ ه. ش و مواد ۱۴ و ۱۵ قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ ه. ش.

۸-۲-۲-۱ نظریات و قواعد فقهی و حقوقی

۱-۸-۲-۲-۱ علم فقه و دانش حقوق

دو علمی هستند که برای چگونه بهتر زیستن بشر، قوانین و راهکارهای اخلاقی فردی و اجتماعی را وضع نموده‌اند، هرچند تفاوت‌هایی نیز بین این دو علم در تدوین و وضع قانون وجود دارد. از این رو شناخت فقه و مکاتب فقهی، همچنین آگاهی از مکاتب حقوقی وضعی معاصر، ما را در برداشت از متون اسلامی و زندگی اجتماعی پویاتر می‌سازد.

در گفتار قبل، به تعاریفی از فقه پرداخته شد، در بخش پایانی این گفتار ابتدا به تعاریفی از حقوق می‌پردازیم و سپس تأملی در نظریه و قاعده فقهی و حقوقی خواهیم داشت.

۲-۸-۲-۲-۱ حقوق

جمع حق است. واژه حق، در لغت، ضد باطل است.^۱ و دارای معنای متعددی است؛ مانند حزم و دوران‌دیشی، یقین، امر مقرر، مال و ملک، مرگ، بخت و اقبال، عدل، سزاوار، شایسته.^۲ این واژه در اصطلاح در معنای گوناگونی به کار می‌رود که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱- مجموع قواعدی که بر اشخاص از این جهت که در اجتماع هستند حکومت می‌کند.

۲- به معنای امتیازات هر فرد در برابر دیگران؛ مانند حق حیات، حق مالکیت، حق آزادی شغل، حق زوجیت و... که به مجموع آن‌ها حقوق بشر اطلاق می‌شود.

۳- علم حقوق یعنی دانشی که به تحلیل قواعد حقوقی و سیر تحول و زندگی آن می‌پردازد.^۳ اما تعریف دقیق آن در اصطلاح حقوق عبارت است از: «مجموع قواعدی که در زمان معین از طرف محاکم

---

۱. ابن منظور، محمد بن مکرّم، پیشین، ج ۱۰، ص ۴۹.

۲. بستانی، فؤاد افرام؛ مهیار، رضا، فرهنگ/بجدی عربی - فارسی، تهران، اسلامی، ۱۳۷۵ ه ش، ص ۳۳.

۳. کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۰ ه ش، ص ۱۳ - ۱۴.

و سایر کسانی که در عمل با حقوق سروکار دارند اجرا می‌شود، حتی اگر مردم آن را بد یا خوب، مفید و یا زیان‌بار بیندارند»^۱.

۱-۲-۲-۳ نظریه فقهی

اصطلاح نظریه عام فقهی کاملاً جدید است و ظاهراً توسط حقوقدانان مسلمان که علاوه بر آشنایی با فقه، متأثر از حقوق غربی بوده‌اند، در آثار فقهی اسلامی معاصر نفوذ کرده است، آن‌هم فقط برای مقارنه و تطبیق میان دو نظام فقهی و حقوق موضوعه و مرتب کردن مباحث فقهی بر اساس روش‌های جدید. نظریه عام فقهی در واقع، مجموعه‌ای از ارکان، شروط و احکامی است که وحدت موضوع حاکم بر همه آن عناصر، میان آن‌ها رابطه فقهی برقرار ساخته است.^۲

۱-۲-۲-۴ نظریه حقوقی

مجموع عقاید و دیدگاه‌هایی که در باب توجیه، بیان و تفسیر قواعد حقوق از طرف دانایان فن اظهار شده است، نظریه و اندیشه حقوقی یا عقاید علما نامیده می‌شود. نظریه و اندیشه‌های حقوقی در پیشرفت حقوق و تصویب قواعد بسیار مهم و به‌طور کلی در ساختمان حقوقی هر کشور سهم بسیار موثر دارد و به‌طور غیرمستقیم از منابع حقوق است.^۳

۱-۲-۲-۵ فرق نظریه فقهی و حقوقی

با توجه به این‌که علم حقوق و علم فقه دو علم مختلف هستند هرچند دارای هدفی نسبتاً واحد می‌باشند طبیعتاً بین نظریه‌پردازی در این دو علم نیز تفاوت‌هایی به شرح زیر وجود دارد:

---

۱. مکارم شیرازی، ناصر، دایرةالمعارف فقه مقارن، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام، ۱۴۲۷ ه ق، ج ۱، ص ۶۵۸.

۲. محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۳ ه ش، ج ۱، ص ۳.

۳. islamquest.net، گنجینه پاسخ‌ها، «نظریه فقهی و حقوقی به چه معنا است؟ و چه فرقی‌هایی با هم دارند؟»، ۱۳۹۲ ه ش. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۹/۱۵>.

۱- اختلاف از جهت موضوع: نظریه حقوقی پیرامون قواعد و مقررات موضوعه در قانون، تئوری پردازی می‌کند اما نظریه فقهی پیرامون احکام و مقررات دینی الهی تئوری پردازی می‌کند.

۲- اختلاف از جهت هدف: هدف از نظریه حقوقی کمک به قانون‌گذاران و مجریان قانون در تدوین بهتر و اجرای دقیق‌تر قانون است، اما هدف از نظریه فقهی، استنباط احکام و کمک به انسان‌ها جهت تطبیق عمل و رفتارهای فردی با معیارها و ملاک‌های صحیح دینی است.

۳- از جهت غایت و نتیجه: نتیجه مستقیم پایبندی و تبعیت از نظریه فقهی بهتر زیستن انسان‌ها در زندگی دنیایی و رسیدن به سعادت اخروی است، اما نتیجه مستقیم نظریه حقوقی راهکار برای تدوین و وضع دقیق‌تر قوانین و اجرای آن و نتیجه غیرمستقیم آن ایجاد نظم و امنیت اجتماعی است.^۱

بحث دیگری تحت عنوان قاعده حقوقی و قاعده فقهی نیز از مباحث ظریف و دقیق فقهی و حقوقی است که ضمن بحث از نظریه فقهی و حقوقی مطرح می‌شود.

۱-۲-۲-۸-۶ قاعده فقهی

فقهها، در تعریف قاعده فقهی بر یک نظر اتفاق ندارند و هر یک تعریفی را ارائه داده‌اند که از قدر جامع تعریف‌های ذکر شده از قاعده فقهی به یک تعریف بسنده می‌کنیم. «إِنَّ الْقَوَاعِدَ الْفَقْهِيَّةَ هِيَ أَحْكَامٌ عَامَةٌ فَفَقِهِيَّةٌ تَجْرِي فِي أَبْوَابٍ مُخْتَلَفَةٍ»^۲ قواعد فقهی، عبارت‌اند از: دستورهای کلی فقهی که در باب‌های گوناگون راه داشته و جاری می‌شوند.

۱-۲-۲-۸-۶-۱ قاعده قبح عقاب بلا بیان

مشهورترین و کاربردی‌ترین قاعده فقهی در بحث جرم و مجازات، قاعده مشهور فقهی «قبح عقاب بلا بیان» است این قاعده از قواعد مسلم نزد فقیهان و اصولیون به شمار می‌رود و درصدد بیان این معناست که هیچ مجازاتی بدون وجود قانون قابل تصور نیست و با «اصل قانونی بودن مجازات» در حقوق معاصر قابل مقایسه است.

۱. همان.

۲. مکارم شیرازی، ناصر، *القواعد الفقهية*، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی طالب علیه السلام، ۱۳۷۰ ه. ش، ج ۱، ص ۲۳.

این قاعده از قواعد عقلی و مبتنی بر پذیرش حسن و قبح عقلی است و مفهوم آن این است که کیفر کردن شخصی که از جانب شارع و مولا بیانی بر تکلیف، به وی نرسیده، در نزد عقل زشت و ناپسند است؛ بنابراین، مورد عمل به قاعده، درجایی است که یا اصلاً بیانی از جانب مولا خطاب به عبد، صادر نشده و یا اگر صادر شده، به وی نرسیده است و او در نرسیدن آن مقصر نیست.^۱

۱-۲-۲-۸-۶-۲ قاعده احترام و قاعده حرمت اهانت به محترمان

یکی از مسائل مهم و مورد توجه اسلام، حفظ و رعایت حقوق انسان و حتی حیوان، نبات و جماد است. بر این اساس یک قاعده فقهی وجود دارد به نام «قاعده احترام» و «قاعده حرمت اهانت به محترمان». این قاعده می‌تواند مبنای رعایت کرامت انسان و حفظ حقوق وی باشد. اسلام، برای حفظ جان، عرض و مال مردم تا آنجا اهمیت قائل شده است برای تعرض به آن حرمت در نظر گرفته است. قاعده (حرمت خون، عرض و مال مسلم) همانند هر قاعده دیگر، متشکل از یک موضوع و یک حکم است. موضوع این قاعده را خون مسلمان، عرض مسلمان و مال مسلمان و حکم آن را حرمت (یعنی حرمت تعدی به هر یک از این سه) تشکیل می‌دهد. به تعبیر دقیق‌تر، موضوع قاعده، تعدی به خون، عرض و مال مسلمان و حکم، حرمت است. قاعده را به صورت دیگری نیز می‌توان تقریر کرد و آن این‌که: احترام جان، مال و عرض مسلمان واجب است. در این صورت، (احترام مسلمان) موضوع و (واجب) حکم به حساب می‌آید.^۲

از احترام در بیشتر ابواب فقه اعم از عبادات، عقود، ایقاعات و احکام سخن رفته است. در کتاب‌های فقهی از این واژه با عناوینی بسان نفس محترم، عرض محترم، مال محترم، عمل محترم و مانند آن‌ها یاد شده است و در موارد زیادی، عناوین احترام و تعظیم و هتک حرمت به‌عنوان علت یا حکمت برخی از احکام ذکر شده است که در این موارد از باب: «العلّة تعمم» می‌توان به یک قانون و قاعده کلی دست یافت. برای مدرک این

قاعده می‌توان به روایت «عَرَضُ الْمُؤْمِنِ كَدَمِهِ وَمَالِهِ» تمسک جست.^۳

۱. مکارم شیرازی، ناصر، *انوار الاصول*، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام، ۱۳۸۲ ه. ش، ج ۳، ص ۵۵.

۲. سلامی زاده، فاطمه؛ رشوند بوکانی، مهدی «قاعده احترام در فقه امامیه»، مجله مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه ۱۳۹۵ ه. ش، ص ۱۰۵.

۳. شفیع‌ی شاه‌رودی، محمدحسن، «موضوع احترام در فقه»، مجله فقه اهل بیت، ۱۳۸۲ ه. ش، ص ۱۱۲.

۱-۲-۲-۸-۷ قاعده حقوقی

قاعده حقوقی؛ قاعده‌ای الزام‌آور است که به جهت ایجاد آسایش و امنیت عمومی، بر حیات اجتماعی افراد حکومت می‌کند و برپا بودن آن از جانب قانون الزامی است. پس تکلیفی که پدر و مادر نسبت به نگهداری فرزند خود دارند و الزامی که شوهر درباره پرداختن نفقه زن پیدا می‌کند جنبه حقوقی دارد و حکمی که آن را مقرر می‌دارد قاعده حقوقی است.^۱

قاعده حقوقی کلی است و اختصاص به فرد و حادثه‌ای معین ندارد، بلکه اشخاص و حوادث معین، هر یک با صفات و ویژگی‌های خاص، مخاطب و موردنظر در قاعده حقوقی هستند؛ و هر فرد یا واقعه‌ای که جامع ویژگی‌ها و شرایط موردنظر باشد، قاعده حقوق شامل آن می‌گردد. تجرید و رها بودن از قید در قاعده حقوقی، یعنی این‌که قاعده حقوقی در قالب و ساختاری ارائه و تنظیم می‌شود که متعلق به واقعه معینی نباشد. این دو ویژگی در قاعده حقوقی، دو امر متلازم هستند که تجرید به تکوین و پیدایش قاعده حقوقی و عمومیت به اجرای آن مربوط می‌گردد.^۲

۱-۲-۲-۸-۸ فرق قاعده فقهی و قاعده حقوق اسلامی

بین قواعد فقهی و قواعد حقوق اسلامی از نظر منطقی رابطه عموم و خصوص مطلق برقرار است؛ یعنی دارای یک قضیه موجه کلیه و یک قضیه سالبه جزئی است. بدین توضیح که هر قاعده حقوق اسلامی قاعده فقهی است؛ مانند قاعده ضمان، موضوع ماده ۳۰۷ قانون مدنی، یا قاعده ید، موضوع ماده ۳۵ قانون مدنی یا قاعده علی الید، موضوع ماده ۳۰۸ و ۳۱۱ قانون مدنی و...، اما برخی از قواعد فقهی، تبدیل به قواعد حقوقی نشده‌اند؛ مانند قاعده فراغ و تجاوز و... که قاعده فقهی هستند ولی قاعده حقوقی نیستند.

---

۱. کاتوزیان، پیشین، ص ۵۸.

۲. islamquest. net. پیشین.

۱-۲-۲-۸-۹ زن در نظام فکری آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی)

موضوع «زن و خانواده» یکی از موضوعات مهم در نظام فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای است. ایشان در بیانات مختلفی درباره‌ی ابعاد مختلف این موضوع سخن گفته و به تبیین نگاه، اندیشه و مواضع اسلامی و انقلابی پرداخته‌اند.

بخش زن، خانواده و سبک زندگی پایگاه اطلاع‌رسانی (ریحانه) برای رسیدن به یک چهارچوب محتوایی براساس دیدگاه‌ها و نظرات رهبر انقلاب اسلامی، پژوهشی را بر مبنای بیانات پایه و اصلی ایشان در این حوزه تعریف و دنبال نمود. هدف این پژوهش، درک شاکله و رئوس اصلی نظام فکری رهبر انقلاب در موضوع زن و خانواده به صورت روش‌مند و ضابطه‌مند بوده است. نتیجه‌ی این تلاش علمی، استخراج سه محور اصلی این حوزه‌ی موضوعی با عناوین: ۱- فرهنگ و گفت‌وگو اسلامی، ۲- فرهنگ و گفت‌وگو غربی، ۳- انقلاب و نظام اسلامی در نظام فکری رهبر انقلاب بوده است.

و همچنین ۱۵ زیرموضوع مطرح شده ذیل این سه محور براساس بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به شرح ذیل بوده است.

۱-۲-۲-۸-۹ زن، فرهنگ و گفت‌وگو اسلامی

زیر موضوعات در محور اصلی فرهنگ و گفت‌وگو اسلامی عبارت‌اند از:

۱- خانواده: (جایگاه و وظایف زن در خانواده: مسئله خانه و خانه‌داری، مادری، همسری، تربیت فرزند، فرزندآوری و تداوم نسل)؛

۲- ازدواج اسلامی؛

۳- کرامت و هویت: (زن بودن زن، عدم تفاوت زن و مرد در پیشرفت‌های معنوی، علمی و اجتماعی، مقابله با افکار غلط)؛

۴- الگوها و اسوه‌ها: (حضرت فاطمه سلام‌الله علیها، حضرت زینب سلام‌الله علیها و زنان قرآنی)؛

۵- حقوق و احکام اسلامی؛

۶- عفاف و حجاب.

۱-۲-۲-۸-۹-۲ زن، فرهنگ و گفتمان غربی

زیر موضوعات در محور اصلی فرهنگ و گفتمان غربی عبارت‌اند از:

- ۱- نگرش غلط به جنس زن: (نگاه مادی و اقتصادی به زن، مردواره کردن زن، فرهنگ رومی)؛
- ۲- به ابتذال کشیده شدن زن: (دوری از هویت زنانه، اختلاط و آزادی جنسی، بی‌بندوباری، برهنگی)؛
- ۳- ظلم و مردسالاری: (خشونت علیه زنان، عدم حق رأی، عدم حق مالکیت، زن، ابزار لذت‌جویی مرد، تحقیر زن)؛

۴- بحران خانواده: (تزلزل بنیان خانواده، فمینیسم)

۱-۲-۲-۸-۳ زن، انقلاب و نظام اسلامی

زیر موضوعات در محور اصلی انقلاب و نظام اسلامی عبارت‌اند از:

- ۱- خدمت انقلاب اسلامی به زنان: (وضعیت زن در رژیم پهلوی، رشد زنان در جمهوری اسلامی)؛
- ۲- نقش تاریخی زنان در انقلاب و نظام اسلامی: (مبارزات انقلابی، دفاع مقدس، پیشرفت‌های گوناگون، زنان شهید، مادران و همسران شهدا)؛
- ۳- زن مسلمان ایرانی: (الگوی نه شرقی نه غربی، هویت اسلامی و انقلابی زنان)؛
- ۴- مسئولیت‌های اجتماعی زنان: (بدون صدمه به وظیفه اصلی، علمی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، زنان نخبه)؛

۵- مسئولیت‌های جمهوری اسلامی در قبال زنان:

الف) قدرشناسی از زن مسلمان ایرانی

- ب) تدوین راهبرد در مسئله زن: (طلبکاری ما از غرب، مقابله با تحمیل فرهنگ غربی، دوری از تفکرات و مشهورات غربی، بررسی نظریه‌های غربی با نگاه انتقادی، استفاده از قرآن و حدیث)
- ج) رفع مشکلات در خانواده و جامعه: (آزار زنان در خانواده، اشتغال زنان، باورهای غلط، قوانین غلط، به ابتذال کشیده شدن زنان، تجمل‌گرایی و مصرف‌گرایی، همسررداری و فرزندپروری)¹.

۱. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۴۴۸۹۲>، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۹/۱۱>.

این دسته‌بندی مؤید این مسئله است که زن و جایگاه وی در نظام فکری آیت‌الله خامنه‌ای از منزلت ویژه‌ای برخوردار است و مستندات موجود از بیانات ایشان در مناسبت‌های مختلف حاکی از نگاه عمیق ایشان در عرصه زن و خانواده است.

ایشان در مورد نگاه اسلام به زن می‌فرمایند: نگاه اسلام به زن از باب حیثیت انسانی اوست که در آن جنسیت، معنا ندارد. در اسلام و در راه بشریت هیچ تأثیری ندارد.^۱

ایشان معتقدند: زن نزد خداوند، همانند مرد است و در راه رسیدن به کمال الهی بین زن و مرد هیچ تفاوتی وجود ندارد. در حقوق اجتماعی هم بین آن‌ها تفاوتی نیست. تفاوت‌ها تنها براساس اقتضای طبیعت زن و مرد به وجود آمده است.^۲

در جای دیگر و با استشهاد به آیه ۱۱ سوره‌ی تحریم بیان می‌دارند که دین مبین اسلام به زن شخصیت داده است و در قرآن کریم برای نمونه آوردن از یک مؤمن واقعی، از زنان نمونه می‌آورد و مصداقی که در قرآن بیان می‌شود، مریم دختر عمران است.^۳

ایشان درباره قدرت و توانمندی زنان در دیدار با اقشار مختلف مردم در خرداد سال ۱۳۸۴ فرمودند: نقشی که خداوند برای زن در وجودش به امانت گذاشته است، مخصوص خود اوست و هیچ مردی نمی‌تواند این نقش را به دست بیاورد و یا قادر به انجامش باشد. اگر خصوصیات و عواطف و احساسات زنان نبود، انسانیت معنا پیدا نمی‌کرد.^۴

---

۱. بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع زن و خانواده ۱۴/۱۰/۱۳۹۰. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۶>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۱۸۴۵۳>

۲. بیانات در جمع مداحان، ۱۱/۰۲/۱۳۹۲. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۶>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۲۴۴۳>

۳. بیانات در دیدار جمعی از بانوان قرآن‌پژوه کشور، ۲۸/۰۷/۱۳۸۸. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۶>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۸۲۵۹>

۴. بیانات در دیدار گروهی از بانوان به مناسبت فرخنده میلاد حضرت زهرا، ۲۵/۰۹/۱۳۷۱. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۶>.

در نگاه رهبری، بعد فردی زن این‌گونه طراحی و بنیان شده است که زن مسلمان باید در مسیر خودسازی و اخلاق تلاش کند و عصمت و عفت او به‌اندازه‌ای باشد که نگاه نامحرمان را دفع کند.^۱

ایشان راه‌حل مشکلات فرهنگی کشور را در این می‌بینند که اگر زن با قرآن انس پیدا کند، بسیاری از مشکل‌های اجتماع و جامعه از بین خواهد رفت و حل خواهد شد.^۲

آیت‌الله خامنه‌ای در مورد تلاش‌های غرب برای از بین بردن کرامت زن می‌فرماید: «اروپایی‌ها می‌خواهند زن به سبک اروپایی را در جامعه رواج بدهند که عبارت است از سبک مُد و مصرف و آرایش در انظار عموم و ملعبه قرار دادن مسائل جنسی. می‌خواهند این چیزها را به‌وسیله زنان رواج دهند.»^۳ «امروز در دنیا کاری کرده‌اند که یکی از مهم‌ترین وظایف زن این است که جلوه‌گری کند و زیبایی‌های خودش را در معرض التذاذ مردان قرار دهد. این شده خصوصیت حتمی و لازم زن! اسم این را گذاشته‌اند آزادی. اسم نقطه مقابلش را گذاشته‌اند اسارت! درحالی‌که احتجاب زن و حجاب قرار دادن زن برای خود، تکریم و احترام زن و ایجاد حریم برای زن است. این حریم را شکسته‌اند و روز به‌روز هم بیشتر می‌شکنند.»^۴

ایشان معتقدند که: «یک جامعه اسلامی بدون بهره‌مندی کشور از نهاد خانواده سالم و سرزنده و بانشاط اصلاً امکان پیشرفت ندارد.»^۵

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۶۴۵>

۱. همان.

۲. بیانات در دیدار جمعی از بانوان قرآن‌پژوه کشور، ۱۳۸۸/۰۷/۲۸. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۶>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۸۲۵۹>

۳. بیانات در دیدار با بسیاری از پرستاران به مناسبت میلاد حضرت زینب (س) ۱۳۷۰/۰۸/۲۲. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۶>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۵۱۱>

۴. بیانات در جمع مداحان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۶>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۲۴۴۳>

۵. بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع زن و خانواده ۱۳۹۰/۱۰/۱۴. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۶>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۱۸۴۵۳>

همان‌طور که ملاحظه شد نگاه حساس، ویژه و متعالی رهبری به جایگاه زن، بیانگر دغدغه ایشان در مورد زنان و بانوان جامعه و رخدادهای پیرامونی حول محور زن و خانواده است.

۳-۱ روش تحقیق

به طور کلی روش‌های تحقیق در علوم انسانی را می‌توان با توجه به سه ملاک الف) هدف و نوع تحقیق ب) روش پژوهش و ج) نحوه گردآوری داده‌ها تقسیم کرد.

۱-۳-۱ هدف و نوع تحقیق

تحقیقات علمی بر اساس هدف و نوع تحقیق به سه دسته پژوهش بنیادی، کاربردی و توسعه‌ای تقسیم می‌شوند.

تحقیقاتی که بر اثر دو عامل گرایش فطری و تنظیم صحیح روابط، انجام می‌شوند هدفی جز شناخت نظرات علمی گذشتگان، گزینش نظریه صحیح یا نهایتاً ارائه نظریه‌ای جدید ندارند. چه بسا در پرتو چنین تحقیقاتی نظریاتی جدید به دنیای دانش ارائه می‌گردد یا نظریه‌های گذشته مورد بازنگری و اصلاح قرار می‌گیرد یا یک نظریه اعتباری دوجندان می‌یابد. این‌گونه تحقیقات را، که موجب گسترش دایره دانش بشری و تعمیق آن می‌شوند، «تحقیقات بنیادی» (مبنایی و پایه) می‌نامند. این تحقیقات معمولاً در محیط‌های علمی و دانشگاهی و در شرایطی کاملاً کنترل شده (مانند آزمایشگاه در تحقیقات تجربی) انجام می‌شوند.^۱

پژوهش بنیادی، پژوهشی محض است که عمدتاً فاقد نتیجه عملی فوری است. هدف اصلی این‌گونه تحقیقات، پروراندن و یا تدوین نظریه‌ها می‌باشد. پژوهش‌های بنیادی، پژوهش‌هایی هستند که در جهت گسترش مرزهای دانش بدون در نظر گرفتن استفاده عملی خاص یا آنی انجام می‌پذیرند. هدف چنین پژوهش‌هایی، ایجاد نظریه از طریق کشف اصول و تعمیم‌های وسیع است. با کاربرد یافته‌ها در مسائل واقعی ارتباط چندانی ندارد.^۲

۱. حسینی، سید حمید، روش تحقیق، کتابخانه دیجیتال مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث، ص ۱۸.

۲. سایت iranpajohesh.com، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۱۱>.

اما تحقیقاتی که بر اثر عامل رفع نیازها، انجام می‌گیرند هدفشان برطرف کردن یک مشکل و ارائه راهکاری برای برآورده ساختن یک نیاز یا بهبود وضعیت موجود است و به همین خاطر جنبه کاربردی دارند. به این دسته از تحقیقات، «تحقیقات کاربردی» گفته می‌شود.^۱

پژوهش کاربردی، پژوهشی است که نتایج حاصل از آن در رفع نیازها و حل مشکلات به کار آید. بنابراین، هدف این نوع تحقیقات، کاربردی نتایج (به کارگیری آنها) در حل مسائل و مشکلات خاص در جامعه می‌باشد. در واقع پژوهش‌های کاربردی، پژوهش‌هایی هستند که در آنها نظریه پردازی وجود ندارد، اما نظریه‌ها حاصل پژوهش‌های بنیادی را برای حل مسائل به کار می‌گیرند. هدف از چنین پژوهش‌هایی، حل مسائل خاص در موقعیت‌های واقعی است.

پژوهش توسعه‌ای، عمدتاً متوجه نوآوری در فرآیندها، ابزارها و محصولات است. در واقع، این نوع پژوهش‌ها، پژوهش‌هایی هستند که تأکید آنها بر کاربرد مستقیم است. این نوع پژوهش‌ها، با ایجاد نظریه‌سر و کاری ندارند و در موقعیتی ویژه و بدون قصد کاربرد کلی یافته‌ها فراتر از موقعیت مورد مطالعه انجام می‌شوند. هدف از این نوع پژوهش، به کارگیری روش علمی برای حل مسائل در یک موقعیت مکانی و زمانی خاص است.^۲

۱-۳-۲ روش پژوهش

از دسته‌بندی تحقیقات برحسب روش پژوهش، سه دسته روش توصیفی^۳ (غیرآزمایشی)، روش تحلیلی^۴ (آزمایشی) و روش ترکیبی داریم که به ترتیب تحقیقات توصیفی به پنج دسته تحقیقات: ۱- پیمایشی ۲- همبستگی ۳- اقدام پژوهی ۴- بررسی موردی ۵- پس‌رویدادی و تحقیقات آزمایشی نیز به

۱. حسینی، سید حمید، پیشین، ص ۱۸.

۲. سایت iranpajohesh.com، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۱۱>

۳. توصیف چگونگی امور نه چرایی آنها. توصیف گزارش‌گونه نتایج پژوهش.

۴. تبیین چرایی امور نه توصیف چگونگی آنها. تبیین نتایج پژوهش با استفاده از استدلال، تحلیل و مقایسه ادله و نظریه‌ها.

پنج دسته تحقیقات: ۱- انتساب تصادفی ۲- همتا کردن تصادفی ۳- انتخاب همگن ۴- تحلیل کواریانس ۵- استفاده از آزمودنی‌ها به عنوان کنترل خودشان تقسیم می‌شوند.

این پژوهش از لحاظ هدف، پژوهش کاربردی بوده زیرا هدف تحقیق توسعه دانش کاربردی است و از لحاظ روش پژوهش، توصیفی (غیرآزمایشی) است.

۱-۳-۳ نحوه گردآوری داده‌ها

روش‌های مرسوم گردآوری اطلاعات عبارت‌اند از: کتابخانه‌ای، میدانی، پرسشنامه‌ای، مشاهده‌ای، مصاحبه‌ای. در این پژوهش، به فراخور موضوع، اطلاعات موردنیاز با استفاده از روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. برای این منظور نیز از ابزار فیش‌برداری و تهیه چک‌لیست بهره گرفته شد. سعی بر این شد تا با شناسایی دقیق منابع موجود اعم از کتب فقهی، حقوقی مرتبط با موضوع، مقالات و پایان‌نامه‌های مرتبط با بحث و همچنین قوانین و مقررات داخلی و عنداللزوم سایت‌های اینترنتی معتبر از جمله پرتال جامع علوم انسانی و مرکز مطالعات علوم اسلامی نورمگز و نورلایب، پس از تهیه چک‌لیست و فیش‌برداری از منابع یافت شده، به گردآوری اطلاعات پرداخته و سپس با تجزیه و تحلیل منطقی و جمع‌بندی اطلاعات، کار نگارش پایان‌نامه را آغاز نموده و به سؤالات پژوهش حاضر پاسخ داده شود. در راستای غنای کار از مشورت با برخی پژوهشگران و صاحب‌نظران در حوزه فقه و حقوق، قضات نیز بهره برده شد.

۱-۳-۴ ابزار گردآوری اطلاعات

در این پژوهش با استفاده از کتب، مجلات تخصصی، مقالات علمی - پژوهشی، علمی - ترویجی، نرم‌افزار، اینترنت، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترای گرایش‌های فقه و حقوق و موجود در زمینه‌ی موضوع موردبحث، نسبت به گردآوری اطلاعات با روش فیش‌برداری، اقدام شد.

۱-۳-۵ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

هدف برخی از تحقیق‌ها از جمله این پژوهش، توصیف گام‌به‌گام یک مجموعه اتفاقات یا یک رشته شرایط است. محقق در این گونه تحقیقات سعی می‌کند آنچه را که هست، بدون هیچ‌گونه دخالت یا استنتاج ذهنی،

بر اساس اطلاعاتی که صرفاً جنبه وصفی دارد، گزارش دهد. هدف از این نوع تحقیق، توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات یک موقعیت یا یک موضوع است. البته در این روش می‌توان علاوه بر گزارش و توصیف موضوع، آن را مورد تحلیل هم قرار داد. مطالعه دیدگاه‌های یک فیلسوف، بیان نظریات یک مکتب و بررسی زندگانی یک شخصیت نمونه‌هایی از تحقیق توصیفی است. در تحقیقات توصیفی برای جمع‌آوری اطلاعات می‌توان هم از روش کتابخانه‌ای استفاده کرد و هم بسته به موضوع تحقیق از روشهای میدانی، مثل مصاحبه و پرسشنامه، بهره گرفت^۱.

تحقیق توصیفی آنچه را که هست تشریح و توضیح می‌دهد و به اقتضات یا حالات و رابطه‌های موجود، دیدگاه‌های رایج، فرآیندهای جاری، روندهای در حال توسعه توجه دارد و تاکید آن در وهله اول به زمان حال است، گرچه غالباً وقایع و رویدادهای ماضی را نیز که مرتبط با شرایط کنونی است را مورد بررسی قرار می‌دهد. پژوهش توصیفی شامل گردآوری اطلاعات برای آزمودن فرضیه یا پاسخ به سؤالات مربوط به وضعیت حال حاضر موضوع مطالعه می‌شود. یک مطالعه توصیفی چگونگی وضع موجود را تعیین و گزارش می‌کند. انجام تحقیق توصیفی می‌تواند صرفاً برای شناخت بیشتر شرایط یا یاری‌دادن به فرآیند تصمیم‌گیری باشد. به همین نسبت پژوهش و تحقیق استنباطی به منظور تحلیل محتوا، استنتاج و نتیجه‌گیری در مورد وقایع، رویدادها، خصوصیات و آثار مورد بررسی است. این نوع تحقیق معمولاً به دنبال یک تحقیق توصیفی انجام می‌شود که علاوه بر پاسخ به سؤالات تحقیق، نتایجی را نیز ارائه خواهد کرد. از آنجاکه پژوهش حاضر، تحقیقی در حوزه مطالعات علوم انسانی است، به مانند دیگر مطالعات و پژوهش‌های این حوزه، در این پژوهش نیز، به توصیف وضع فقهی، حقوقی و قانونی موجود و نظریات و نقدهای ارائه‌شده در خصوص موضوع این پژوهش و تحلیل آن‌ها پرداخته می‌شود، فلذا روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش، روش توصیفی - استنباطی (تحلیل محتوا) است که به تشریح ابعاد مختلف بازنمایی رسانه‌ای جرائم پرداخته شده است.

---

۱. حسینی، سید حمید، پیشین، ص ۲۰.

فصل دوم

ابعاد فقهی، حقوقی و اجتماعی جرایم رسانه‌ای زنان

۱-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر رسیدگی پرونده و مجازات

از جمله تصمیمات قضات در پرونده‌های کیفری صدور قرار تأمین کیفری است. ماده ۲۱۷ ق.ا.د.ک مصوب سال ۱۳۹۲ قاضی را مکلف نموده است که: «به منظور دسترسی به متهم و حضور به موقع وی، جلوگیری از فرار یا مخفی شدن او و تضمین حقوق بزه دیده برای جبران ضرر و زیان وی، بازپرس پس از تفهیم اتهام و تحقیق لازم، در صورت وجود دلایل کافی، یکی از قرارهای تأمین را صادر کند».

قرارهای تأمین کیفری ده نوع هستند که ضعیف‌ترین آن‌ها التزام به حضور با قول شرف و شدیدترین آن‌ها بازداشت موقت است. قاضی مختار است به تشخیص خود یکی از این قرارهای تأمین کیفری را صادر نماید، لکن در این اختیار قاضی باید اصل تناسب جرم و مجازات را رعایت نماید.

لزوم رعایت تناسب در ماده ۲۵۰ ق.ا.د.ک. مصوب سال ۱۳۹۲ به این ترتیب پیش‌بینی شده که «قرار تأمین و نظارت قضائی باید مستدل و موجه و با نوع و اهمیت جرم، شدت مجازات، ادله و اسباب اتهام، احتمال فرار یا مخفی شدن متهم و از بین رفتن آثار جرم، سابقه متهم، وضعیت روحی و جسمی، سن، جنس، شخصیت و حیثیت او متناسب باشد». در این اثنا باید نقش و جایگاه تأثیرگذاری نیز برای رسانه‌ها در اتخاذ نوع قرار تأمین در نظر گرفت. رسانه‌ای شدن جرم و توجه رسانه‌های جمعی به آن ممکن است موجب شود جریان تحقیقات و رسیدگی جرم به انحراف کشیده شود و باعث افزایش اهمیت جرم در جامعه شده و بستر صدور قرار تأمین کیفری نامتناسب و شدیدتری را فراهم نماید.^۱ از این رو تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر سه محور تأثیر بر مقدار مجازات، تأثیر بر تعیین نوع مجازات و تأثیر بر شیوه اجرای مجازات، قابل بررسی است:

---

۱. چقازردی، مصطفی، «تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر قرارهای تأمین کیفری و تعیین مجازات»، مجله پژوهش‌های حقوقی قانون یار، ۱۳۹۷، ص ۲۸۹.

۱-۱-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر مقدار مجازات

جریان رسیدگی به پرونده‌های که ردپای رسانه‌ها در آن دیده می‌شود و افکار عمومی با آن درگیر شده است، متأثر از شرایط به وجود آمده است. تعیین نوع مجازات مجرم نیز به‌عنوان مرحله پایانی رسیدگی کیفری از این نکته مبری نیست. تعیین مجازات و محکومیت مجرم در دو مرحله صورت می‌پذیرد. ابتدا قوه مقننه حسب وظایف خود و بر اساس شریعت و قانون، نوع و میزان مجازات را مصوب می‌کند و به تأیید شورای نگهبان می‌رساند، سپس در قوه قضائیه و در مراحل رسیدگی پرونده، قضات دادگاه‌ها با استفاده از حدود و اختیارات قانونی خود، در نهایت برای مجرم حکم صادر نموده نوع و میزان مجازات را انتخاب می‌کنند. در این میان رسانه‌ها بر دو حوزه تصویب قانون و روند قضایی تأثیر گذاشته و ممکن است موجب تشدید و افزایش میزان مجازات شوند.^۱

۲-۱-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر تعیین نوع مجازات

بررسی‌های به‌عمل‌آمده حاکی از این است که امروزه افراد اخبار و اطلاعات خود در خصوص جرائم را از رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی به دست می‌آورند لذا رسانه‌ها بر افکار عمومی در خصوص مجازات مجرمین تأثیر گذارند. در نتیجه هرگونه اقدام مقامات قضائی که با ذهنیت مردم از مجازات اختلاف داشته باشد با واکنش منفی رسانه‌ها و ایجاد موج رسانه‌ای مواجه می‌شود.^۲

بنابراین با توجه به شکل‌گیری افکار عمومی طبق الگوهای بازتاب یافته در رسانه‌ها باید ماهیت مجازات‌هایی که در رسانه‌ها بازتاب داده می‌شود بررسی و تحلیل شوند که عبارت‌اند از:

۱- بازتاب مجازات در رسانه‌ها

۲- انتخاب مجازات‌های تنبیهی در دستگاه قضایی

۳- اعمال مجازات‌های جایگزین

---

۱. همان، ص ۲۹۷.

۲. همان، ص ۳۰۷.

۳-۱-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر شیوه اجرای مجازات

اجرای مجازات نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران به موجب ماده ۳ ق.ا.ق.ت.د.ع.و.ا^۱ از وظایف دادستان است و توسط نهاد دادرسی اعمال می‌گردد. منطق قضایی و حقوقی ایجاب می‌کند که نسبت به پرونده‌های مشابه رویه یکسانی در پیش گرفته شود مگر در صورتی که توجیه و پشتوانه کارشناسی اعمال تدابیر استثنایی را توجیه کند؛ اما روند بازنمایی رسانه‌ای جرم ممکن است به گونه‌ای باشد که دستگاه قضایی را در اعمال شیوه‌های متفاوت و غیرکارشناسی که بیشتر جنبه نمایشی دارند تحت فشار قرار دهد. در این میان رسانه‌های گروهی با دامن زدن به اخبار مربوط به جرائم خاص و تأکید بر ارزش‌هایی که در نتیجه آن نقض شده است، ارتکاب جرم را به عنوان اقدامی نشان می‌دهند که بیکره اجتماع را مورد تهاجم قرار داده است. در این پرونده‌ها به نوعی یک بسیج عمومی علیه بزهکار در جامعه به رهبری رسانه‌ها به وجود می‌آید. اگرچه اساساً جرم کنش مثبت یا منفی مخالف نظم اجتماعی تعریف شده و در این بند بر روی اقداماتی تأکید می‌شود که موجب می‌گردند جرائم رسانه‌ای شده بیش از اندازه بزرگ جلوه داده شده و جنبه خصوصی جرائم تحت تأثیر جنبه عمومی آن قرار گیرد.^۲

---

۱. قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب.

۲. همان، ص ۳۱۴.

۲-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر حقوق متهم و خانواده او

رعایت حقوق دفاعی متهم یکی از اساسی‌ترین معیارهای رسیدگی عادلانه است. متهم با استفاده از حقوق دفاعی که قانون‌گذار برای او به رسمیت شناخته است در برابر اتهامی که به او نسبت داده می‌شود از خود دفاع می‌کند. حقوق دفاعی در تمام طول رسیدگی کیفری از تفهیم اتهام تا اجرای حکم برای متهم پیش‌بینی شده است و تکالیفی را نیز برای مقامات قضایی و سایر افراد خارج از این دستگاه پیش‌بینی کرده است.

اصل براءت به‌عنوان یکی از اصول زیر بنایی دادرسی عادلانه در تمام جریان رسیدگی کیفری حاکم است و به مقتضای آن هر شخص تا زمانی که اتهام او منجر به صدور حکم محکومیت در دادگاه نشده باشد بی‌گناه فرض می‌شود و هرگونه ممنوعیت و محدودیت برای او خلاف اصل و استثنا محسوب می‌شود که باید توسط قانون‌گذار صریحاً پیش‌بینی شده باشد. نقض این اصل نیز خواه به وسیله مسئولان دستگاه قضایی و خواه سایر افراد دارای ضمانت اجراهای کیفری و انتظامی است. با این وجود در پرونده جرائمی که جنبه رسانه‌ای پیدا می‌کنند شاهد نقض مکرر این اصل در گزارش‌های خبرنگاران هستیم. در گزارش‌های خبری استفاده از تصاویر متهمین و بیان مشخصات آن‌ها در غالب نام، لقب و منصب شغلی امری شایع است. حتی گاهی اوقات اقدام به ارائه گزارش تصویری از جلسات دادگاه و بازجویی متهم می‌شود که نقض صریح اصل براءت است.

یکی دیگر از حقوق دفاعی متهم داشتن مهلت و امکانات کافی برای دفاع در برابر اتهام است که مستلزم دادن مهلت کافی برای دفاع، استفاده از مشاوره وکیل مدافع و رسیدگی به ادله پیشنهادی طرفین بدون تبعیض قائل شدن بین طرفین است. یکی از نتایج رسانه‌ای شدن جریان رسیدگی به پرونده کیفری این است که مقامات قضایی در پی مطالبات رسانه‌ها در پوشش افکار عمومی تلاش دارند تا جریان رسیدگی را تا حد ممکن کوتاه کنند و با تسریع بخشیدن به رسیدگی به این جرائم سعی دارند تا از بار فشار افکار عمومی و رسانه‌ها بر دستگاه قضایی بکاهند. تسریع رسیدگی منجر می‌شود تا آن قسمت از حقوق دفاعی متهم که استفاده از آن‌ها نیازمند صرف وقت است با تهدید روبه‌رو شوند. استفاده از حقوق دفاعی مانند مشاوره

وکیل دادگستری، رسیدگی به ادله و استفاده از نظر کارشناس نیازمند گذشت زمان است درحالی‌که ارائه مهلت در این خصوص بااراده مسئولان قضایی در تسریع رسیدگی به این جرائم در تضاد است و در این گونه موارد حقوق دفاعی متهم قربانی مصلحت‌اندیشی مقامات قضایی می‌گردد.

اصل براءت یکی از اصول زیربنای حقوق کیفری است. به‌موجب آن هر متهمی بی‌گناه شناخته می‌شود تا زمانی که حکم قطعی به مجرم بودن وی صادر گردد.^۱ اقتضای اصل براءت، بی‌گناه شناختن تمامی افراد است و تنها صدور حکم به محکومیت می‌تواند افراد را از حمایت این اصل خارج کند. با توجه به اهمیت اصل براءت در حفظ حقوق و آزادی‌های فردی این اصل در بالاترین مراتب قانون‌گذاری که عبارت است از معاهدات بین‌المللی و قوانین اساسی به رسمیت شناخته شده است تا قانون‌گذار نیز نتواند آن را نقض یا محدود کند.^۲

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصل ۳۷ خود مقرر می‌دارد: «اصل براءت است و هیچ‌کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت شود.» همچنین بند ۲ ماده واحده حمایت از حقوق شهروندی نیز اصل براءت و نیز امنیت مردم در پناه قانون را تا زمان اثبات جرم به رسمیت شناخته است. حتی در دادسرا نیز یکی از مبانی سری بودن تحقیقات مقدماتی حفظ اعتبار و آبروی متهم و رعایت اصل براءت در خصوص او است.^۳

قانون آیین دادرسی کیفری در ماده ۴ دقیقاً مشخص کرده است که اصل بر براءت است و هرگونه اقدام محدودکننده و سلب‌کننده آزادی و ورود به حریم خصوصی فرد جز با حکم قانون و با رعایت قوانین و ذیل منظر قانون مجاز نیست. در هر صورت این فعالیت‌ها نباید به‌گونه‌ای باشد شود که به آبرو و شخصیت انسانی اشخاص خلل وارد کند. مواد ۵ و ۶ و ماده ۷ اصلاحی (قانون آیین دادرسی کیفری) هم در تأکید ماده ۴ است و همه این‌ها بر لزوم حفظ حقوق متهم تأکید می‌کنند. به‌خصوص ماده ۷ اصلاحی که در سال

۱. زراعت، عباس؛ حاجی زاده، حمیدرضا، *ادله اثبات دعوا*، نشر قانون‌مدار، ۱۳۹۱ ه. ش، ص ۴۶۵.

۲. خالقی، علی، *آیین دادرسی کیفری*، شهردانش، ۱۳۹۹ ه. ش، ج ۲، ص ۷۵.

۳. شاملو احمدی، محمدحسین، *دادسرا و تحقیقات مقدماتی*، دادپار، ۱۳۸۳ ه. ش، ص ۲۲۲.

۱۳۹۴ انجام شد احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی را از سوی تمام مقام‌های قضائی، ضابطین دادگستری و سایر اشخاصی که در فرایند دادرسی مداخله دارند را الزامی کرد.^۱

اصل برائت صرفاً یک موضوع داخلی و مختص به ایران نیست بلکه اصلی است بین‌المللی. برای مثال در بند ۲ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی که به امضای دولت و تصویب مجلس ایران نیز رسیده و طبق ماده ۹ قانون مدنی، در حکم قانون بوده و در دادگاه‌ها نیز لازم‌الاجرا است، در خصوص اصل برائت چنین مقرر می‌دارد: «هرکس متهم به جرمی شود تا زمانی که به بزهکاری او مطابق قانون به اثبات برسد بی‌گناه فرض می‌شود».

بنابراین تا قبل از محکومیت متهم حقوق و آزادی وی در مصونیت قرار دارد و هرگونه محدود کردن و خدشه وارد کردن بر این حقوق و آزادی خلاف اصل برائت بوده و نیاز به تصریح قانون‌گذار دارد و در موارد اختلافی نیز باید با عمل به اصل در جهت حفظ امنیت و آزادی متهم اقدام نمود. در این راستا و در حمایت اصل برائت قرار گرفتن، هیچ‌گونه تفاوتی بین متهمین در انواع جرائم وجود ندارد و همه به‌طور یکسان در پناه این اصل قرار دارند. در خصوص رعایت اصل برائت توسط مقامات عدالت کیفری با توجه به تخصص آن‌ها در این زمینه و نیز اطلاع و آگاهی از مبانی آن کمتر شاهد نقض آن توسط این مقامات بوده و حتی ضمانت اجراها نیز اعم از انتظامی و کیفری و همچنین نقض اقدامات خلاف قانون در قوانین پیش‌بینی شده است تا هرچه بهتر از مبانی اصل برائت حمایت گردد؛ اما در خصوص رسانه‌ها و خبرنگاران این امر کاملاً متفاوت است و احتمال نقض اصل برائت توسط آن‌ها بیشتر از مسئولان عدالت کیفری است. این امر در حالی است که رعایت اصل برائت محدود به قضات دادگاه‌ها و کارمندان و وکلا نیست. بلکه سایر افراد و به‌ویژه اصحاب مطبوعات و رسانه‌های گروهی قبل از اینکه متهم از سوی دادگاه صالح مبرهن شود باید در نهایت حزم و احتیاط عمل و اعلام نظر کنند تا مبدا اظهارات و برداشت‌های سریع آنان به‌ویژه در اتهامات مهم از سوی مردم به معنای بزهکاری متهم تعبیر نشده و فرض بی‌گناهی او مخدوش شود.^۲ با توجه به

۱. قانون آیین دادرسی کیفری.

۲. آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، سمت، ۱۳۸۶ ه. ش، ج ۲، ص ۲۴۱.

اینکه رسانه‌های خبری فرصت کافی در تهیه گزارش را به منظور رعایت تمام نکات مدنظر قانون‌گذار ندارند، این کمبود فرصت ممکن است منجر به ارائه مشخصات در خصوص متهم و شناسایی آن به نحو ناخواسته گردد. علی‌رغم توجه برخی از حقوق‌دانان به این مسائل در پرونده‌های مهم که بازتاب وسیع خبری پیدا می‌کنند به اشکال مختلف می‌توان شاهد نقض اصل برائت توسط رسانه‌های خبری بود. از طرفی نیز با توجه به جذابیت خبر و کامل شدن آن با درج مشخصات و تصاویر متهم، اگر مردم بخواهند عکس متهم یا مجرمی را ببینند، باید در اختیار آن‌ها قرار گیرد. ولی چنان رسانه‌ای توجه به این نکته ندارد که معرفی یک متهم به عنوان مجرم یا حتی صرفاً به عنوان متهم، یا پس از اثبات جرم به عنوان مجرم، پایان حیات اجتماعی فرد است.^۱ یکی از مبانی اصل برائت نیز حمایت از حیات اجتماعی شخص متهم است و بر اساس یافته‌های جرم‌شناسی و نظریه برجسب‌زنی^۲، عناوینی که جامعه با آن افراد خود را خطاب قرار می‌دهد دارای اهمیت زیادی هستند. این امکان وجود دارد که به واسطه فرایند برجسب‌زنی اثرات منفی به وجود آید؛ مانند اینکه شخصی که مورد برجسب‌زنی قرار گرفته است، نقش آن فردی را بپذیرد که به او القاء کرده‌اند؛ و به بیان دیگر این فرد به‌طور رسمی به عنوان یک انسان منحرف، خلاف‌کار، جنایتکار معرفی شود این امکان وجود دارد که این مطلب به شکلی نمود پیدا کند که با برجسب مطابقت داشته باشد.^۳

---

۲. محمدی، مجید، *اخلاق رسانه‌ها*، چاپ اول، تهران، نقش و نگار، ۱۳۷۹ ه. ش، ص ۹۵.

۲. Labeling theory.

۳. صادقی گل‌مکانی، محمد، «تأثیر رسانه‌ای شدن پرونده‌های کیفری بر رسیدگی قضایی»، پایان‌نامه ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۳۹۱ ه. ش، ص ۹۵.

۳-۲ تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر جامعه

بازنمایی رسانه‌ای جرائم بازخورد و تأثیرات زیادی بر جامعه خواهد داشت، در گفتار دوم این پژوهش پیامدهای بازنمایی رسانه‌ای جرائم را برشمردیم.

انسان فطرتاً موجودی اجتماعی است و قرآن نیز این حقیقت را بیان داشته «بِأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا...»^۱ مجموعه رفتارها و روابطی که میان همه انسان‌ها با دیگران، از جمله طبیعت و دیگر انسان‌ها وجود دارد از خاستگاهی به نام «جامعه» شکل می‌گیرد. قطعاً رفتارهای اشخاص حقوقی و حقیقی در جامعه بر افراد و جامعه انسانی تأثیرگذار خواهد بود. یکی از ابزارهای بسیار تأثیرگذار رسانه و رفتارهای رسانه‌ای است. رفتار رسانه در بازنمایی جرائم اشخاص می‌تواند آثار مثبت و منفی در پی داشته باشد.

بازنمایی رسانه‌ای جرائم نگرش خاصی را به مردم تحمیل می‌کند و چگونگی قضاوت و داوری آنان درباره جرم و عدالت کیفری را سازمان می‌دهد. این عمل به‌سادگی می‌تواند از موضوعی کم‌اهمیت سوژه‌های بسیار مهم بسازد و افکار عمومی را نسبت به پدیده‌ای خاص حساس کند و یا برعکس از حادثه‌ای مهم، خبری خنثی و کم‌اهمیت بسازد.^۲

رسانه‌ها از یک‌سو توانایی تشدید احساس ناامنی، ترویج بزهکاری و تشویق افراد مستعد ارتکاب جرم را دارند و از سوی دیگر با ایفای نقش اطلاع‌رسانی مسئولانه و ترویج الگوهای زندگی سالم می‌توانند در کاهش وقوع جرم و تأمین احساس امنیت مؤثر باشند. برخی معتقدند که رسالت رسانه‌ها آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی است و رسانه‌های عمومی نباید خود را قیم مردم بدانند و مطابق میل خود به انتشار اخبار بپردازند. این رویکرد که به روزنامه‌نگاری حرفه‌ای نگاه سوداگرانه دارد، با انتخاب سوژه‌هایی که بیشتر باعث جذب مخاطب می‌شود به ارضای حس کنجکاو خواننده توجهی خاص نشان می‌دهد. در این وضعیت منافع و مصالح اجتماع، از جمله کارکرد پیشگیرانه رسانه‌ها، در اولویت‌های

۱. حجرات، ۱۳.

۲. فرجی‌ها، محمد، «بازتاب رسانه‌ای جرم»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۲، ۱۳۸۵ ه. ش.

بعدی قرار می‌گیرد. دیدگاه دیگری که در زمینه‌ی بازتاب رسانه‌ای جرم وجود دارد، دیدگاه سلبی است که معتقد است رسانه‌های دیداری، شنیداری و نوشتاری با انعکاس اخبار و رویدادهای جنایی قبح و زشتی رفتارهای مجرمانه را در جامعه از بین می‌برند و وقوع جرم را امری عادی و طبیعی نشان می‌دهند. در این شرایط اجتماع پس از مدتی به این زشتی‌ها عادت می‌کند و زمینه سقوط ارزش‌های اجتماعی و هنجارهای زندگی سالم فراهم می‌شود. برخی از طرفداران این دیدگاه به عدم انتشار اخبار جنایی در رسانه‌ها به‌طور مطلق معتقدند و برخی دیگر به پوشش خبری حوادث جنایی به‌طور محتاطانه باور دارند.^۱

در این میان شاهد هستیم که رسانه تمام تلاشش در جذب مخاطب بیشتر و جذاب سازی برنامه‌های تولیدی‌اش است و یکی از شیوه‌های این مسئله بازنمایی رسانه‌ای جرائم است و غافل از این‌که بازنمایی رسانه‌ای جرائمی که در فقه و حقوق مجازات مشخصی برای آن تعیین شده است، خود این بازنمایی می‌تواند نوعی مجازات اضافی و ناعادلانه نسبت به حقوق فردی مجرم باشد و بازخورد اجتماعی این رفتار رسانه‌ای نسبت به برخی از جرائم و حتی برخی از مجرمین، حساسیت‌برانگیز باشد. بی‌توجهی رسانه به تبعات بازنمایی رسانه‌ای جرائم بدون توجه به نوع جرم، جنسیت متهم (مجرم)، موازین فقهی و حقوقی تبعات فردی و اجتماعی گسترده‌ای را به دنبال خواهد داشت. امروزه در بازنمایی رسانه‌ای بیشتر شاهد بازنمایی جرائمی هستیم که بیشتر و بهتر بتواند توجه و ذهن مخاطب را درگیر نماید، برخی از رسانه‌ها تحت تأثیر فعالیت‌ها و نشست‌های اعتراض‌آمیز و افشاگری‌های انجمن‌ها و نهادهای دفاع از حقوق زنان و کودکان، اخبار جنایی مربوط به جرم‌های علیه زنان و کودکان را که عموماً جرم‌های خشونت‌آمیزاند، به‌طور گسترده منتشر می‌کنند.^۲ با توجه به ساختارهای مذهبی، فرهنگی و اجتماعی کشور، بازنمایی جرائمی که توسط زنان به‌وقوع می‌پیوندد با حساسیت‌های خاصی مواجه است که این مسئله باعث برانگیخته شدن احساسات

---

۱. همان، ص ۵۹.

۲. همان، ص ۷۰.

جامعه نسبت به بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان با لحاظ نوع جرم ارتكابی و میزان تأثیرگذاری آن جرم بر مبنای اعتقادی - مذهبی، عفت و حیای عمومی خواهد شد.

۲-۴ تحلیل محتوای بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان

در اولویت قرار گرفتن جذب مخاطب باعث گردیده تا بازتاب جرم در رسانه علاوه بر گزینشی بودن اخبار مربوط به آن دارای ویژگی‌های باشد که محتوی این اخبار را از سایر خبرها متمایز می‌کند. در بازنمایی رسانه‌ای جرائم با توجه به نقش خشونت و محتوای جنسی در جذابیت خبر، جرائم دارای این خصوصیات سهم قابل توجهی از اخبار جنایی را به خود اختصاص داده‌اند.

در گزارش‌ها به دنبال وقوع جرائم از عواملی که در آن دخالت داشته‌اند انتقاد می‌شود و خبرنگاران خود را در کنار مردم و در مقابل عوامل دخیل در وقوع جرم قرار داده و از آن به شدت انتقاد می‌کنند. این انتقادات ممکن است ناظر به عملکردهای نامناسب نهادهای عمومی و دولتی، اشخاص عادی و یا حتی جامعه باشد. تأمین جذابیت گزارش‌های خبری از اساسی‌ترین دغدغه‌های مدیران رسانه‌های خبری است. توجه ویژه رسانه‌ها به بازنمایی جرائم نیز در جهت تأمین جذابیت برنامه‌های خبری است. جرائم جنسی و علیه عفت عمومی دارای ارزش خبری بالایی هستند. رسانه‌های خبری نیز که نیاز به جذب مخاطب دارند سعی می‌کنند تا با انعکاس این جرائم جذابیت برنامه‌های خود را تأمین کنند. در نتیجه محتوی اخبار رسانه‌ها به سمت پوشش دادن اخبار مربوط به جرائم جنسی و علیه عفت عمومی متحول شده است.^۱

نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که رسانه‌ها برعکس اظهارات خود که اطلاع‌رسانی به مردم را هدف خود اعلام کرده و ادعای بی‌طرفی در انعکاس اخبار و رویدادها را دارند به شدت به ارزش‌گذاری و داوری مشغول هستند؛ و در بازتاب اوضاع واقعی جامعه دچار انحراف می‌گردند. اختصاص دادن سهم زیادی از اخبار مربوط به جرائم اخلاقی و جنسی موجب می‌گردد که مخاطبان تصور کنند که ارتكاب این جرائم در جامعه فراوانی بالایی دارد و جامعه‌ای فاسد در ذهن آن‌ها تداعی می‌کند؛ که این امر باعث می‌گردد جامعه‌ای که در رسانه‌ها منعکس می‌گردد از این حیث کاملاً متفاوت با جامعه واقعی باشد؛ بنابراین با وجود اینکه

---

۱. فرجی‌ها، محمد، پیشین، ص ۷۶.

رسانه‌ها با عباراتی مانند "جام جهان‌نما" و یا "آیین‌نامه تمام‌نمای زندگی" توصیف می‌شوند، شاید تعبیر دقیق‌تر این باشد که رسانه‌ها را مانند منشوری تلقی کنیم که جهان واقعی‌ای که بر آن‌ها می‌تابد را تحریف می‌کنند.^۱ رسانه‌ها بخشی از گزارش‌های خود را به تحلیل وقایع مجرمانه اختصاص می‌دهند. در این تحلیل‌ها خبرنگاران دیدگاه‌ها و برداشت‌های خود را در خصوص دلایل و پیامدهای جرائم بیان می‌کنند. این تحلیل‌ها نیز به‌عنوان بخشی از اخبار رسانه‌ای از فضای حاکم بر رسانه‌ی موردنظر تأثیر می‌پذیرد. هرچند رسانه‌ها مدعی‌اند که استقلال دارند و وام‌دار احزاب سیاسی نیستند و آنچه را که بیان می‌کنند بازتاب دیدگاه‌های مردم است، با این حال کمتر رسانه‌ای را می‌توان یافت که جهت‌گیری سیاسی و ایدئولوژی مشخصی نداشته باشد. در نتیجه‌ی این تحلیل‌ها از وقایع خبرنگاران برداشت‌های شخصی خود را که از تصورات آن‌ها و ایدئولوژی حاکم بر رسانه‌ای که خبر در آن منتشر می‌شود به‌شدت تأثیر می‌پذیرد بازتاب می‌دهند. پیامد این تأثیرپذیری در جهت‌دار بودن گزارش‌های منتشرشده در رسانه مشخص می‌شود. در این گزارش‌ها رسانه‌های دولتی دیدگاه‌های سیاست‌مداران و حزب حاکم را بازتاب می‌دهند و از آن‌ها حمایت می‌کنند؛ اما رسانه‌هایی که به احزاب و گروه‌های مخالف دولت وابستگی داشته باشند، در گزارش‌های خود نهادها و ساختارهای اجتماعی را به‌عنوان دلایل وقوع جرم ذکر کرده گزارشی انتقادی از عملکرد این نهادها ارائه می‌دهند. این امر موجب نوعی گرایش دائمی به انتقاد از نهادها و ساختارهای اجتماعی در بین این رسانه‌ها می‌شود.^۲

در بازنمایی جرائم رسانه‌ای شده گاهی اوقات ساختارها و ارزش‌های اجتماعی موردنقد قرار گرفته و این ارزش‌ها را در آستانه فروپاشی نشان می‌دهند. این گزارش‌ها ضمن اینکه دارای گرایشی کاملاً انتقادی نسبت به ساختارهای اجتماعی هستند با گسترش عوامل وقوع جرم و پیامدهای آن تمام جامعه را زیر سؤال می‌برند.^۳

۱. نظام بهرامی، کمیل، نظام - نظریه رسانه‌ها، جامعه‌شناسی ارتباطات، کویر، ۱۳۸۸ ه. ش، ص ۲۱۵.

۲. مقدسی، محمدباقر؛ فرجی‌ها، محمد، «رویکرد عوام‌گرایی کیفری به عدالت کیفری نوجوانان و جوانان»، مجله آموزه‌های حقوقی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۴، ۱۳۸۹ ه. ش، ص ۵.

۳. رزمان، علی، پیشین، ص ۶۱.

فصل سوم

بازنمایی رسانه‌ای جرایم زنان در فقه

۱-۳ بایسته‌های فقه در بازنمایی رسانه‌ای جرائم و مجازات

بازنمایی رسانه‌ای جرائم مجرمین و مجازات ایشان، عنوانی است که برای عنوان فقهی تشهیر می‌توان در نظر گرفت. رسانه از گذشته‌های دور در ادوار مختلف با کارکردها و ویژگی‌های خاص خود وجود داشتند، لکن کارکردهای آن، مانند رسانه‌های امروزی نبوده است و چیزی به‌عنوان تشهیر رسانه‌ای (به معنای جدید) وجود نداشته، از طرفی در فقه اسلامی برای برخی از جرائم مجازات تشهیر در نظر گرفته است تا با معرفی و مشهور کردن مجرم و شناساندن وی به مردم، مانع ارتکاب جرائم دیگر از سوی مجرم شود و یا به مصالحی، مجرم به عموم مردم شناسانده شود. برای اینکه بتوانیم دریابیم که فقه، مبانی و قواعدش در بحث بازنمایی رسانه‌ای جرائم چیست؟ لازم است که ابتدا به بررسی موضوع «تشهیر» در فقه بپردازیم.

بازنشر اسامی مفسدان [اقتصادی] یا «تشهیر مفسدان» برای اولین بار از سال ۸۵ وارد قوانین موضوعه ایران شد؛ اگرچه موضوع گرداندن و مشهور کردن مفسدان سابقه طولانی در فقه اسلامی دارد. در فقه «تشهیر» به‌عنوان یکی از مجازات‌های جرائمی چون شهادت دروغ، محاربه، قوادی و... در نظر گرفته شده است اما در قوانین موضوعه کمتر به این مسئله پرداخته شده بود. تا اینکه با تصویب قانون جدید مجازات اسلامی در سال ۹۲، انتشار اسامی مفسدان به‌عنوان یک مجازات اصلی یا تکمیلی مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفت.^۱

۲-۳ تشهیر و احکام مترتب بر آن

واژه «تشهیر» و «اشهار» که در مباحث فقهی، در باب‌های قضا، حدود و دیات از آن بحث شده است، لغت‌شناسان آن را «آشکار کردن» می‌دانند و در اصطلاح هم موردی و به‌موجب آنچه به او ملحق یا اضافه می‌گردد، دارای مفهوم خاص می‌شود. مفهوم خاصی پیدا می‌کند. برای مثال، اشهار سلاح به مفهوم برکشیدن

---

۱. بخش آموزش حقوق شهروندی، سایت معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم، تشهیر مفسدان و مجرمان در قوانین و مقررات. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۹/۱۲>.

آن از نیام یا نشانه رفتن آن به سوی کسی است و اشتهار مجرم، گرداندن او در خیابان‌ها و معرفی به مردم است. شهادت دهنده به دروغ علاوه بر تعزیر به تازیانه در میان مردم نیز گردانده می‌شود. به تصریح برخی از فقها، قذف کننده^۱ پس از اجرای حد، همچنین کلاه‌بردار و نیز بنا بر آنچه به مشهور نسبت داده شده است، قواد اشتهار می‌شود. اشتهار افراد یادشده، اختصاص به مردان دارد.^۲ صاحب جواهر در مورد مجازات تشهیر معتقد است: «اختصاص به مردان دارد و به اتفاق فقهای شیعه در مورد زنان اجرا نمی‌شود»^۳ و لذا «تشهیر مجرم در واقع رسوا کردن وی در میان مردم و شناساندن او به مردم است تا علاوه بر تنبیه وی، دیگران نیز عبرت گیرند»^۴.

در لغتنامه‌ی دهخدا آمده است تشهیر یعنی شهرت دادن رسوایی کسی را چنانکه کسی را بر خر سوار کرده به شهر گردانیدند.

با نظر به سیر تحول انواع مجازات، مبنای عدالت‌ورزی در نظام حقوقی کیفری در این مسیر حرکت کرده که هم در مقام بازدارندگی حرکت کند و هم افراد را خطاکار را به مسیر زندگی سالم سوق دهد. از همین رو بندهای ۲، ۴، ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی «احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی‌های مشروع، کشف جرم، تعقیب و مجازات و تعزیر مجرمین، اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین» وظیفه‌ای است که بر نهاد قوه محترم قضاییه سپرده شده است.^۵

شمول و اقدام‌های مؤثر در این راستا به قدری مؤثر و مفید واقع شده که بخش مهمی از مجازات‌های تحقیرکننده^۶ در دایره‌ی واژگانی قانون حذف شود. حذف و طرد مجازات‌هایی چون قذف، شهادت کذب،

---

۱. قاذف: کسی که تهمت زنا یا لواط به دیگری بزند.

۲. شاهرودی، سید محمود هاشمی، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (ع)، جمعی از پژوهشگران، قم، مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی، ۱۴۲۶ ه ق، ج ۱، ص ۵۰۷ - ۵۰۸.

۳. نجفی، صاحب الجواهر، محمدحسن، جواهرالکلام، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۴ ه ق، ج ۴۱، ص ۴۰۱.

۴. همان، به نقل از جواهرالکلام، ج ۴۱، ص ۲۵۲.

۵. قانون اساسی جمهوری اسلامی.

۶. Shaming Punishment, Humiliating Punishment.

قوادی، محاربه، احتیال و مفاسد اقتصادی در گذشته امری شایع در امور کیفری محسوب می‌شدند،^۱ اما قانون منع به کاری گیری قوانین تحقیرکننده به عنوان اصلی مهم، قانون‌گذار ایرانی را در اوایل انقلاب نسبت به اعمال چنین مجازاتی را به مواردی کم و در صورت نیاز محدود کرد.^۲ این قوانین محدودکننده تا سال ۱۳۸۵ ادامه پیدا کرد تا این‌که با الحاق تبصره ۳ به ماده ۱۸۸ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب سال ۱۳۷۸ به ابهام‌های این قوانین پایان داده شد. قانون مجازات اسلامی در اوایل دهه ۹۰ به شکل مبسوطی در قالب مجازات‌های اصلی و تکمیلی به این قوانین پرداخت که ماحصل آن صدور ۳۶ قانون مجازات اسلامی برای برخی جرائم و با لحاظ شرایطی خاص، مجوز تشهیر برخی مجرمان بود. نکته مهم این است که مجازات تشهیر، از مصادیق مجازات‌های تکمیلی و امری اختیاری است، در حالی که حکم جرائم مذکور در تبصره این ماده امری الزامی و از نوع مجازات‌های اصلی می‌باشند.^۳ نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که در اجرای این مجازات، اعلان جرم و معرفی مجرم مهم است، چراکه مقصود قانون‌گذار حاصل می‌شود. از همین رو منابع فقهی بیان می‌دارند که «گرداندن در شهر» یکی از ایرادهای بزرگ اجرای این مجازات است که امروزه با پررنگ شدن نقش رسانه‌های جمعی در جوامع، آن‌ها می‌توانند نقش تشهیر را اجرا کنند. به همین خاطر قانون‌گذار اگرچه اشاره‌ای به صراحت به این موضوع و عنوان تشهیر نکرده است، اما این نکته به معنای استفاده نکردن چنین مجازاتی نبوده و بیان کردن عناوینی مانند «انتشار حکم محکومیت قطعی» و «انتشار جریان رسیدگی» توسط مقنن تعبیر و بیان نوع دیگری مجازات از جنس همان تشهیر است.^۴

-
۱. غلامی، علی؛ مجتهدی، محمدحسین؛ طهماسبی محمدحسن، «مجازات تشهیر در تعزیرات» مجله حقوقی دادگستری، ۱۳۹۷ ه ش، ص ۱۵۵.
  ۲. ازجمله این موارد می‌توان به مواد ۲ و ۴ قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۶۷، ماده ۱ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مصوب ۱۳۶۷، بند ۵ ماده ۱۲ قانون اقدامات تأمینی مصوب ۱۳۳۹، ماده ۲۷ قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و... اشاره نمود.
  ۳. شمس ناتری، محمدابراهیم؛ کلاتری، حمیدرضا؛ زارع، ابراهیم؛ ریاضت، زینب، *قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی* کنونی، تهران، میزان، ۱۳۹۵ ه ش، ج ۱، ص ۱۳۸.
  ۴. غلامی، علی و نویسندگان، *پیشین*، ص ۱۵۶.

اگرچه مجازات تشهیر در قوانین داخلی بیان شده و مورد اشاره قرار گرفته، ولی با توجه به شرایط موجود در نظام قانون اساسی، زمانی عدالت کیفر و مجازات می‌تواند رسمیت قانونی را به امری اعطا کند که دو شرط لحاظ شده باشد:

(۱) خلاف احکام شریعت اسلامت و قانون اساسی نباشد

(۲) برای اجرای قانون و مجازات منطق صحیح و قابل قبولی وجود داشته باشد. با عنایت به این دو شرط به بحث از مبانی کیفر تشهیر از نظر فقه و سابقه آن خواهیم پرداخت.

۳-۲-۱ مجازات تشهیر؛ حد است یا تعزیر؟

فقه‌ها در اصطلاح «حد» را مجازاتی می‌دانند که خداوند آن را برای برخی جرم‌ها با تعیین مقدار در همه جرم‌ها دستور داده است.^۱ هر کاری که دارای مجازات مشخص است را، حد می‌نامند.^۲ مرحوم حلی اسباب حد را در پنج گروه محدود می‌کند: «زنا، قذف، شرب خمر، سرقت، راهزنی».^۳ از این رو اقسام دیگر مجازات‌های شرع مبین، در محدوده‌ی تعزیرات واقع خواهد شد که دایره‌ی آن‌ها بسیار زیادتر از حد است.^۴ صاحب جواهر می‌گوید: «اذلال و منع در مقابل «تعزیر» است. تعزیر نوعی مجازات بیان شده است که مقدارش مشخص نیست و تعیین حد و اندازه‌اش بر عهده‌ی قانون‌گذار و شارع است».^۵

شهید اول، در کتاب «قواعد و فواید» ده شاخصه برای تعزیر بیان می‌کند:

۱- چون شاخصه‌ای برای میزانش وجود ندارد باید کمتر از حد باشد؛

۲- بین انسان آزاد و عبد در اجرایش تفاوتی نباید قائل شد؛

---

۱. شاهرودی، سید محمود هاشمی، پیشین، ج ۳، ص ۲۵۱.

۲. حلی، محقق، نجم الدین جعفر بن حسن، شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، قم، نشر اسماعیلیان، ۱۴۰۸ ه ق، ج ۴، ص ۱۳۶.

۳. همان، ص ۱۳۶.

۴. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، پیشین، ص ۷۴.

۵. جواهرالکلام، ج ۴۱، ص ۲۵۴.

۳- برخلاف حدّ که فقط انجام فعل، باعث اجرایش می‌شود. میزان تعزیر بر اساس میزان مفسده جرم تغییر می‌کند؛

۴- هرچند عمل انجام‌شده از نظر شرعی گناه نباشد، اما وضع تعزیر پیرو مفسده و جهت تأدیب فرد خطاکار است؛

۵- برای گناهان بسیار کوچک از تعزیر پرهیز می‌کنند، اما اگر گناه کوچک باشد، باید تعزیر به اندازه‌ی گناه کوچک باشد؛

۶- اگر فرد قبل از قیام بینة توبه کند، تعزیر ساقط می‌شود؛

۷- در حدود جز در مورد جرم محاربه، تخییری برای افراد وجود ندارد، اما در تعزیر، حاکم شرع در انتخاب انواع تعزیر مخیر است؛

۸- برحسب فاعل، بزرگی فعل و مفعول، تعزیر تغییر می‌کند؛

۹- اگر فرد به کسی اهانت کرد و جزایش تعزیر باشد، بسته به نوع اهانت و مختلف بودن سرزمین‌ها و نوع الفاظ، تعزیر در عرف و عادت سرزمین اهانت شده ارجاع می‌شود؛

۱۰- تعزیرات به سه دسته تقسیم می‌شوند: حق‌الله محض، حق‌الناس محض، حق‌الله و حق‌الناس توأمان، برخلاف حدود که همواره حق‌الله است (البته به جزء قذف که در این مورد بین فقها اختلاف نظر وجود دارد که حق‌الله است یا حق‌الناس).

با توجه به موارد بیان‌شده مشخص است که مجازات تشهیر جزو تعزیرات است چراکه:

۱- نمی‌توان کمیت و میزان دقیقی برایش لحاظ کرد؛

۲- برای مجازات، تفاوتی بین آزاد یا بنده بودن مجرم از سوی فقها مطرح نشده است؛

۳- با توجه به اینکه میزان مجازات مجرم گاهی به همراه تخفیف است و گاهی صرفاً شناساندن مجرم، از این رو میزان مجازات با توجه به میزان فساد جرم متغیر می‌گردد؛

۱- شهید اول، محمدبن مکی، *التواعد و الفوائد*، تهران، کتاب‌فروشی مفید، ۱۴۰۰ ه ق، ج ۲، ص ۱۴۲ - ۱۴۴.

۴- اجرای مجازات تشهیر در زن و مرد متغیر است.

از همین رو فقها تشهیر را در زمره‌ی تعزیرات می‌دانند و از جزای مجرم و برای جلوگیری از تکرار جرم، «تعزیر به وسیله‌ی حاکم شرع برای جرم‌های خاص اجرا می‌شود»^۱.

۲-۲-۳ تحلیل و سابقه فقهی مجازات تشهیر

همان‌طور که اشاره شد، لغت‌شناسان واژه تشهیر را از ریشه‌ی «شهر» و به معنای منتشر کردن، اشاعه دادن، رسوا ساختن، از درجه‌ی اعتبار ساقط کردن و ... شناخته و استدلال نموده‌اند.^۲ در فقه و مصطلح فقها این واژه به معنی «ظهور الشیء فی شئنه حتی یشهره الناس»^۳ معرفی مجرم و گناه‌کار در میان مردم به دلیل شناسایی و تحقیر او، بکار می‌رود. نکته‌ی قابل توجه، کیفیت و چگونگی انجام تشهیر است که نظر فقها آیا شیوه‌ی خاصی مدنظرشان است؟ با توجه به متون فقهی باید گفت آنچه مهم است شناسایی مجرم و اعلام فعل مجرمانه وی است که متناسب با شرایط هر عصر و زمانی متفاوت است؛ به نحویکه در جوامع امروزی این امر غالباً از طریق رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی صورت می‌گیرد. بدیهی است پیش‌فرض تمامی راه‌های معرفی مجرم، دوری از روش‌های تحقیرکننده و رسواکننده‌ی شخصیت او است.^۴

در فقه اسلامی برای شش جرم مهم مجازات تشهیر و انتشار اسامی مفسدان پیش‌بینی شده است.

۱-۲-۲-۳ شهادت کذب

شهادت کذب و دروغ، بار حقوقی و مسئولیتی برای شاهد دارد. آن‌گونه که شهید ثانی در لمعه^۵ آورده است: «اگر شاهی برای قصاص نفس یا قصاص عضو یا دعوی مالی شهادت دهد و سپس از شهادتش رجوع کند یا مشخص شود که شهادتش دروغ بوده، علاوه بر اینکه حکمی که بر مبنای این شهادت داده‌شده، نقض

۱. همان، ص ۷۶.

۲. آذرنوش، آذرتاش، فرهنگ معاصر عربی فارسی، چاپ اول، تهران، نشرنی، ۱۳۷۹ ه. ش. ص ۳۴۵.

۳. طبسی، نجم‌الدین، النفی و التغریب فی مصادر التشریح الاسلامی، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۱ ه. ش، ص ۸۲.

۴. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، پیشین، ص ۱۵۷.

۵. شهید ثانی، زین‌الدین بن علی، الروضه البهیة فی شرح اللعنه الدمشقیه، قم، موسسه انتشارات دارالعلم، ۱۳۹۵ ه. ش، ج ۱، ص ۲۵۹.

می‌شود بلکه شاهد کذاب، هم تعزیر می‌شود و هم تشهیر دلیل چنین حکمی هم برای این است که شاهد دروغ‌گو باید شناخته شود تا دیگر به شهادت او اکتفا نکنند».

فقه‌های شیعه و سنی بر این عقیده‌اند که مجازات شهادت دروغ، تعزیر شاهد است. نوع و میزان تعزیر در اختیار حاکم شرع است. قدر متیقن آن است که تعزیر کمتر از حد است. حبس، مشهور کردن شاهد دروغ‌گو و در شهر گرداندن او و... به‌عنوان مصادیق تعزیر از سوی فقها ذکر شده است و این مجازات‌ها را از روایات استنباط کرده‌اند.^۱ برای مثال مرحوم نراقی می‌نویسد: «یجب تشهیر شاهد الزور فی بلده و ما حولها لیجتنب شهادتهم و یرتدع غیرهم و تعزیرهم بما یراه الحاکم، للمؤثقات الثلاث».^۲

۳-۲-۲-۲ مفاسد اقتصادی و احتیال

در لغت به معنای فریب، فریب دادن، خدعه و معنای اصطلاحی و مرسوم در میان فقها، انجام عملی برای فریب دادن کسی است، به تعریف دیگر همان جرم کلاهبرداری در متون قضایی است؛ که در این مورد علاوه بر رد مال، مجرم تشهیر نیز می‌شود. در واقع، فرد فریب‌کار در صورت مخفی‌کاری هویت، به‌سادگی می‌تواند به‌دفعات فعل مجرمانه خود را انجام بدهد.^۳ ذیل کلیدواژه مفاسد اقتصادی، جرائم متکثری قابل تعریف است که از جمله آن‌ها عبارت‌اند از: اختلال در نظام پولی و بانکی، قاچاق کالا و ارز، تصرف غیرقانونی در اموال دولتی، اختلاس، ارتشا، جرائم مالیاتی و... اشاره نمود. برخی از این جرائم به دلیل سابقه دیرینه‌ای که داشتند، مورد بحث و بررسی در منابع فقهی بوده و برخی دیگر به دلیل نوظهور بودن سابقه فقهی نداشته است. اصلی‌ترین سندی که مجازات تشهیر را در مورد این دسته از بزه‌کاران وضع می‌نماید، روایتی است که از شیوه برخورد حضرت علی علیه‌السلام به‌عنوان حاکم جامعه اسلامی با یکی از کارگزاران دولتی خویش حکایت می‌کند؛ هنگامی که امیرمومنان حضرت علی علیه‌السلام از خیانت ابن هرمة (مأمور بازار اهواز) اطلاع پیدا کرد، به رفاعه (حاکم اهواز) نوشت: وقتی که نامه‌ام به دستت رسید، فوراً ابن هرمة را از

۱. اشرافی، ارسلان؛ رضایی، غلامحسین «شهادت دروغ و کتمان شهادت در حقوق بین‌النهرین باستان، ایران و اسلام»، فصلنامه قضاوت، شماره ۸۹، ۱۳۹۶ ه. ش، ص ۱۱۷.

۲. نراقی، احمد بن محمد مهدی، مستند الشیعه فی احکام الشریعه، قم موسسه آل‌البیت، ۱۴۱۵ ه. ق، ج ۲۰، ص ۴۳۲.

۳. غلامی، علی و نویسندگان، پیشین، ص ۱۶۰.

مسئولیت بازار عزل کن، به خاطر حقوق مردم، او را زندانی کن و همه را از این کار باخبر نما تا اگر شکایتی دارند، بگویند. این حکم را به همه کارمندان زبردست، گزارش کن تا نظر مرا بدانند. «وَعَنْ عَلِيٍّ ع: أَنَّهُ اسْتَدْرَكَ عَلِيَّ ابْنَ هَرْمَةَ خِيَانَةً وَكَانَ عَلَى سُوقِ الْأَهْوَازِ فَكَتَبَ إِلَيْ رِفَاعَةَ فَإِذَا قَرَأَتْ كِتَابِي هَذَا فَفَحَّ ابْنُ هَرْمَةَ عَنِ السُّوقِ وَ أَوْقَفَهُ لِلنَّاسِ وَ اسْجُنُهُ وَ نَادِ عَلَيْهِ وَ اَكْتُبْ إِلَي أَهْلِ عَمَلِكَ لِتُعَلِّمَهُمْ رَأْيِي فِيهِ...»^۱

۳-۲-۲-۳ قذف

جرم بعدی اجرای حد قذف است، یعنی وقتی مجرم یا مجرمان حریمی را می‌شکنند و تهمت زنا و لواط را به دروغ به مؤمنی نسبت می‌دهند، حکم آن‌ها باید منتشر شود تا هم از مؤمنی که آبرویش رو برده‌اند، اعاده حیثیت شود و هم این‌گونه مجازات سختی در انتظار قذف‌کنندگان باشد. «جرم قذف ۸۰ ضربه‌ی شلاق است ... که مازاد جرم مجرم را تشهیر می‌کند تا او دیگر شهادت را قبول نکند»^۲

۳-۲-۲-۳ محاربه

محاربه جرم بعدی هست که در متون فقهی، به مجازات تشهیر عاملان آن اشاره شده است تا بدین وسیله از وقوع جرایم بعدی پیشگیری شود. در مورد مجازات این جرم گرچه به صراحت نامی از تشهیر برده نشده یا کمتر مورد نظر فقها قرار گرفته، اما اجرای آن به کیفیتی است که با اعلان و معرفی بزهکار همراه است. جرم محاربه از جمله جرائم بزرگی است که در راستای نظم و اعتبار و آسایش اجتماعی است و کوتاهی در این امر باعث خسران بزرگ می‌شود. به همین جهت قانون‌گذار با ایجاد قوانین محکم و غیرقابل خدشه مانند نفی بلد و تشهیر ضمنی وی در محل تبعید، در جهت بالابردن ضریب اطمینان آسایش اجتماعی قدم برمی‌دارد.^۳

۱. ابن حیون، نعمان بن محمد، دعائم الاسلام، قم، موسسه آل البيت عليهم السلام لاحياء التراث، ۱۳۸۳ ه ق، ج ۲، ص ۵۳۲، ح ۱۸۹۲.

۲. شهید ثانی، پیشین، ص ۳۶۸.

۳. غلامی، علی و نویسندگان، پیشین، ص ۱۶۱.

۳-۲-۵-۲-۵ تَدْلِيس

از ديگر جرم‌هايی که مجازاتش همانند تشهير است، «تدليس» است که در بيشتر متون فقهي در بخش احتيال از آن صحبت می‌شود. معنای لغت تدليس به معنای پوشاندن عيب است و در اصطلاح دست‌کاري، نيرنگ برای فریب، کلاه‌برداری و... بيان شده است.^۱ از نظر فقها مجازات تدليس همانند تدحیل است: «کسی که در معامله اموال و کالا و اجناس، خدعه و تدليس کند به همان مجازات مرتکب احتيال محکوم می‌شود». ابن حمزه طوسي نیز در کتاب «الوسيله» چنین مجازاتی را برای مدلس ذکر می‌کند: «محتال... می‌بایست به مجازات یا اقدام تأمینی و تأدیبی، پرداخت غرامت، جبران ضرر و زیان وارده و نیز تشهير و معرفی در علن محکوم گردد. همچنین شخصی که در اموال و اجناس فریب‌کاري کرده و عيوب کالا را بپوشاند به همین مجازات محکوم می‌شود».^۲

۳-۲-۶-۲-۳ قَوَادِي

آخرین جرمی که در فقه در خصوص آن به تشهير اشاره شده است، جرم قوادی (رساندن دو نفر برای زنا یا لواط) است تا مردم بدانند که چنین فردی از چه راهی کسب درآمد داشته تا از او روی‌گردان شوند. نظر فقها از جمله شیخ الطائفه در «النهایه» در مورد قوادی چنین است: «کسی که مردان و زنان یا مردان را برای فجور به هم می‌رساند... واجب است سه‌چهارم حدّ زانی یعنی هفتاد پنج تازیانه بر او نواخته شود و سرش تراشیده شود و در سرزمینش تشهير و سپس نفی بلد شود»^۳ از نظر شیخ طوسی حکم تشهير و حلق و نفی بلد در مورد زنان اجرا نمی‌شود «والمراة إذا فعلت ذلك؛ فُعلَ بها ما يُفَعَلُ بالرجل من الجلد و لا تُشَهَّرُ و لا تُحَلَّقُ رأسُها و لا تُنْفَى عن البلد الذي فعلت فيه ما فعلت كما يُفَعَلُ ذلك بالرجال»^۴ جناب صاحب جواهر نیز فتوا و روایات مربوط به تشهير را مخصوص مردان می‌داند و می‌فرماید: «و اختصاص الفتوى و الروایه

۱. همان، ص ۱۶۰.

۲. طوسی، محمدبن علی بن حمزه، الوسيله الى نیل الفضيله، قم، انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۸ ه ق، ص ۴۲۳.

۳. طوسی، ابوجعفر، محمدحسن، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، بیروت، دارالکتاب العربی، ۱۴۰۰ ه ق، ص ۷۱۰.

۴. همان.

بحکم التبادر بالرجل دون المرأة، مع منافاه النفی و الشهرة لما يجب مراعات^۱ و نیز در فقه الامام الصادق (علیه السلام) می خوانیم: «و قال جماعة من الفقهاء: ان الرجل القواد يضرب و يحلق رأسه و يشهر و ينفی من بلده، أما المرأة القوادة فتضرب فقط و لا حلق علیها و لا تشهیر و لا نفی، قال الشهيد فی شرح اللمعة: «للأصل و منافاه النفی لما يجب من ستر المرأة»^۲.

بنا بر نظریه مشهور، جزای مرد قواد، ۷۵ ضربه شلاق و یک سال تبعید و تراشیدن سر و تشهیر او است، اما زن قواد، تنها به ۷۵ ضربه شلاق محکوم می شود.^۳

در تحریر الوسیله آمده است: - قواد، هفتاد و پنج جلد - سه چهارم حد زانی - حد زده می شود و از بلد به غیر آن نفی می شود؛ و احوط آن است که نفی بلد در مرتبه دوم باشد؛ و بنا بر قول مشهور، سرش تراشیده می شود و به دید مردم گذاشته می شود و مسلمان و کافر و مرد و زن در آن مساوی است البته در زن چیزی غیر از جلد نیست؛ بنابراین، تراشیدن سر و همچنین نفی بلد و در مقابل چشم دیگران قرار دادن، بر زن نیست و بعید نیست که حد نفی بلد به نظر حاکم باشد.^۴

در رساله توضیح المسائل فیاض آمده: «اما اگر قواد زن باشد، نظر مشهور این است که به او تازیانه بزنند، بلکه در این مورد ادعای عدم اختلاف [اجماع] شده است. ولی این حکم خالی از اشکال نیست بلکه ممنوع است. البته تبعید، در معرض دید مردم قرار دادن و تراشیدن سر در مورد زن جاری نیست»^۵.

آیت الله بهجت در باب حد فاعل قیادت می فرماید: «و بر فاعل قیادت، هفتاد و پنج تازیانه زده می شود که سه ربع حد زانی است، چه مرد باشد قواد یا زن، یا حر باشد یا مملوک، یا مسلم باشد یا کافر؛ و نفی او از شهر خودش بلکه حلق رأس و اشهار او، مشهور است و اینها احوط می باشند لکن بعد از تکرار عمل در

۱. نجفی، صاحب الجواهر، محمدحسن، جواهر الکلام، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۴ ه ق، ج ۴۱، ص ۴۰۱ - ۴۰۲.

۲. مغنیه، محمدجواد، فقه الإمام الصادق علیه السلام، قم، مؤسسه انصاریان، ۱۴۲۱ ه ق، ج ۶، ص ۲۷۰.

۳. جمعی از مؤلفان، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام، قم، مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، ج ۵۲، ص ۱۰۵.

۴. خمینی، سید روح الله موسوی، مترجم: اسلامی، علی، تحریر الوسیله - ترجمه، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۲۵ ه ق، ج ۴، ص ۲۰۳.

۵. کابلی، محمد اسحاق فیاض، رساله توضیح المسائل (فیاض)، قم، انتشارات مجلسی، ۱۴۲۶ ه ق، ص ۶۵۹.

غیر نفی؛ و در نفی، یک سال بودن لازم نیست؛ و در زن که صاحب قیادت است، بعد از جلد چیزی نیست غیر توبه»^۱.

همان گونه که ملاحظه گردید، اکثر فقها در باب تشهیر مجرمین زن در جرم قوادی که از جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی است، نظرشان بر این است که زن تشهیر نمی شود.

در زمینه‌ی مباحث فقهی و احکام شرعی، نظرات رهبری منطبق بر نظرات حضرت امام است و برخی از موارد اختلافی، تفاوت فتوا نیست بلکه مطلبی اضافه یا توضیحی بر حکمی از احکام است.^۲ در زمینه‌ی بحث فقهی تشهیر مجرمان زن، مستند فقهی از رهبری به دست نیامد و تنها مستند موجود بیانات ایشان در باب تشهیر مجرمان اقتصادی است که آن هم با ملاحظاتی بیان شده است و نظر رهبری منع تشهیر است مگر بنا به مصالحی که بالتبع تشخیص این مصلحت بر عهده حاکم (ولی فقیه) است و قاضی می تواند با استجازه از ولی فقیه، حتی اقدام به رسانه‌ای نمودن مراحل رسیدگی و محاکمه نمایند که مصداق این مسئله را در مرداد سال ۱۳۹۷ می توان به استجازه^۳ صورت گرفته از رهبری توسط ریاست وقت قوه قضائیه در مورد پرونده‌های اقتصادی اشاره کرد که در بنده ۳ این درخواست آمده است «به تشخیص رئیس دادگاه جلسات علنی و قابل انتشار در رسانه‌ها است»^۴.

رهبری در پاسخ به این استجازه مرقوم کردند: «با پیشنهاد موافقت می شود. مقصود آن است که مجازات مفسدان اقتصادی سریع و عادلانه انجام گیرد. در مورد اتقان احکام دادگاه‌ها دقت لازم را توصیه فرمائید»^۵.

۱. بهجت گیلانی، فومنی، محمدتقی، جامع المسائل (بہجت)، قم، دفتر معظم له، ۱۴۲۶ هـ، ج ۵، ص ۲۹۵.

۲. دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۲۲>

<https://farsi.khamenei.ir/treatise-content?id=۱&pid=۱&tid=-۱>

۳. متن استجازه در پیوست شماره ۱.

۴. نامه رئیس قوه قضائیه به رهبر انقلاب برای اقدامات ویژه در برخورد با اخلاک‌گراان اقتصادی، مراجعه شده در:

<۱۳۹۹/۱۰/۲۵>

<https://farsi.khamenei.ir/print-content?id=۴۰۲۴۰>

۵. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۲۵>

<https://farsi.khamenei.ir/print-content?id=۴۰۲۴۰>

این استجازه در شهریور ۱۳۹۹ تمدید شد و رهبری در پاسخ به درخواست رئیس قوه قضاییه مبنی بر تداوم فعالیت شعب ویژه دادگاه انقلاب اسلامی جهت رسیدگی به پرونده‌های اخلاک‌گرا و مفسدان اقتصادی با لحاظ برخی اصلاحات، با این درخواست موافقت کردند.

همان‌طور که اشاره شد، یکی از بندهای این استجازه رسانه‌ای شدن روند رسیدگی به تشخیص رئیس دادگاه است و رهبری قیدی برای مجرمین مرد یا زن، نیاوردند، لذا مشخص می‌شود در جرائم مختلف حسب اجازه ولی فقیه، قاضی می‌تواند از ابزار رسانه در جهت رسانه‌ای نمودن (تشهیر) مجرم و حتی متهم استفاده نماید، لکن نکته مهم «نظر حاکم اسلامی» در این موارد است که در بخش‌های قواعد عمومی جعل و اعمال تعزیر و سابقه فقهی استخدام و تعمیم تشهیر در سایر مجازات‌ها اعم از حدی و تعزیری به جزئیات این امر خواهیم پرداخت.

۳-۲-۳ نظر فقه درباره‌ی اعمال تشهیر در سایر جرائم

هر حکومتی مجبور به انجام قوانین مندرج قانون اساسی خود بوده و نمی‌تواند برخلاف آن قوانین رفتار کند. دولت جمهوری اسلامی که بر پایه دین مبین اسلام پایه‌ریزی شده و اساسش عمل به دستورات شارع مقدس است، نمی‌تواند از این قاعده مستثنا شود. از قوانین مندرج در قانون اساسی جمهوری اسلامی، می‌توان به چند اصل مهم اشاره نمود:

۱. عدم مغایرت مصوبات با موازین اسلام که می‌گوید: کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان فرستاده شود. شورای نگهبان موظف است آن را حداکثر ظرف ده روز از تاریخ وصول از نظر انطباق بر موازین اسلام و قانون اساسی مورد بررسی قرار دهد و چنانچه آن را مغایر ببیند برای تجدیدنظر به مجلس بازگرداند. در غیر این صورت مصوبه قابل اجرا است. (اصل نود و چهارم)
۲. عدم مغایرت با احکام اسلام: تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلام با اکثریت فقهای شورای نگهبان و تشخیص عدم تعارض

آن‌ها با قانون اساسی بر عهده اکثریت همه اعضای شورای نگهبان است. (اصل
نود و ششم)

۳. عدم مغایرت با موازین شرع یا قانون اساسی: مجمع تشخیص مصلحت نظام برای
تشخیص مصلحت در مواردی که مصوبه مجلس شورای اسلامی را شورای
نگهبان خلاف موازین شرع و یا قانون اساسی بداند و مجلس با در نظر گرفتن
مصلحت نظام نظر شورای نگهبان را تأمین نکند و مشاوره در اموری که رهبری
به آنان ارجاع می‌دهد و سایر وظایفی که در این قانون ذکر شده است به دستور
رهبری تشکیل می‌شود. (اصل یک‌صد و دوازدهم).

بدین ترتیب، سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا پیش‌بینی مجازات تشهیر در تعزیرات مغایرتی با
موازین و احکام اسلام و شریعت دارد؟ به نظر می‌رسد در مورد تعزیرات غیرمنصوص، ردع فقهی وجود
نداشته و حاکم اسلامی در عصر غیبت می‌تواند از آن استفاده نماید. این گزاره مبتنی بر دو دلیل عمده
قابل اثبات است؛ «نخست قواعد عمومی جعل و اعمال تعزیر و دوم، سابقه فقهی استخدام و تعمیم تشهیر
در سایر مجازات‌ها اعم از حدی و تعزیری».^۱

۳-۲-۴ قواعد عمومی تعزیرات

در قواعد عمومی تعزیرات توجه به دو قاعده بنیادی مورد توجه است. اول اینکه، کیفیت اجرای تعزیر بر
عهده حاکم اسلامی است تا با در نظر گرفتن اقتضائات زمانی و مکانی و سایر شرایط، چگونگی تعریف و
اجرای تعزیر را تنظیم نماید.

دوم، درباره میزان و شدت مجازات‌های تعزیری است که آن نیز جزء اختیارات ولی فقیه است و تنها مقید
به تخفیف آن نسبت به حدود شده است. علامه مجلسی در تأیید آن می‌فرماید: «التعزیر هو تأدیب دون
الحد»^۲، محقق حلی نیز در کتاب شرائع الاسلام آورده است: «هر کس حرامی از محرّمات را انجام یا واجبی

۱. غلامی، علی و نویسندگان، پیشین، ص ۱۶۲.

۲. مجلسی، محمدتقی، *روضه المتقین فی شرح من لایحضر الفقیه*، قم، موسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، ج ۱۰، ص ۳، بی
تا.

از واجبات را ترک کند، بر حاکم لازم است که او را به میزانی کمتر از حد تعزیر نماید^۱ با توجه به این دو قاعده، علی‌الظاهر می‌توان مجازات تشهیر را در زمره مجازات‌های تعزیری قرارداد و به‌کارگیری آن را به سایر موارد تعمیم داد.

۳-۲-۵ سابقه فقهی استخدام تشهیر

دلیل بعدی برای اثبات امکان به‌کارگیری مجازات تشهیر در تعزیرات، رویکرد برخی از فقها است که با در نظر گرفتن هدف کیفر و ماهیت جرم ارتكابی، مجازات تشهیر را در موارد غیرمصرح لحاظ نموده و به سایر جرائم تعمیم داده‌اند. شهادت کذب تنها جرمی است که ادله شرعی روایی به‌طور صریح کیفر تشهیر را برای آن در نظر گرفته است. در رابطه با سایر جرائم همچون: قذف، قوادی، احتیال، تدلیس و... فقهای بزرگوار با تمسک به ادله اجتهادی و هدفی که از اعمال مجازات مدنظر داشتند، حکم به تشهیر داده‌اند.^۲ آیت‌الله گلپایگانی (ره) می‌فرماید:

در باب مجازات قاذف، می‌توان حکم به تشهیر و شناساندن وی به مردم نمود؛ این درحالی است که درباره حکم مذکور نص شرعی خاصی وجود ندارد و این نص تنها در مورد تشهیر شاهد دروغ‌گو ذکر شده است؛ در روایتی موثق، سماعه نقل کرده که از امام صادق (علیه‌السلام) در مورد مجازات شاهد دروغ‌گو سؤال کردم. «امام فرمود: به کیفیتی که حاکم جامعه تشخیص دهد شلاق زده می‌شود و او را چرخانده تا عامه مردم وی را بشناسند»؛ بنابراین به سبب وجود علت مشترک در جرم شهادت کذب و برخی جرائم دیگر و قابلیت تعمیم آن بر اساس تنقیح مناط، در بزه قذف نیز می‌توان قائل به تشهیر بود تا عموم مردم قاذف را شناخته و به سخنانی از او که موجبات رسوایی و خذلان دیگران را فراهم کند، اعتنایی نکنند.^۳

۱. حلی (محقق)، نجم‌الدین جعفر بن حسن، *شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*، قم، نشر اسماعیلیان، ۱۴۰۸ ه ق، ج ۴، ص ۱۵۵.

۲. غلامی، علی و نویسندگان، پیشین، ص ۱۶۳.

۳. گلپایگانی، سید محمد رضا، *الدر المنضود فی احکام الحدود*، قم دارالقرآن الکریم، ۱۴۱۲ ه ق، ص ۲۳۲.

در نظر فقها، هدف از مجازات است که تعیین می‌کند حاکم اسلامی چه نوع کیفری تعزیری را و با چه کیفیتی لحاظ کند تا نتیجه مورد نظر محقق شود. اصلاح و درمان مجرم، ممانعت و بازدارندگی از ارتکاب مجدد جرم و... اهدافی هستند که اگر مجازات تشهیر از قابلیت بهتری برای تحقق آن‌ها برخوردار باشد، می‌تواند مورد نظر و حکم شارع قرار گیرد. «به‌کارگیری مجازات و اقدام تأدیبی، دریافت غرامت و جبران ضرر و زیان و یا تشهیر و معرفی مجرم با این هدف صورت می‌گیرد که از تکرار چنان فعل مجرمانه‌ای در آینده جلوگیری به عمل آید»^۱

«لازم است امام (معصوم) و نایبانش باهدف از بین بردن هیمنه خلاف‌کاران و اشرار و نیز تأمین نظم و امنیت اجتماعی بنا به تشخیص خود، آنان را مجازات و تأدیب کنند. این‌گونه اقدام تأمینی یا مجازات اعم از اینکه حبس تعزیری، شلاق، تبعید، تشهیر یا امثال آن باشد لازم است همراه با تأذی و ندامت روحی بزهکار و در جهت تربیت و استحکام اخلاقی وی صورت پذیرد»^۲

۳-۲-۶ فلسفه اجرای تشهیر

همان‌گونه که قبلاً بیان شد، مجازات تشهیر یکی از انواع تعزیرات است که فلسفه‌ی این‌گونه مجازات‌ها، تنبیه و آگاه‌سازی خطاکار و ممانعت مجرم و سایرین از تکرار جرم است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ: بگو: «در روی زمین سیر کنید و ببینید عاقبت کار مجرمان به کجا رسید»^۳ این آیه شریفه مسلمان‌ها دعوت به عبرت آموختن از سرگذشت خطاپیشه‌گان کرده است. با نگاه به این آیه می‌توان نتیجه گرفت که تشهیر در راستای عبرت‌آموزی وضع شده است چراکه با اجرای آن در برخی موارد خاص از برخی جرم‌ها جلوگیری می‌شود مانند:

۱- با معرفی و شناساندن مجرم، نوع جرم و مجازاتش بر همگان معلوم می‌شود و با آگاهی دادن جلوی شیوع جرم گرفته می‌شود.

۱. طوسی، محمدبن حسن، *النهاية في مجرد الفقه و الفتاوى*، بیروت، انتشارات دارالکتاب العربی، ۱۴۰۰ ه ق، ص ۷۲۲.

۲. طبسی، نجم‌الدین، پیشین، ص ۳۲۱.

۳. نمل، ۶۹.

۲- آثار اجتماعی جرم بر همگان مسلم می‌شود.

۳- عبرت‌آموزی دیگران از مشاهده‌ی فرد مجرم، باعث کم‌رنگ شدن جرم و جنایت خواهد بود.^۱

۳-۲-۷ مجازات تشهیر در عصر حاضر

برای رسیدن به مسئله‌ی بررسی مجازات تشهیر در حال حاضر باید به بیان مسائل موجود در این مسئله پردازیم. این مسئله یکی از پرمجاده‌ترین مباحث روز کشور است که دارای نظرات گسترده و متعددی است. هم مخالفان بی‌سار دارد و هم موافقان بسیار. از این رو باید قبل از رسیدن به اصل بحث، به بیان نظرات آن‌ها می‌پردازیم.

نظرات موجود درباره‌ی موردهای اجرای تشهیر در حال حاضر:

در این مورد سه نظر وجود دارد:

۳-۲-۷-۱ نظرات گروه موافق اجرای تشهیر

موافقان تشهیر بر این باور هستند که تشهیر بخشی از مجازات تعزیری است. مبنای وجودی این نوع مجازات هم بر پایه‌ی عبرت‌آموزی و بازدارندگی است. این مسئله هم بر پایه‌ی اختیار قاضی است و با نظر او اجرا و یا تعطیل خواهد شد.^۲

۳-۲-۷-۲ نظرات گروه مخالف اجرای تشهیر

مخالفان اجرای تشهیر بر این نظر هستند که این عمل در واقع در مورد موارد نادر و خاص اتفاق می‌افتد و شیوع دایره‌ی مجازاتی را به موارد دیگر نادرست می‌دانند.

در کتاب «فقه الحدود و التّعزیرات» آمده است: «آنچه صاحب جواهر به استناد اشتراک علت بین قاذف و شاهد زور، در لزوم تشهیر قاذف گفته است قیاس و ضعیف است.^۳ این بدان معنا است که در گسترش

---

۱. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، پیشین، ص ۸۲ - ۸۳.

۲. همان، ص ۸۶.

۳. موسوی اردبیلی، عبدالکریم، فقه الحدود و التّعزیرات، قم، جامعه المفید، ۱۴۲۷ ه ق، ج ۲، ص ۴۰۰.

مجازات تشهیر به سایر جرم‌ها باید احتیاط کرد. جناب خوانساری هم در «جامع المدارک» می‌گوید اگر به روایات و آیات مراجعه کنیم، واجب شدن عمل تشهیر شاهد زور تنها اختصاص به زمان معصومین (علیهم‌السلام) دارد.^۱

۳-۲-۳ دیدگاه متعادل

عقل حکم می‌کند در زمانه‌ای جرائم در حال رشد هستند، اجرا کردن برخی مجازات‌ها مانند تشهیر، باعث ایجاد ترس و عبرت‌آموزی برای افراد و زمینه ثبات را در جامعه ایجاد می‌کند از طرفی دیگر، شیوع این نوع مجازات‌ها باعث بی‌تفاوتی و شکستن قبح گناه و جرم می‌شود.

با نظر به این دو مسئله باید برای کشف حل مشکل به نصوص و روایات و اصول فقهی مراجعه کرد؛ بنابراین راه‌حل میانه در میان این دو نظر این است که حل مسئله را فقه پویا بیان می‌کند و این حکم در مسائل امنیتی و دارای مفاسد بزرگ قابلیت اجرا دارد.^۲

۳-۲-۸ سابقه تقنینی تشهیر

اما علاوه بر فقه، تشهیر چه جایگاهی در قوانین جزایی کشور دارد؟ علاوه بر تأکید فقهی به «تشهیر»، انتشار اسامی مفسدان اقتصادی با اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری و الحاق تبصره ۳ به ماده ۱۸۸ این قانون (الحاقی ۱۳۸۵) برای اولین بار به نظام قضایی ایران راه پیدا کرد. در تبصره ۳ این ماده آمده است که:

در موارد محکومیت قطعی به جرم ارتکاب اختلاس، ... و به‌طور کلی ارتکاب جرم علیه حقوق مالی دولت، به دستور دادگاه صادرکننده رأی قطعی خلاصه متن حکم شامل مشخصات فرد، سمت یا عنوان، جرایم ارتکابی و نوع و میزان مجازات محکوم‌علیه به هزینه وی در یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار و عنداللزوم یکی از روزنامه‌های محلی منتشر و در اختیار سایر رسانه‌های عمومی گذاشته می‌شود.

۱. موسوی خوانساری، احمد، جامع‌المدارک، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۵۵ ه. ش، ج ۶، ص ۱۶۲.

۲. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، پیشین، ص ۸۷.

مشروط به آن که ارزش عواید حاصل از جرم ارتكابی ۱۰۰ میلیون ریال یا بیشتر از آن باشد.

ماده ۱۸۸ این قانون می گوید: محاکمات دادگاه علنی است به استثنای موارد زیر به تشخیص دادگاه:

- ۱- اعمال منافی عفت و جرائمی که برخلاف اخلاق حسنه است؛
- ۲- امور خانوادگی یا دعاوی خصوصی به درخواست طرفین؛
- ۳- علنی بودن محاکمه مغل امنیت یا احساسات مذهبی باشد.

در تبصره ۱ ذیل این ماده آمده است:

«منظور از علنی بودن محاکمه، عدم ایجاد مانع جهت حضور افراد در دادگاه است لکن انتشار آن در رسانه‌های گروهی قبل از قطعی شدن حکم، مجاز نخواهد بود و متخلف از این تبصره به مجازات مفتری محکوم می‌شود»^۱.

اگرچه پیش‌بینی چنین تأسیسی در قانون، یک گام روبه‌جلو برای معرفی مفسدان اقتصادی به جامعه بود اما این تبصره قانونی دارای دو اشکال بزرگ بود، اول اینکه «تشهیر و افشاء» را تنها برای مفسدان اقتصادی پیش‌بینی کرده بود و ردی از سایر جرائمی که در فقه به آن اشاره شد، وجود نداشت و دوم اینکه، تشهیر به‌عنوان یک مجازات برای مجرم، در قوانین ماهوی جزایی ذکر نشده بود و در یک قانون شکلی به‌عنوان تکلیفی برای قاضی آمده بود و از این رو اجرای آن با اما و اگرهای بسیاری روبرو بود. این اشکالات وجود داشت تا اینکه با تصویب قانون جدید مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲، قانون‌گذار سعی در جبران آن کرد.^۲

۳-۲-۱- تشهیر در قانون جدید

مجازات تشهیر از جمله مجازات‌های پذیرفته‌شده در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱) است. در این قانون، مجازات تشهیر در قالب مجازات اصلی و تکمیلی به‌صورت الزامی و اختیاری هم برای اشخاص حقیقی و هم برای اشخاص حقوقی مورد شناسایی قرار گرفته است.^۳ با تصویب قانون جدید مجازات اسلامی در سال ۹۲، قانون‌گذار سعی کرد تا اشکالات گفته‌شده بر مقرر قبلی را رفع کند و از این رو، در ماده ۳۶ قانون جدید، موضوع انتشار اسامی مفسدان را به‌طور صریح و روشن به‌عنوان یکی از مجازات‌های قانونی ذکر کرد.

۱. قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری، ماده ۱۸۸.

۲. صالحی کرهرودی، شاهرخ، «تشهیر مفسدان و مجرمان در قوانین و مقررات»، آموزش حقوق شهروندی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری خراسان رضوی. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۹/۱۲>.

https://pjorm.mashhad.ir/citizenship_education/2192167

۳. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، پیشین، ص ۸۹.

بر اساس این ماده، «حکم قطعی مجازات در جرایم موجب حد محاربه و افساد فی الارض یا تعزیر تا درجه چهار (حبس بیش از ۵ سال و جزای نقدی بیش از ۱۸۰ میلیون ریال) باید یک نوبت منتشر شود».

در صدر ماده و تبصره ماده هم در خصوص جرم کلاهبرداری و بخشی از جرایم مهم اقتصادی نظیر رشاء و ارتشاء، اختلاس، جرایم گمرکی، قاچاق کالا و ارز، جرایم مالیاتی، پولشویی، اخلال در نظام اقتصادی کشور و تصرف غیرقانونی در اموال عمومی یا دولتی قانون‌گذار مقرر کرده است که اگر عواید حاصل از جرم بیش از یک میلیارد ریال (۱۰۰ میلیون تومان) باشد، حکم مجرم در رسانه ملی یا یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار منتشر شود.^۱

نکته مهمی که در قانون قدیم وجود داشت این بود که بر اساس قانون، انتشار اسامی متهمان به فساد تا پیش از صدور حکم قطعی محکومیت ممنوع بود و اگر کسی اقدام به انتشار اسم، سمت یا عنوان متهمان پیش از صدور حکم قطعی می‌کرد به‌عنوان «افترا» قابل تعقیب و مجازات بود. این تقیصه قانونی باعث شده بود، باوجود مشهور بودن برخی متهمان، رسانه‌ها مجبور باشند تا از علامت‌های اختصاری مانند «م.خ»، «ب.ز» و «م.ه» برای معرفی متهمان پرونده‌های مهم استفاده کنند.^۲

این مشکلات باعث شد تا قانون‌گذار در تصویب قانون جدید آیین دادرسی کیفری، ضمن تأکید بر محرمانه بودن اسامی متهم و پیشگیری از انتشار اسامی متهمان قبل از قطعی شدن حکم، در برخی موارد اجازه انتشار اسامی را در هنگام محاکمه صادر کند. بر اساس تبصره ۲ ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری (۱۳۹۲)، «انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در محاکمات علنی که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم است، در صورتی که به عللی از قبیل خدشه‌دار شدن وجدان جمعی و یا حفظ نظم عمومی جامعه، ضرورت یابد، به درخواست دادستان کل کشور و موافقت رییس قوه قضاییه امکان‌پذیر است».

---

۱. ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی، مصوب سال ۱۳۹۲.

۲. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، پیشین، ص ۸۹.

۲-۸-۲-۳ تشهیر به عنوان مجازات تکمیلی

علاوه بر اینکه قانونگذار در ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی، انتشار اسامی مفسدان و مجرمان را به عنوان یک مجازات اصلی بر شمرده است، در ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی، به قاضی اجازه داده است تا در جرایم مستوجب حد و قصاص و جرایم مستوجب مجازات‌های درجه شش تا درجه یک، علاوه بر مجازات‌های اصلی، متهم را به یک یا چند مجازات تکمیلی هم محکوم کند.

مجازات‌های تکمیلی علاوه بر اینکه مجازات محسوب می‌شوند، به عنوان یک اقدام تأمینی در پیشگیری از وقوع جرایم بعدی توسط مجرم نیز می‌توانند مؤثر باشند. یکی از این مجازات‌های تکمیلی، انتشار حکم محکومیت در رسانه‌ها است. در واقع علاوه بر اینکه، در برخی جرایم اقتصادی با عواید بیش از ۱۰۰ میلیون تومان، قاضی مکلف به انتشار حکم محکومیت متهم است، در خصوص سایر جرایم با مجازات درجه شش تا درجه یک نیز می‌تواند به عنوان تکمیل مجازات اصلی، متهم را به انتشار حکم در رسانه‌ها نیز محکوم کند.^۱

۹-۲-۳ کیفیت اجرای تشهیر در عصر حاضر

اگر دوران گذشته به گردان مجرم با سر تراشیده در سر و سوار الاغ در کوچه و برزن و... متوسل می‌شده‌اند، حقوق امروزی نیز ابایی در لطمه زدن به شهرت و مفتضح کردن فرد مجرم ندارد. با این تفاوت که در حال حاضر حقوق جزای امروزی با کمک رسانه‌های جمعی و اجتماعی این مسئله میسر شده است.^۲ همان‌طور که اشاره شده تشهیر به صورت «مجازات تکمیلی» و «مجازات مستقل» مورد توجه قانونگذار است.^۳

بدیهی است که با رشد فناوری و شیوع رسانه‌های جمعی و اجتماعی می‌بایست از تشهیر رسانه‌ای استفاده نمود و تشهیر به شیوه‌ی قدیمی آن کارآمد نخواهد بود و با فلسفه‌ی تشهیر نیز تناقض دارد. در عصر حاضر،

۱. همان.

۲. بولک، برنار، کیه‌شناسی، ترجمه نجفی ابرندآبادی، علی حسین، تهران، مجد، ۱۳۹۱ ه. ش، ص ۷۲.

۳. حیدری، علیمراد، «نقد کیه‌شناختی تشهیر رسانه‌ای»، مجله حقوق اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۲ ه. ش، ص ۱۳۵.

با لحاظ فلسفه‌ی اصلی تشهیر که همانا معرفی و شناساندن مجرمین به جامعه جهت ممانعت از ارتکاب و تکرار جرم و دوری مردم از آنان است، بکارگیری رسانه‌های ارتباط جمعی جدید و رسانه‌ها مکتوب جهت اجرای مجازات تشهیر نه تنها مجاز و کاربردی است بلکه گاهی ضروری هم است.^۱

تشهیر که ضمن آن به‌طور طبیعی تحقیر مجرم نیز نهفته است، در فقه موارد استثنا شده‌ای دارد. با توجه به مطلب یادشده جای این سؤال هست که پرسیده شود: با توجه به اقتضائات دنیای امروز که با استفاده از شیوه‌های به‌روز مجرم را در قاب تلویزیون نشاند و اعترافاتش را پخش کرد، می‌توان باز از ابزار گذشته استفاده کرد؟ البته باید در اجبار این‌گونه اعتراف‌ها و تشهیر عمل محرمانه‌ی فرد باید جواب داد که حرمت اجبار به مصاحبه تلویزیونی استثنا بر دار است.^۲

۳-۲-۱۰ مزایا و معایب تشهیر رسانه‌ای

سنخ بسیاری از افعال به طریقی است که هم دارای فایده و هم ضرر است و در اینجا عقل به انسان حکم می‌کند که اگر محاسن کاری بر کار دیگری برتری دارد، باید آن کار را انتخاب کرد و از کاری که دارای مفسده است دوری کرد. این رفتار مطابق با دستور قرآنی است همان‌طور که آیه شریفه می‌فرماید: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا»^۳ «این دو، گناهان بزرگی هستند، گرچه منافعی هم برای مردم دارند، اما گناه آن‌ها بزرگ‌تر از منافع آن است» با چنین دیدگاه و دستورالعملی انسان را وادار می‌کند که عمل خیر را بر عمل مفسده‌انگیز رجحان دهد و از همین رو قانون‌گذار نیز با این دستورالعمل قوانین را وضع می‌کند.^۴

۱. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، پیشین، ص ۸۷.

۲. منتظری نجف‌آبادی، حسینعلی، مبانی فقهی حکومت اسلامی، ترجمه و تقریر صلواتی، محمود، تهران، کیهان، ۱۳۶۷ ه ش،

ج ۴، ص ۸۲.

۳. بقره، ۲۱۹.

۴. حیدری، علیمراد، پیشین، ص ۱۳۶.

۳-۲-۱۰-۱- فواید تشهیر رسانه‌ای

- ۱- شناساندن مرتکب جرم؛
- ۲- پرهیز و جلوگیری از بزه‌دیدگی مردم و فریب خوردن آن‌ها؛
- ۳- تعدیل تصویر رسانه‌ای جرائم؛
- ۴- اثر بازدارندگی و عبرت‌آموزی (همچون سایر مجازات‌ها)؛
- ۵- تشهیر و اثر ضدتبلیغی آن در برخی از جرائم؛
- ۶- تشهیر و جرائم اشخاص محترم و متعلق به طبقه اجتماعی بالا (یقه‌سفیدها)؛
- ۷- کم‌هزینه بودن آن نسبت به مجازات‌هایی همچون زندان.

۳-۲-۱۰-۲- عیب‌های تشهیر رسانه‌ای

همان‌طور که برشمردیم تشهیر دارای فوایدی است، ولی درعین‌حال دارای ضررها و عیب‌هایی نیز هست که در ادامه از منظر قانون آن‌ها را بررسی خواهیم کرد:

۳-۲-۱۰-۳- تناقض با حفظ آبرو و اصل تکریم انسان

تشهیر کرامت انسان را که موهبت الهی و از حقوق اساسی بشر است، خدشه‌دار می‌کند. قانون‌گذار در قانون اساسی مقررات حمایتی مختلفی در ارتباط با موضوع کرامت انسانی پیش‌بینی نموده است، از جمله اینکه تعرض به حیثیت اشخاص با توجه به در اصل ۲۲ قانون اساسی، در غیر مواردی که قانون تجویز می‌نماید، جایز نیست. همچنین، با توجه به اصل ۳۹ قانون اساسی هتک حرمت و حیثیت، تبعید یا زندانی کردن فردی که به دستور قانون بازداشت‌شده، ممنون است.^۱

نکته‌ی مهم این است که قانون اساسی جمهوری اسلامی بر اساس نص قرآن و فقه جعفری نگاشته شده و نظر دین مبین اسلام بر حرمت و حفظ حیثیت افراد و حتی محکومین است البته به شرط این‌که قانون درجایی خلاف این شرط و اصل را دستور بدهد.^۲

---

۱. قانون اساسی.

۲. محدثی، زهرا؛ سلطانی، عباسعلی، پیشین، ص ۸۹.

۲-۲-۱۰-۲-۳ تضاد با اصل فردی بودن مجازات‌ها

عقل و شرع این حکم را صادر می‌کند که هر فردی مسئول رفتار خودش است و هیچ فرد دیگری نباید مسئولیت و تاوان عمل فرد دیگر را بر دوش بکشد. باوجود این حکم عقل، برخی مجازات‌ها دایره‌ی اجراشدنشان، ناخواسته افراد دیگر را درگیر می‌کند. در برخی مجازات‌ها همچون تشهیر دایره‌ی درگیری افراد دیگر بسیار بیشتر است و خانواده‌ها و اقوام و ... نیز ناخواسته وارد این ماجرا می‌شوند؛ که قضاوت ناعادلانه افراد جامعه در مورد وابستگان فرد، کمترین این درگیری‌ها است.^۱

۳-۲-۱۰-۲-۳ تعارض با حریم خصوصی

منافات با حریم خصوصی افراد یکی دیگر از پیامدهای تشهیر است. محدوده‌ی زندگی هر فرد متعلق به خود اوست که می‌تواند از ورود دیگر افراد به این محدوده جلوگیری کند. از همین رو اعلام حکم افراد در رسانه‌های عمومی این حق افراد را از بین می‌برد و به‌نوعی در تعارض با حق اولیه و انسانی فرد است.^۲

۴-۲-۱۰-۲-۳ قبح‌شکنی از گناه و معصیت

قران کریم می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يَحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»^۳ «کسانی که دوست دارند زشتیها در میان مردم باایمان شیوع یابد، عذاب دردناکی برای آنان در دنیا و آخرت است؛ و خداوند می‌داند و شما نمی‌دانید» این آیه در تعارض مستقیم با عمل تشهیر دارد که به‌نوعی عمل قبح‌زدایی اعمال مجرمانه و معاصی را در جامعه انجام می‌دهد.^۴ از این رو از جهت رفع تشهیر فاحشه، رسانه‌ای شدن برخی از جرائم خصوصاً جرائم علیه اخلاق و عفت صحیح نیست.

۵-۲-۱۰-۲-۳ اسطوره‌سازی

شهرت‌طلبی یکی از خواسته‌های نفسانی و غریزی افراد است. هر فردی به‌حکم غریزه و طبیعت تمایل دارد معروف و مشهور باشد و همه او را بشناسند. این تمنای درونی اگر مدیریت و کنترل نشود، آسایش روحی

۱. آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، تهران، سمت، ۱۳۸۶ ه. ش، ج ۱، ص ۲۳.

۲. انصاری، باقر، حقوق رسانه، تهران، سمت، ۱۳۹۶ ه. ش، ص ۱۹۹.

۳. سوره مبارکه نور، آیه ۱۱.

۴. حیدری، علیمراد، پیشین، ص ۱۴۳.

و روانی فرد را برهم زده و گاهی فرد را مجبور به انجام رفتارهای بس خطرناک و ناشایست می‌کند که به سلامتی یا آبروی وی خدشه وارد می‌نماید. از این روی، تشهیر رسانه‌ای برای بعضی افراد نه تنها امری نامطلوب نیست؛ بلکه وسیله‌ای جهت ارضا شهوت شهرت‌طلبی است و حتی ممکن است بعضی افراد به‌ویژه جوانان برای کسب شهرت و نشان دادن خود به دوستان و همسالان دست به ارتکاب جرم بزنند. در این زمینه قضاوت قهرمان‌پندارانه گروه‌های همسال نیز، نقش مهمی در تقویت این حس در نزد مجرمین دارد.^۱

۳-۲-۱۰-۲-۶ ترویج عوام‌گرایی کیفری

بازنشر و خبری شدن حکم محکومیت و مجرمیت، در خبرگزاری‌ها و رسانه‌های عمومی یا همراه با معرفی قاضی صادرکننده رأی در ضمن حکم منتشره است و یا اینکه رسانه‌ها و خبرنگاران با کنجکاوی و پیگیری خود اقدام به معرفی قاضی صادرکننده رأی و احیاناً اظهارات دادستان می‌نمایند. از این روی قاضی در تحقیق و تفحص پرونده، تصمیم‌گیری، استدلال و تعیین مجازات، تنها به نصوص و ظواهر قانونی یا اصول و قواعد حقوقی استناد نمی‌کند؛ بلکه به تحلیل و قضاوت مردم نسبت به قضاوت خود توجه داشته و سعی می‌کند وجهه خود را حفظ نماید. در چنین شرایطی است که احکام صادره در محاکم قضائی تابع افکار عمومی و احساسات جامعه خواهد شد و در این میانه، احتمال خطر تضییع شدن حقوق متهم بیشتر شود. به‌ویژه هرگاه حساسیت رسانه‌ای، هم نسبت به موضوعی وجود داشته باشد، بیم صدور احکام شدید و بدون ارفاق بیشتر می‌گردد و این امر زمینه رواج عوام‌گرایی کیفری را فراهم می‌کند.^۲

۳-۲-۱۰-۲-۷ ترویج ابتذال رسانه‌ای

حس زیبایی دوستی انسان چه مبنای دیداری داشته باشد و چه شنیداری، جذابیت‌های رسانه را به همراه خواهد داشت. از همین رو اکثر برنامه‌های رسانه‌ای بر مبنای نیاز واقعی انسان تولید می‌شود و برنامه‌سازان رسانه‌ای، تمام تلاش خود را انجام می‌دهند تا تولیدات رسانه‌ای خود را مبتنی بر جوابگویی نیاز مخاطبان ارائه کنند. بیشتر این رسانه‌ها تمام هدفشان رسیدن به این مقصود است و این هدف تمام اسباب را قربانی

۱. همان، ص ۱۴۳.

۲. همان، ص ۱۴۴.

خود می‌کند.^۱ در فرآیند تشهیر رسانه‌ای نیز، انتشار حکم محکومیت که دربردارنده داستان ارتکاب جرم است، همین دلیل، برای مخاطبان رسانه‌ای کافی است حس کنجکاوی خود را با پیگیری اخبار این جرم معطوف آن کنند.^۲

۳-۲-۱۰-۸ ایجاد سوء پیشینه

پس از قطعی شدن مجرمیت و محکومیت متهم، وی به‌عنوان یک فرد دارای سوء سابقه در مراجع انتظامی و قضائی شناخته می‌شود. برخی از این محکومیت‌ها در زندگی اجتماعی فرد مؤثر بوده و موجب محرومیت وی از حقوق اجتماعی خواهد شد. این مسئله در نظامات حقوقی تمام کشورها دیده شده است. امام نوعی دیگر از سوء پیشینه وجود دارد که با سوء سابقه قبلی تفاوت دارد و زائیده ذهن قاضی و حتی جامعه نسبت به فرد است که در گذشته به سبب و عللی به‌عنوان مجرم توسط رسانه‌ها رسوا شده است و این مطلب در قضاوت قاضی و رسیدگی پرونده مؤثر خواهد بود. حقوقدانان در نظر گرفتن سوء سابقه شخصیتی و کیفری متهمین را جزء مستندات فاقد ارزش اثباتی در نظر می‌گیرند و این نگرانی وجود دارد که در کیفرخواست اتهام جدید از سوی دادستان، سوابق کیفری، رفتاری و شخصیتی علت ارتکاب جرم جدید مطرح شود.^۳ تشهیر رسانه‌ای مجرم، نوعی سوء پیشینه نانوخته برای وی در ذهن دستگاه عدالت کیفری ایجاد می‌نماید که این ذهنیت، نقش مؤثری در مقصر تشخیص دادن متهم و همچنین در تعیین نوع و میزان مجازات خواهد داشت. به همین جهت است که در ماده ۱۱ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۲/۰۲/۱۵، مقامات پلیس و دادسرا و مقامات قضایی از «کنجکاوی در اسرار شخصی و خانوادگی و سؤال از گناهان گذشته افراد» منع شده‌اند.^۴

---

۱. محسنی، فرید، *حریم خصوصی اطلاعات (مطالعات کیفری در حقوق ایران، ایالات متحده امریکا و فقه امامیه)*، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹ ه. ش، ص ۳۶۹.

۲. حیدری، علیمراد، پیشین، ص ۱۴۵.

۳. آشوری، محمد، پیشین، ص ۲۲۷.

۴. ماده ۱۱: پرسش‌ها باید، مفید و روشن و مرتبط با اتهام یا اتهامات انتسابی باشد و از کنجکاوی در اسرار شخصی و خانوادگی و سؤال از گناهان گذشته افراد و پرداختن به موضوعات غیر مؤثر در پرونده مورد بررسی احتراز گردد.

۳-۲-۱۰-۲-۹ بدآموزی

تشهیر رسانه‌ای جرائم به نوعی می‌تواند آموزش شیوه ارتکاب جرم باشد، خصوصاً در جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی تأثیر سوء و نامطلوبی بر جامعه خواهد داشت و به نوعی اشاعه فحشاء محسوب می‌شود. رسانه‌های جمعی باید در این مسئله دقت بیشتری داشته باشند تا با توجه به رسالت مهم خود در امر آموزش عمومی و فرهنگ‌سازی، سعی در اصلاح ناهنجاری‌ها داشته باشند.

۳-۲-۱۰-۲-۱۰ تضعیف اخلاق عمومی

تشهیر رسانه‌ای، در عمل اشاعه هتک شخصیت و آبروریزی افراد و تضعیف رعایت اخلاق عمومی است. انتظاری که از رسانه‌های جمعی می‌رود تلاش در جهت حفظ اخلاق و فرهنگ عمومی بر اساس دستورات شریعت است.^۱ در ماده ۶ قانون خط‌مشی کلی و اصول برنامه‌های سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۱/۰۶/۱۷ مجلس شورای اسلامی بر این مسئله تأکید شده است: «ارج نهادن به حیثیت انسانی افراد و پرهیز از هتک حرمت آنان طبق ضوابط اسلامی» و همچنین در ماده ۵ همین قانون تصریح گردیده: «صداوسیما باید به‌مثابه یک دانشگاه عمومی به گسترش آگاهی و رشد جامعه در زمینه‌های گوناگون مکتبی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی کمک نماید». زمانی که رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی با هتک حیثیت و آبروریزی رسمی و پی‌درپی افراد، به تدریج موجب می‌شوند این رفتار تبدیل به یک عرف و هنجار اجتماعی شود و افراد جامعه تصور کنند اجازه دارند هر جائیکه بخواهند اشتباهات افراد را افشا نمایند و با آبرو و شخصیت مؤمنین بازی کنند. گسترش و ترویج چنین کاری، تهدیدی برای آرامش و امنیت روحی و روانی جامعه است.^۲

۳-۲-۱۱ انواع تشهیر طبق قانون

در قانون برای تشهیر انواعی وضع شده است که هر کدام کارکردی برای مواجهه با مجرمین دارند، انواع تشهیر طبق قانون عبارتند از:

۱. همان، ص ۱۴۷.

۲. همان.

۳-۲-۱۱-۱ تشهیر اختیاری

تشهیر بر اساس اختیار در فرم و قالب مجازات تکمیلی و مستند به ماده ۲۳ ق.م.ا؛ و بند (س) این گونه است که: «قاضی می‌تواند محکوم به حد، قصاص یا مجازات تعزیری درجه شش تا درجه یک را به مجازات تکمیلی نیز محکوم نماید که یکی از مصادیق آن "انتشار حکم محکومیت قطعی" است». در این مورد بازنمایی حکم قطعی محدودیتی ندارد و تنها باید متناسب با جرم ارتكابی و خصوصیات مجرم باشد. به‌عنوان مثال: قاضی می‌تواند فرد فحاش و نسبت دهنده ناروا به یک شهروند پاک‌دامن را به حد قذف محکوم نماید و علاوه بر آن، جهت پرهیز، تنبه و آگاه‌سازی سایرین از اعتماد به گفته‌های چنین فردی، دستور رسانه‌ای شدن حکم محکومیت وی در رسانه‌های مکتوب و جمعی را نیز صادر نماید.

۳-۲-۱۱-۲ تشهیر الزامی

می‌توان در قالب مجازات اصلی و مستند به ماده ۳۶ ق.م؛ و تبصره آن، به موضوع تشهیر الزامی پرداخت. تشهیر الزامی به دو صورت است؛ گاهی الزام به منتشر کردن حکم محکومیت در رسانه‌ها، مشروط است و گاهی هم الزام، مطلق و بدون شرط است.

۳-۲-۱۱-۲-۱ تشهیر مشروط

در مورد تشهیر مشروط در ماده ۳۶ ق.م.ا. آمده است که: «حکم محکومیت قطعی در جرائم موجب حد محاربه و افساد فی الأرض یا تعزیر تا درجه چهار و نیز کلاه‌برداری بیش از یک میلیارد ریال در صورتی که موجب اخلال در نظم یا امنیت نباشد در یکی از روزنامه‌های محلی در یک نوبت منتشر می‌شود».

۳-۲-۱۱-۲-۲ تشهیر الزامی و مطلق

تشهیر مطلق (الزامی و بدون شرط)، ناظر به جرائم مالی و مبتنی بر ارزش مال موضوع جرم (یک میلیارد ریال یا بیش از آن) است. جرائم موضوع تشهیر الزامی در تبصره ذیل ماده ۳۶ ق.م.ا. آمده است.

انتشار حکم محکومیت قطعی در جرائم زیر که میزان مال موضوع جرم ارتكابی، یک

میلیارد ریال یا بیش از آن باشد، الزامی است و در رسانه ملی یا یکی از روزنامه‌های

کثیرالانتشار منتشر می‌شود:

الف) رشاء و ارتشا،

ب) اختلاس،

پ) خلاف قانون عمل کردن در جایی که مالی خلاف شرع توسط مجرم یا همدستانش به دست آمده باشد،

ت) اعمال نفوذ دولت مردان و کارمندان دولت، کارکنان دولت، کارکنان و نمایندگان مردم در مجلس،

ث) هم‌دستی و زد و بند در قراردادهای دولتی،

ج) گرفتن حق عمل در قراردادهای خارجی،

چ) تعديات کارکنان دولتی نسبت به دولت،

ح) جرم‌های گمرکی،

خ) قاچاق ارز و کالا،

د) جرم‌های مبتنی بر مالیات،

ذ) پول‌شویی،

ر) مخل کردن نظام مالی کشور،

ز) تصرف غیرقانونی در اموال عمومی یا دولتی.

در مقام مقایسه تشهیر مشروط و الزامی توجه به چند نکته قابل تأمل است.

۱- ملاک تشهیر در تشهیر مشروط، میزان مجازات است و موضوع آن، جرائم دارای مجازات خاص است،

حال آنکه در تشهیر مطلق، ملاک تشهیر، نوع جرم است و موضوع آن، جرائم اقتصادی است.

۲- دامنه تشهیر در تشهیر مشروط، محدود است و حکم محکومیت قطعی در جرائم اشاره شده، در یکی از

روزنامه‌های محلی آن‌هم در یک نوبت منتشر می‌شود. در حالی که دامنه تشهیر مطلق وسیع‌تر است و حکم

محکومیت قطعی در رسانه ملی یا یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار منتشر می‌شود و محدودیتی از جهت

تعداد دفعات انتشار حکم وجود ندارد.

۳- از سوی طبق ماده ۱۸۸ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری، شرط جواز

انتشار حکم در هر دو نوع تشهیر الزامی (مطلق و مشروط)، قطعیت حکم است و تا پیش از قطعیت حکم

امکان انتشار هویت محکوم‌علیه وجود ندارد و منتشرکننده جریان محاکمه در رسانه‌های گروهی، قبل از قطعی شدن حکم، به مجازات مفتتری محکوم خواهد شد و از سوی دیگر قانون‌گذار، ضمانت اجرای خاصی جهت تخلف احتمالی در فرآیند انتشار حکم از طریق رسانه‌ها تعیین نکرده است. همچنین معلوم نیست در صورتی که پس از اعاده دادرسی، متهمی که حکم او در رسانه‌ها اعلام شده برائت تحصیل کند، چگونه باید از وی اعاده حیثیت گردد. در این زمینه علاوه بر اعاده حیثیت و اعلام حکم برائت متهم در رسانه‌ها، باید حق تصحیح رسانه‌ای^۱ را هم برای متهم به رسمیت شناخت که به موجب آن متضرر از مطالب خلاف واقع یا نسبت‌های ناروای رسانه‌ای، حق دارد در همان رسانه و در شرایطی عادلانه مطالب منتشره را تصحیح نموده و پاسخ آن و نیز توضیحات لازم پیرامون موضوع را منتشر نماید.^۲

---

۱. Right of Correction.

۲. حیدری، علی‌مراد، «حق تصحیح رسانه‌ای در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۱۳۹۱ ه. ش، ص ۱۱۲.

۳-۳ مستندات آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع) در باب عرض و آبرو

آموزه‌های اسلامی به اخلاق در سطح عالی آن یعنی مکارم اخلاقی به‌ویژه اخلاق اجتماعی توجه داشته و حتی در فقه اجتماعی، آموزه‌های دستوری و احکام بسیاری را در قالب حقوقی و کیفری وضع و تشریح کرده است. از جمله موضوعات و مسائل اجتماعی، مسئله عرض و آبروی افراد است که مورد تأکید قرآن و اسلام قرار گرفته است. انسان موجودی اجتماعی است و همواره نیازمند تعامل با دیگران است؛ زیرا انسان به‌تنهایی نمی‌تواند نیازهای عاطفی و مادی و غیرمادی خود را برطرف کند. خانواده کوچک‌ترین و اصلی‌ترین واحد اجتماعی است که در میان انسان‌ها شکل می‌گیرد؛ بنابراین، مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین تعاملی که هر فرد انسانی با دیگری دارد در این ساختار تعریف می‌شود. بر همین اساس، اخلاق خانوادگی نیز بخش اصلی اخلاق اجتماعی را تشکیل می‌دهد. انسان در تعاملات اجتماعی باید دودسته از اصول اخلاقی و قانونی را مراعات کند تا تعاملات در بهترین حالت صورت گیرد. قانون که بر اساس اصول عدالت سامان یافته، اجازه نمی‌دهد تا کسی از حدود خود گذشته و متعرض حقوق دیگران شود؛ اما اخلاق نه تنها به این محدوده خلاصه نمی‌شود، بلکه زمینه را برای احسان و اکرام نسبت به دیگران فراهم می‌کند. اگر قانون و عدالت، اصل را بر مقابله به مثل می‌گذارد، اما اخلاق افزون بر این اصل، بستری را فراهم می‌آورد که شخص از حق خویش بگذرد و در مقام احسان، عفو و گذشت از خطا و خلاف دیگری داشته باشد و در مقام اکرام، حتی از حق خویش بگذرد و ایثارگری کند. به سخن دیگر، تعاملات اجتماعی در سه‌گانه عدالت و احسان و اکرام در چارچوب قانون و اخلاق سامان می‌یابد. البته قانون و عدالت به سبب فراگیر بودن، بهترین میزان و معیار برای ایجاد تعادل در رفتارهای اجتماعی و پاسخگویی قاطع به نیازهای افراد در چارچوب قانون است؛ اما در تعاملات اجتماعی نمی‌توان به این بسنده کرد؛ زیرا عواطف و احساسات انسانی را نمی‌توان در چارچوب قوانین و قواعد عادلانه محدود کرد؛ از این رو نیازمند قوانین و اصولی در سطح اخلاق احسانی و اکرامی هستیم تا بتواند ساختار جامعه را به انسجام و وحدتی مثال‌زدنی برساند. اگر قانون مبتنی بر عدالت همان اسکلت فلزی و سنگ و آجر سازه اجتماع است، اخلاق در قالب مکارم اخلاقی، همان ملات است که این سنگ و آجر و فلز را به هم پیوند می‌زند و بر زیبایی سازه اجتماع

می‌افزاید. از نظر قرآن و آموزه‌های وحیانی اسلام، مکارم اخلاقی ملات اجتماع را می‌سازد و پیوندی میان افراد انسانی ایجاد می‌کند که دارای تمایزات بسیاری هستند. شکی نیست که هر انسانی به سه چیز مهم در زندگی هزینه بسیار می‌پردازد که شامل:

۱- حفظ و صیانت از جان و بقای خود و دیگران؛

۲- حفظ و صیانت از مال خود و دیگران؛

۳- حفظ و صیانت از عرض و آبروی خود و دیگران است.^۱

پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید: «إِنَّ حُرْمَةَ عَرَضِ الْمُؤْمِنِ كَحُرْمَةِ دَمِهِ وَ مَالِهِ؛ حرمتِ حیثیت و آبروی مؤمن همانند حرمتِ جان و مال او است».^۲

امام جعفر صادق (ع) نیز می‌فرماید: «الْمُؤْمِنُ حَرَامٌ كُلُّهُ؛ عَرَضُهُ وَ مَالُهُ وَ دَمُهُ؛ مؤمن سراسر وجودش حرمت است: حرمت آبرو، حرمت مال و حرمت خون و جان او».^۳

همچنین پیامبر گرامی اسلام در راستای امنیت اخلاقی جامعه می‌فرماید: «لَا تَخْرِقَنَّ عَلَيَّ أَحَدٌ سِتْرًا؛ تو (برحذر باش) آبرو و حرمت احدی را هرگز متعرض مشو».^۴

یکی از اصول حاکم بر مجازات‌های اسلامی، اصل کرامت ذاتی انسان است. در شرع مقدس اسلام به مدلول آیه شریفه‌ی «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...»^۵ با توجه به آیه‌ی کریمه حتی اگر انسانی مجرم باشد باید در اجرای مجازات کرامت ذاتی‌اش را در نظر گرفت. روایات بسیاری داریم که در آن‌ها سفارش شده است که مواظب لغزش‌ها و خوار کردن یکدیگر باشند. بنا بر آنچه گفته شد به مدلول کتاب و سنت، اصل، حرمت آبروی

---

۱. تقوی، سیدعباس، «اهمیت حفظ آبرو و حیثیت از دیدگاه آموزه‌های دینی»، روزنامه کیهان، شماره ۲۱۶۳۰، ۱۳۹۶/۰۳/۰۲.

۲. تویسرکانی، محمدنبی بن احمد، *لئالی الاخبار*، قم، العلامة، ۱۴۱۳ ه ق، ج ۵، ص ۲۲۶.

۳. نوری، حسین بن محمدتقی، *مستدرک الوسایل*، بیروت، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام لإحياء التراث، ۱۴۰۸ ه ق، ج ۹، ص ۱۳۶.

۴. قضاعی، محمدبن سلامه، *مسندالشهاب*، دمشق، دارالرساله العالمیه، ۱۴۳۱ ه ق، ج ۲، ص ۸۴.

۵. اسراء، ۷۰.

مسلمان است. باین وجود، در این زمینه شرع استثناهایی نیز قائل شده است.^۱ یکی از این استثناءها، وضع مجازات تشهیر است که به تفصیل بدان اشاره شد.

۳-۳-۱ عوامل هتک حرمت

از نظر قرآن کارهایی موجب می شود که هتک حرمت شود و آبروی کسی ریخته شود؛ از این رو این کارها حرام دانسته شده است. از جمله این کارها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۳-۱-۳ تجسس

«یا ایها الذین آمنوا اجتنبوا کثیراً من الظنّ ان بعض الظنّ اثمٌ ولا تجسسوا...»^۲ نهی از تجسس در امور مؤمنان چه بسا به این جهت باشد که به طور معمول سبب دست یافتن به چیزهایی می شود که وهن و بی آبرویی را در پی دارد. از همین رو این عمل حرام و گناه دانسته شده است.^۳

۳-۱-۳-۲ افشای عیوب اهل ایمان

«لا یحبّ اللّهُ الجهر بالسوء من القولِ الا من ظلم...»^۴ فاش کردن عیوب مؤمنان، از عوامل هتک آبرو است، زیرا مقصود از «الجهر بالسوء من القول» در آیه افشای بدی شخص است. پس ممنوع بودن آن جز در مورد ظالم می تواند به این دلیل باشد که افشای بدی افراد، سبب هتک آبروی آنان می شود.^۵

امام صادق (ع) نیز می فرماید: «عَوْرَةُ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ حَرَامٌ؛ فاش کردن عیوب و رازهای یک مؤمن، بر دیگر مؤمنان حرام است».^۶

۱. تقوی، سیدعباس، پیشین.

۲. حجرات، ۱۲.

۳. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه مکارم شیرازی، ناصر، قم، بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی، ۱۳۶۷ ه. ش. ج ۱۸، ص ۴۸۵.

۴. نساء، ۱۴۸.

۵. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه تفسیر مجمع البیان، ترجمه نوری همدانی، حسینی، تهران، فراهانی، بی تا، ج ۶، ص ۱۱۸.

۶. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، ترجمه رسولی، هاشم، تهران، کتابفروشی علمیه اسلامیة، ۱۳۶۹ ه. ش، ج ۴، ص

پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «مَنْ مَشَى فِي عَيْبِ أَخِيهِ وَكَشَفَ عَوْرَتَهُ كَانَتْ أَوَّلُ خُطْوَةٍ خَطَاَهَا وَضَعَهَا فِي جَهَنَّمَ! وَكَشَفَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ؛ هَر كَسٍ بَرَايَ عَيْبِ جَوِييِ وَ فَاش كَرْدَن اَسْرَار بَرَادِر دِيْنِي اَش قَدَم بَر دَارَد اَوَّلِيْن قَدَم اَوْ وِرود بَه جَهَنم خَوَاهَد بُوْد! وَ خَدَاوند اَسْرَار وَ عِيوب اَوْ رَا نَزْد هَمَه خَلَائِقِ فَاش وَ عَلَنِي خَوَاهَد كَرْد^۱». همچنين امام جعفر صادق (ع) مي‌فرمايد: «مَنْ كَشَفَ حِجَابَ غَيْرِهِ اِنْكَشَفَتْ عَوْرَاتُ نَفْسِهِ؛ كَسِي كَه نَسَبْت بَه مَرْدَم پَرْدَه دَرِي كَنْد پَرْدَه اَبْرُويِ خَوْدَش دَرِيْدَه مِي شُود»^۲.

۳-۳-۲ لزوم افشا و مجازات ظالمان

اما افشاگری در مورد ظالم به ویژه ظلم‌های اجتماعی و حکومتی از آیه شریفه «... اِلَّا مَنْ ظَلِمَ...» استناد شده است. بدین معنا که وقتی ظلمی در جامعه و در جایگاه حکومت و نسبت به مردم صورت می‌گیرد، دیگر واگذاشتنی نیست و فرد ظالم باید مجازات و افشا شود و نیز جبران مافات حتی الامکان صورت گیرد. مواردی از قبیل پیمان شکنی، خیانت، دروغ‌گویی، خلف وعده، فریب دادن، اسراف، ریختن خون بی‌گناه، بردن آبروی افراد، شکستن کرامت انسان‌ها و زیر پا گذاشتن بیت‌المال و حقوق همگی گناه کبیره هستند که اگر در جایگاه اجتماعی و حکومتی انجام گیرد، باید حتماً افشاگری و مجازات در مورد مرتکبین انجام شود و تا حد امکان جبران مافات در مورد آن‌ها صورت گیرد.^۳

۳-۳-۳ اشاعه فحشاء

افشاگری نسبت به کار زشت دیگران موجب هتک حرمت‌ها می‌شود؛ لذا از هرگونه اشاعه فحشا با بیان آن منع شده است؛ زیرا هم حرمت‌ها را می‌شکند و هم شخصیت افراد را نابود می‌سازد. «اِنَّ الَّذِيْنَ يَحِبُّوْنَ اَنْ تَشِيْعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»^۴ در حقیقت علاقه به شیوع فحشا، تأکید بر نهی از اشاعه آن است. تهدید سخت افراد یادشده، چه بسا به این سبب باشد که اشاعه فحشا درباره مؤمنان، باعث آبروریزی آنان می‌شود.

۱. تویسرکانی، محمدنبی بن احمد، پیشین، ص ۲۴۱.

۲. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۴ ه ق، ج ۷۵، ص ۲۰۱.

۳. تقوی، سیدعباس، پیشین.

۴. نور، ۱۹.

۳-۳-۴ صیانت از آبروی خود و دیگران

چنان‌که گفته شد، هر انسانی در جامعه از شخصیتی برخوردار است که باید از آن صیانت کند. همچنین آبرویی که قطره‌قطره جمع می‌شود را نباید به‌سادگی از دست داد و نباید اجازه بدهیم دیگران متعرض آن شوند یا خودمان متعرض آبروی دیگری شده و شخصیت او را در جامعه خوار و خفیف سازیم مگر به حکم قانون. همان‌طور که گفته شده است عرض و آبرو در اسلام همانند خون و مال از ارزش برخوردار است و باید از آن صیانت شود.

هرکسی موظف است کاری نکند که موجب خواری و آبروریزی شود؛ در حقیقت خود شخص باید آبروی خویش را در اصل حفظ کند و کاری نکند که آبرویش برود و بریزد. باید حرمت امامزاده را خود متولی نگه دارد؛ چنان‌که امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) می‌فرماید: «لَا تَفْعَلْ مَا يَشِينُ الْعِرْضَ وَالْإِسْمَ؛ هیچ‌وقت به کاری اقدام مکن که باعث بدنامی و لطمه زدن به حیثیت تو می‌شود».^۱ همچنین آن حضرت در این باره می‌فرماید: «لَا تَجْعَلْ عِرْضَكَ غَرَضًا لِنِبَالِ الْقَوْلِ؛ آبرو و اعتبار خودت را آماج تیرهای حرف مردم قرار مده».^۲ در حقیقت آبرو و حیثیت هر فردی در دستان خود او است و نباید کاری کند که در مظان اتهام قرار گیرد و مورد توجه و سرزنش قرار گیرد و بی‌آبرو شود. باید توجه داشت که آبروی ازدست‌رفته غیرقابل‌برگشت است و کسی که آبرویش برود به‌سختی می‌تواند به حالت اول و شخصیت نخستین خویش بازگردد. شخصی که مرتکب جرم می‌شود در واقع به خود ظلم کرده و برای عرض و آبروی خود احترامی قائل نیست، گرچه بدون مجوز و حکم قانون هم نمی‌توان مجرم را تشهیر نمود و آبروی او را به حراج گذاشت، ولیکن در برخی موارد که اشاره شد تشهیر مجرم لزوم پیدا می‌کند.

۱. رسولی محلاتی، سیده‌اشم، *غررالحکم و دررالکلم*، تهران، دفتر فرهنگ نشر اسلامی، ۱۳۷۸ ه. ش، ج ۲، ص ۱۰۵.

۲. شریف الرضی، محمدبن حسین، *نهج البلاغه*، ترجمه عابدینی مطلق، کاظم، تهران، آفرینه، ۱۳۷۹ ه. ش، نامه ۶۹، ص ۷۰۴.

۳-۳-۵ راه‌هایی برای حفظ آبروی خود و دیگران

در آموزه‌های وحیانی اسلام راه‌هایی برای حفظ آبروی خود و دیگران بیان شده از جمله: گذشت از مال، عفت، حجاب، وجاهت، ازدواج و تغییر شرایط، مرگ، مناعت طبع، رعایت از تعلقات دنیوی، حلالیت طلبی که در اینجا به تناسب موضوع پژوهش به دو مورد از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

عفت: از مهم‌ترین راهکارهای قرآنی برای حفظ آبروی خویش آن است که انسان عفت ورزد. عفت‌ورزی می‌بایست در همه حوزه‌های اقتصادی، عاطفی و جنسی، رفتار اجتماعی و مانند آن باشد. پس اگر از این جهات با مشکل روبه‌رو است، بهتر است که رفتار و گفتاری نداشته باشد که برای خود و جامعه مشکلاتی را ایجاد نماید و خود را با قانون طرف حساب کند. کسی که عفت ورزد خداوند درهای گشایش خویش را به روی او باز می‌کند و امورات او را سامان می‌دهد.

وجاهت: از راه‌هایی که انسان می‌تواند آبروی خویش را حفظ کند، وجاهت در رفتار است. اینکه وجیه باشد و کاری نکند که رفتار او ناشایست تلقی شود و به صورت جامعه چنگ زند. انسان وجیه، انسان موجهی است که آبروی خویش را در هر شرایط حفظ می‌کند؛ که اگر این‌گونه باشد نزد خداوند متعال وجیه و آبرومند خواهد بود. «... وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا»^۱.

ملاحظه آیات و روایات نشان از اهمیت عرض و آبروی افراد و نفوس دارد و از طرفی هم به استناد برخی روایات در برخی از جرائم، به حاکم (قاضی) اجازه داده شده است بنا به جهاتی که ذکر شده است، مجرم تشهیر شود. ضمن اینکه رد و نشانی از اجازه تشهیر جرائم و مجازات زنان به صراحت در فقه به تأکید نظر برخی از فقها و قانون مشاهده نشده است.

---

۱. احزاب، ۶۹.

۳-۴ فقه و بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان

در تعریف بازنمایی گفته شده که بازنمایی مجموعه‌ای از اقداماتی است که رسانه‌ها به وسیله آن، رفتار و گفتار یک شخص در دنیای واقعی را به گونه‌ای معنادار و جهت‌دار به مخاطب عرضه می‌کنند. از این رو، بازنمایی عمل نمادپردازانه است که دنیای مورد نظر مستقلی را انعکاس می‌دهد. با این تعبیر اگر جرائم و مجازات زنان بخواهد از سوی رسانه‌ها بازنمایی شود، تلاش آن رسانه در این جهت خواهد بود که سعی کند که ضوابط بازنمایی را در چارچوب‌های خود به نحوی جذاب و مخاطب‌پسند، پیاده نماید. در بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان، نگاه و هدف رسانه به این موضوع در راستای جلب و تأمین نظر مخاطب و بالابردن جذابیت‌های رسانه‌ای‌اش است، غافل از اینکه در این اقدام محدودیت‌های فقهی، قانونی و اخلاقی مدنظر اندیشمندان و صاحب‌نظران است.

فقه‌ها در مورد اجرای حکم تشهیر در مورد زنان با رعایت ملاحظات اجتماعی نظر به نهی تشهیر زنان را داده‌اند، همانطور که اشاره شد شیخ طوسی می‌فرماید: حکم تشهیر و حلق و نفی بلد در مورد زنان اجرا نمی‌شود «والمراة إذا فعلت ذلك؛ فعل بها ما يفعل بالرجل من الجلد و لا تشهر و لا تحلق رأسها و لا تنفی عن البلد الّذی فعلت فيه ما فعلت كما يفعل ذلك بالرجال»^۱ صاحب جواهر نیز فتوی و روایات مربوط به تشهیر را مختص مردان می‌داند و تشهیر را در اعمالش بر زنان می‌داند «و اختصاص الفتوی و الروایه بحکم التبادر بالرجل دون المرأة، مع منافاه النفی و الشهرة لما يجب مراعات»^۲.

در باب تشهیر مستندات روایی به فقها رسیده است که بر اساس آن در برخی از جرائم حکم به تشهیر داده‌اند. از امام باقر (علیه‌السلام) درباره شهادت‌دهندگان به باطل (دروغ) سؤال شد، ایشان فرمودند: «سألتُهُ عَنْ شُهُودِ الزُّورِ قَالَ فَقَالَ يَجْلَدُونَ حَدًّا لَيْسَ لَهُ وَقْتُ وَ ذَلِكَ إِلَى الْإِمَامِ وَ يَطَافُ بِهِمْ حَتَّى يَعْرِفَهُمُ النَّاسُ» «آنان به عنوان حدّ، تازیانه می‌خورند، ولی حدّ معینی ندارد و آن در اختیار امام [و یا نماینده امام] است و آنان را بین مردم می‌گردانند تا شناخته شوند»^۳.

۱. طوسی، ابوجعفر، پیشین، ص ۷۱۰.

۲. نجفی، صاحب الجواهر، پیشین، ص ۴۰۱ - ۴۰۲.

۳. طوسی، ابوجعفر، محمد بن حسن، تهذیب الأحکام، تهران، دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ه ق، ج ۴، ص ۱۴۴.

هم‌چنین در تحریرالوسیله امام خمینی درباره یکی از مجازات‌های شخص قوآد گفته شده است که «بنا بر قول مشهور، سرش تراشیده می‌شود و به دید مردم گذاشته می‌شود».^۱ این سؤال مطرح می‌شود که اگر قوآد زن باشد، حکم مجازات او هم تشهیر است؟ که امام می‌فرماید: «البته در زن چیزی غیر از جلد نیست، بنابراین تراشیدن سر و همچنین تبعید و در مقابل چشم دیگران قرار دادن، بر زن نیست».^۲

تشهیر در فقه نوعی مجازات (از نوع تعزیر) محسوب می‌شود و حال اینکه مجازات مجرم بعد از اثبات اتهام وی و مجرم شناخته شدن او و محکومیت وی باید صورت گیرد و بازنمایی رسانه‌ای اتهامی که هنوز به اثبات نرسیده است، با توجه به آثار بعدی این بازنمایی برای شخص متهم، خانواده و اطرافیان (که جرمی مرتکب نشدند) او، جای تأمل دارد.

روایتی که از معصومان (علیهم‌السلام) امروزه در دسترس ما است، تنها به تشهیر شاهدان دروغین اشاره داشته و در دیگر موارد، مجازات تشهیر را در روایات موجود نمی‌یابیم. پس در این باره می‌توان گفت، ممکن است دلیل و روایتی در اختیار فقهای گذشته بوده که به فقهای بعد نرسیده و آنان نیز بر اساس آن روایات، فتوا داده‌اند.^۳ و یا این که چنین احکامی به عنوان تعزیر و تنبیه وضع شده و اختیار آن بر عهده قاضی گذارده شده تا در صورت صلاح دید آن را اجرا کند تا از تکرار چنین جرمی پیشگیری شده و با معرفی و شناساندن آنان به مردم، از شر و فساد بیشتر آنان جلوگیری شود.^۴

با این تعبیر، به نظر می‌رسد دقت نظر و توجه قضات و دادیاران محترم در اتخاذ تصمیم و صدور حکم مجازات تشهیر بسیار مهم است و غیر از لحاظ جوانب فقهی و حقوقی بایستی تبعات اجتماعی، اخلاقی و...

---

۱. موسوی خمینی، سیدروح الله، ترجمه تحریرالوسیله، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) ۱۳۹۲ ه ش، ج ۲،

ص ۵۰۲.

۲. همان.

۳. مؤمن قمی، محمد، مبانی تحریرالوسیله (کتاب الحدود)، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹ ه ش،

ص ۴۰۴.

۴. همان، ص ۴۷۳.

آن را در نظر بگیرند. خصوصاً در مورد صدور این حکم برای زنان، چراکه برخی از فقها، تشهیر را در منافات با آنچه برای زن واجب المراعات است می‌دانند.

۵-۳ بررسی مطالعه موردی پژوهش حاضر از منظر فقه و حقوق

در پژوهش حاضر، مورد مطالعه بازنمایی رسانه‌ای اعترافات خانمی در حضور قاضی پرونده است که این اعترافات از طریق رسانه ملی در برنامه مستند بیراهه به روی آنتن تلویزیون رفته و بازخوردهای بسیاری را به دنبال داشته است.

بررسی جوانب مختلف این اقدام از جنبه فقهی و حقوقی، حاکی از آن است که این اقدام رسانه ملی با موازین فقه و قوانین حقوقی سازگار نبوده و محل اشکال است، گرچه رسانه ملی دلایل و توجیهاتی از حیث عمل به تکلیف و وظیفه رسانه‌ای خود در جهت آگاهی بخشی به جامعه ارائه نمود ولیکن باید توجه نمود که اقداماتی این‌گونه در مورد جرائمی که خاصه مرتکبین آن زنان هستند و فقه و قانون محدودیت‌های برای آن لحاظ کرده، آثار سوءش بر جامعه بیشتر خواهد بود.

در مطالب گذشته به تفصیل به محدودیت‌های فقهی و حقوقی در این زمینه اشاره شد و حتی موارد جواز تشهیر رسانه‌ای برخی از جرائم نیز بیان گردید.

جرائمی ارتكابی از سوی زنان می‌تواند انواع گوناگونی داشته باشد و به‌نوعی برخی از این جرائم مشترک بین زنان و مردان و برخی نیز خاص زنان باشد؛ و هر جرمی به تناسب خودش، طبق قانون مجازاتی دارد. جرائم را بر اساس این‌که علیه کدام‌یک از ارزش‌های موردقبول جامعه بشری ارتكاب می‌یابند، دسته‌بندی می‌کنند که در حقوق جزای ایران تقسیم به جرائم علیه تمامیت جسمانی اشخاص و جرائم علیه حیثیت معنوی اشخاص، جرائم علیه اموال و مالکیت و جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی می‌شود.

مرتکبین هرکدام از این جرائم طبق شرع و قانون مجازات‌های همچون حد، قصاص، پرداخت دیه و تعزیر در انتظار آن‌ها خواهد بود. تشهیر به‌عنوان مجازاتی تکمیل در راستای اهداف اجتماعی و جامعه‌شناسانه می‌تواند هم مفید باشد و هم مضر، فواید این کار در گذشته بر اساس مبانی فقهی و حقوقی بیان شد، اما در آسیب‌های آن باید گفت که اگر تشهیر به‌منظور تنبه و آگاهی بخشی جامعه در مورد برخی جرائم باشد، نایبستی به طریقی انجام شود که به حیثیت و شخصیت اجتماعی مجرم و خانواده وی صدمه‌ای وارد شود. چرا هدف از تشهیر رسانه‌ای در اینجا تشهیر جرم است نه تشهیر مجرم، رسانه قصد دارد به جامعه بگوید

اگر فردی مرتکب این قسم از جرائم شود، مجازات‌های در انتظار وی خواهد و از این طریق رسالت اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی خود را انجام دهد.

در مطالعه موردی این پژوهش دختر خانمی با به تصویر کشید حرکات موزون خود و انتشار آن در صفحه اینستاگرامی خود از سوی مراجع قضایی فراخوانده می‌شود و با توجه به تشخیص دادیار محترم مبنی بر مجرمانه بودن فعل ایشان از حیث جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی، فرد مذکور بازداشت می‌شود. قاضی پرونده قبل از نهایی شدن پرونده و صدور حکم مجرمیت و قطعی برای این شخص، اقدام به تشهیر رسانه‌ای اعترافات متهم در رسانه ملی می‌کند.

بر اساس مباحث فقهی و حقوقی مطرح‌شده در این پژوهش و جرائمی که طبق شرع و قانون برای آن مجازات تشهیر در نظر گرفته شده است، این مسئله را به ذهن متبادر می‌کند که اقدام قاضی پرونده و رسانه ملی خلاف شرع و قانون بوده است؛ و اگر قاضی پرونده قصد رسانه‌ای کردن پرونده را داشته، باید قبل از این کار از حاکم (ولی فقیه) اجازه می‌گرفته تا در صورت اجازه حاکم بنا به تشخیص و مصالح این اقدام صورت می‌پذیرفت.

جرمی که در این پژوهش با آن مواجه هستیم از جمله جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی است، برخی از مصادیق جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی در قوانین جزایی ایران، در زمره حدود^۱ جا می‌گیرند و بعضی دیگر نیز در زمره تعزیرات هستند.

آن دسته از جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی که در زمره حدود قرار دارند عبارت‌اند از:

۱- زنای مرد مجرد یا زن مجرد؛

۲- زنای مرد متأهل یا زن متأهل؛

۳- زنای به عنف و اکراه؛

۴- زنا با محارم نسبی؛

---

۱. حد مجازاتی است که موجب، نوع، میزان و کیفیت اجرای آن در شرع مقدس، تعیین شده است. (ماده ۱۵ قانون مجازات اسلامی).

۵- زنا با زن پدر؛

۶- لواط، تفخیز، مساحقه و...

هر یک از موارد فوق دارای مجازات‌های خاصی هستند، به‌عنوان مثال: مجازات زنا با زن مجرد یا زن مجرد ۱۰۰ ضربه تازیانه است یا مجازات زنا با عفت و اکراه برای زانی اکراه کننده مرگ است یا زنا با محارم نسبی یا زنا با زن پدر کیفر اعدام را در پی خواهد داشت.^۱

اما آن دسته از جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی که در زمره تعزیرات قرار دارند عبارت‌اند از:

۱- رابطه نامشروع جسمی؛

۲- روابط نامشروع لفظی (بگویی و بخند کردن که از دیدگاه فقهی مفاکحه نامیده می‌شود)؛

۳- تظاهر به عمل حرام در معابر و اماکن عمومی؛

۴- بدحجابی؛

۵- دایر کردن مرکز فساد و فحشاء یا اداره کردن آن‌ها؛

۶- تشویق مردم به فساد و فحشاء؛

۷- مداخله ناروا در برخی از اشیای مضر به اخلاق و عفت عمومی و ایجاد مزاحمت برای اشخاصی با استفاده از تلفن یا سایر دستگاه‌های مخابراتی.

مجازات‌هایی این دسته از جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی، از مجازات‌های حدی خفیف‌تر و سبک‌تر هستند، مثلاً مجازات روابط نامشروع خفیف‌تر و سبک‌تر تا ۹۹ ضربه تازیانه است.^۲ می‌توان در مورد متهمه، مفاد ۳ و ۴ و ۶ را به وی تفهیم اتهام نمود.

برای این قبیل از جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی در مواد ۶۳۷ الی ۶۴۱ فصل هجدهم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده)، جرایم ضد عفت و اخلاق عمومی، مصوب سال

---

۱. فصل اول از بخش دوم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

۲. فصل هجدهم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده)، جرایم ضد عفت و اخلاق عمومی، مصوب ۱۳۷۵.

۱۳۷۵، مجازات‌های مشخصی را بیان نموده که در هیچ‌کدام از این مواد اشاره‌ای به تشهیر رسانه‌ای مجرم نشده است.

در ذیل به بخش‌های از این مواد که به پژوهش مربوط می‌شود اشاره می‌گردد:

ماده ۶۳۸ - هر فردی در انظار و اماکن عمومی به صورت آشکار عمل حرامی را مرتکب شود، مازاد بر مجازات عمل به حبس از ده روز تا دو ماه یا تا (۷۴) تازیانه محکوم می‌شود و در صورتی که مرتکب عملی شود که نفس آن عمل دارای کیفر نیست ولی عفت عمومی را جریحه‌دار نماید فقط به زندانی شدن از ۱۰ روز تا ۲ ماه یا تا (۷۴) تازیانه محکوم خواهد می‌شود.

تبصره - زنانی که حجاب موردنظر شرع را رعایت نکرده و در خیابان و محل‌های مورد اجتماع حاضر شوند به زندانی شدن از ۱۰ روز تا ۲ ماه و یا پرداخت مبلغ از پنجاه هزار تا پانصد هزار ریال جزای نقدی محکوم خواهند شد.

ماده ۶۳۹ - افراد زیر از ۱ تا ۱۰ سال به زندانی شدن محکوم می‌شوند و در مورد بند «الف» مازاد بر جزای مربوط به خود، محل مربوطه به طور موقت با نظر دادگاه بسته خواهد شد:

الف - کسی که مرکز فحشا یا فساد برپا یا مدیریت کند.

ب - کسی که مردم را به فحشا یا فساد ترغیب کند یا مقدمات فحشا یا فساد را برای دیگران یا خود به وجود آورد.

تبصره - اگر به موارد فوق، عنوان فعل قوادی بار شود، مازاد بر جزا و مجازات مشخص شده، حد قوادی هم به مجازاتش افزوده می‌شود.

ماده ۶۴۰ - اشخاص ذیل به حبس از سه ماه تا یک سال و جزای نقدی از یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال و تا (۷۴) ضربه شلاق یا به یک یا دو مجازات مذکور محکوم خواهند شد:

۱- هر فردی چیزی بنویسد، یا طرحی بکشد و یا از طریق عکس، جراید کثیرالانتشار، از طریق یا تصویر باعث رنجش دیگران و کرامت انسانی افراد جامعه را دچار خدشه کند.

۲- هر فردی (نوشته، عکس، نقاشی، طراحی، فیلم، نوار صوتی) را به منظور رنجش دیگران و ترویج بی‌بندوباری، خودش یا به وسیله کمک دیگری به کشور وارد یا به کشور دیگری صادر کند و یا به نحوی از انحاء متصدی یا واسطه تجارت و یا هر قسم معامله دیگر شود یا از کرایه دادن آن‌ها تحصیل مال نماید.

۳- هر فردی (نوشته، عکس، نقاشی، طراحی، فیلم، نوار صوتی) را به نحوی پخش کند نماید یا آن‌ها را به معرض انظار عمومی بگذارد.

۴- هر فردی برای تشویق به معامله (عکس، نقاشی، طراحی، فیلم، نوار صوتی) و یا ترویج آن اشیاء به طریق ممکن آشکار و یا انجام دهنده‌ی یکی از اعمال ممنوعه ذکر شده و یا محل به دست آوردن آن را اعلام کند.

۵- هر فردی باهدف کسب درآمد به تهیه، تولید آثار منافی عفت روی بیاورد.

اگر بخواهیم مورد مطالعه پژوهش و جرم ارتكابی واقع شده را به مجازات‌های تعزیری تطبیق دهیم، تصدیق خواهیم نمود که قاضی مجاز است، طبق قانون یکی از مجازات‌های تعزیری که قانون‌گذار بر اساس مبانی فقهی به آن رسیده است را برای فرد مجرم، حکم نماید. صدور مجوز و حکم پخش اعترافات این مجرم از رسانه ملی هم از جنبه فقهی و هم جنبه حقوقی محل اشکال است، مگر با اخذ اجازه از حاکم.

فصل چهارم

تحلیل فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرایم زنان از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

۴-۱ آراء و نظرات فقهی آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی) در بازنمایی رسانه‌ای جرائم

همان‌طور که بیان شد، آنچه در شرع از مسلمات است، مقوله‌ی حرمت و عرض مؤمن است. ما در شرع بحثی تحت عنوان حرمت دم داریم. حرمت دم مشخص است و هتک آن مجازات مشخصی دارد. بالقیاس و مکرراً نیز گفته شده که: «عَرِضُ الْمُؤْمِنِ كَدَمِهِ»؛ این از موارد قیاسی است که خود شرع انجام داده است. در مورد مقوله‌ی عرض مؤمن، آن قدر تأکید وجود دارد که بی‌نیاز از اثبات است. در فقه در این باب غیر از مجموعه‌ای از توصیه‌های فقهی، مجازات دنیوی در نظر گرفته نشده است. متأسفانه در جامعه به مقوله‌ی آبروی مؤمن بیشتر بار اخلاقی می‌دهند تا جنبه‌ی حقوقی و شرعی؛ یعنی «آبروی مؤمن را نریختن» جزو نصایح شده است، درحالی‌که جمله‌ی مذکور بار حقوقی و شرعی دارد. برای هر گناهی مجازات دنیایی تعیین شده باشد. لذا عدم هتک آبروی مؤمن به‌عنوان یک حکم مسلم شرعی است. یکی از رسالت‌هایی که فقه و شریعت در جامعه‌ی ما دارند که در جوامع دیگر بر عهده‌ی قانون است، فرهنگ‌سازی است؛ یعنی همه‌جا لازم نیست که شریعت با پشتوانه و ضمانت اجرای مجازات‌های مشخص به امر و نهی پرداخته باشد.^۱ بخشی از فرهنگ اجتماعی ما در حال حاضر معلول تأثیرات ۱۴۰۰ ساله‌ی فقه و شریعت در جامعه‌ی ما است، اما در بخش‌هایی پُررنگ و در بخش‌هایی کمتر کار شده است. در بخش‌های کمتر کار شده اگر تلاش بیشتری می‌شد، نیاز به حضور پررنگ امر و نهی در جامعه نداشتیم. در حقیقت فرهنگ‌سازی و امر و نهی روی یک پیوستار قرار دارند که هدف شرع، حرکت از امر و نهی به سمت فرهنگ‌سازی است. باید این فرهنگ در جامعه جا می‌افتاد که تشریحات احکام شرعی همه باید به یک وزن دیده شوند؛ یعنی همان قدر که حرمت خون مؤمن مطرح است و مجازات دارد، هتک آبروی مؤمن نیز همین حرمت و همین حکم را دارد.

۱. تقوی، سیدمرتضی، گفت‌وگو با سردبیر فصلنامه فقه اهل بیت (ع) «بررسی فقهی اعلام اسامی متهمین»، ۱۳۹۰/۰۵/۲۲.

مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۱۰/۱۸>.

آن چیزی که عملاً در این خصوص در جامعه‌ی ما وجود دارد، فراتر از توصیه‌های اخلاقی نیست. به‌ویژه در طغیان‌ها و هیجان‌های سیاسی (اجتماعی) عملاً قانون و شرع زیر پا گذاشته می‌شود، عرف و فرهنگ نیز به‌طریق‌اولی زیر پا گذاشته می‌شود، چون ضمانت اجرایی ندارند. این پرده‌داری‌ها و افشاگری‌ها در برخی برهه‌های سیاسی اسباب کار و ترقی سیاستمداران می‌شود. بسیاری از سیاستمداران از افشاگری به‌عنوان یک ابزار برای قبیح نشان دادن وضع موجود استفاده می‌کنند. یکی از راه‌های قبیح‌سازی همین هتک است؛ یعنی علنی کردن اتهامات وارد و ناوارد.

اساساً آن چیزی که نه قانون و نه شریعت و نه فرهنگ در جامعه‌ی ما نتوانسته جلودارش باشد، همین تجاوز به حدود آبروی افراد است. ما در مسئله‌ی هتک آبرو مشکل تئوریک نداریم تا بخواهیم به اثبات شرعی و فقهی آن پردازیم. مشکل ما این است که سیاسیون ما به این امر اثبات‌شده تن نمی‌دهند؛ اما سؤال این است که چطور می‌توان این امر اثبات‌شده‌ی تئوریک را در جامعه پیاده کرد؟

اگر بخواهیم مسئله‌ی افشا را از دیدگاه فقهی بیان کنیم به‌عنوان «تشهیر» خواهیم رسید؛ که باید در باب تشهیر نکاتی را در نظر داشت که به مواردی از آن اشاره شد و مهم‌ترین نکته در باب تشهیر، این است که: تشهیر در ساختار فقهی ما یک مجازات است؛ یعنی یکی از ادوات کشف جرم و بازرسی نیست، بلکه پس از ثبوت جرم می‌تواند به‌عنوان یک نوع مجازات به کار رود. تشهیر یک مجازات تکمیلی است؛ یعنی در کنار مجازات‌های دیگر به کار می‌رود و در این هیچ تردیدی نیست. تشهیر نیز با حکم قاضی قابل اجرا است.

موارد کاربرد این مجازات، همان‌طور که بیان‌شده نهایتاً به شش مورد (شهادت به زور و کذب، اختلاس به معنی کلاه‌برداری و حیف‌ومیل اموال عمومی، حد قذف، قوادی، سرقت و محاربه) می‌رسد. شرع مقدس در موارد مشخصی از این مجازات نام‌برده است و همان‌طور که از هیچ مجازاتی نمی‌توانیم تعدی کنیم، در مورد تشهیر نیز نمی‌توانیم تعدی نماییم.^۱

رهبری در باب تشهیر و رسوا کردن مجرم نظرشان بر این است که:

---

۱. همان.

این قطعاً از اسلام نیست. ما چطور چیزی را که اثبات نشده، به صرف اتهام، افشاء کنیم؟ ممکن است این قدر حجم اتهام زیاد و وسیع باشد که یک عده‌ای به چشم یک امر قطعی و واقعی به آن نگاه کنند، اما هیچ پشتوانه‌ی استدلالی نداشته باشد، جایی ثابت نشده باشد. ما هیچ حجتی نداریم که این را بگوییم. حتی جرمی که ثابت شد، اصل نباید بر افشای آن جرم باشد. بالاخره یک مجرمی است، یک غلطی کرده، مجازات هم می‌شود؛ خانواده‌ی او، فرزندان او، پدر و مادر او گناهی نکرده‌اند؛ ما چرا بیخود این‌ها را رسوا کنیم؟ مگر آنجائی که خود نفس افشاء کردن، یک مصلحت بزرگی داشته باشد. بله یکجایی هست که نفس افشاگری در یک مسئله‌ی ثابت شده، مصلحتی دارد؛ آنجا ایرادی ندارد. این، منطقی ماست. هیچ چیزی هم نه از امیرالمؤمنین (علیه الصلاه و السلام) و نه از هیچ یک از ائمه‌ی هدی (علیهم السلام) برخلاف این وجود ندارد. ما واقعاً حق نداریم افراد را به صرف گمان، متهم کنیم، مشهور کنیم؛ واقعاً جایز نیست؛ نه در سایت، نه در روزنامه، نه در تریبون‌های گوناگون. حیثیت افراد را باید حفظ کرد.^۱

همان‌طور که رهبری فرمودند: «مگر آنجائی که خود نفس افشاء کردن، یک مصلحت بزرگی داشته باشد» در موارد خاص تحت عنوان تشهیر که شمرده شد؛ مانند اختلاس که فرد از اعتماد عموم مردم سوءاستفاده می‌کند. بر اساس مجازات تشهیر باید از چنین فردی در جامعه سلب اعتماد کرد. در اینجا قصد هتک آبروی فرد وجود ندارد، بلکه شرع می‌خواهد جامعه سالم بماند. فرد باید شناخته شود تا فرصت تکرار این کار را پیدا نکند.

رهبری پیش‌تر نیز در سال ۱۳۸۲ در جمع دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی در باب تشهیر مجرمان اشاره کردند که: «خانواده‌ی مجرم را نباید مجازات کنیم!»

---

۱. سخنرانی در دیدار با دانشجویان سال ۱۳۹۰/۰۵/۱۹، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۴/۱۰>

بنده نمی‌خواهم ملاحظه‌ی کسی را بکنم؛ منتها فکر نمی‌کنم تا چیزی قطعی و اثبات شده، بزرگ بودن و اهمیتش ثابت نشده، محاکمه نشده و روی آن قضاوتی نیست، باید سر زبان‌ها بیفتد و مطرح شود. هر کس این کار را بکند، بنده موافق نیستم؛ چه مطبوعاتی‌ها، چه رادیو و تلویزیون و چه دیگران؛ اما آمار کارشان را بیان کنند؛ آن‌هم در صورتی که اسم افراد آورده نشود. این را من به شما عرض کنم: یک نفر جرمی می‌کند، آدم خیلی بدی هم هست، باید هم مجازات شود؛ اما اگر ما اسم او را اعلام کردیم، با این اعلان، چند نفر مجازات می‌شوند؟ پسر و دختر او هم که در مدرسه یا دانشگاه درس می‌خوانند و در محله‌ی خود رفت‌وآمد دارند، مجازات می‌شوند. این کار چه لزومی دارد؟ بگذارید مجرم زندان برود و فی‌الجمله گفته شود این کار انجام گرفته؛ دیگر چه لزومی دارد ما بچه‌ی دبستانی، دبیرستانی و دانشگاهی‌اش را هم - که هیچ گناهی ندارند - مجازات کنیم؟ مگر وقتی که اجبار باشد؛ یعنی زمانی که وضعیت به گونه‌ای است که غیر از این امکان ندارد. آنجا چاره‌ای نیست؛ اما تا هنگامی که می‌شود اعلان نکرد، با این‌طور کارها خیلی موافق نیستم.^۱

رهبر انقلاب در دیدار با مسئولان قوه قضائیه در سال ۱۳۹۰ در موضوع رسانه‌ای کردن اتهامات گفتند: «متهم شدن به معنای مجرم بودن نیست، بنابراین هیچ‌کس در قوه قضائیه و در خارج از این قوه و در رسانه‌ها حق ندارد تا زمانی که جرمی ثابت نشده، آن را رسانه‌ای کند. هیچ لزومی وجود ندارد و هیچ‌کس حق ریختن آبروی یک مسلمان را ندارد».^۲

---

۱. بیانات در جلسه‌ی پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی ۱۳۸۲/۰۲/۲۲، مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۵/۱۵>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۱۷۷>

۲. بیانات رهبری در دیدار رئیس و مسئولان عالی قوه قضائیه، ۱۳۹۰/۰۴/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۸/۱۲>.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۱۲۸۰۵>

ایشان با تأکید بر اینکه در شرع فقط در مواردی خیلی خاص، اجازه انتشار مجازات و یا علنی شدن مشخصات شخص مجازات شونده، داده شده است، می‌فرمایند: «حتی در مواردی که جرم در دادگاه نیز اثبات می‌شود، نباید نام فرد مجرم علنی و رسانه‌ای شود زیرا خانواده وی تحت فشار قرار می‌گیرند و دچار مشکل می‌شوند».^۱

رهبری معتقد هستند که: «خیلی باید مراقب حفظ آبروی اشخاص باشید»

یک مسئله‌ی دیگری که در مورد قوه‌ی قضائیه مهم است - البته مخاطب این، فقط قوه‌ی قضائیه نیست؛ بیشتر، دستگاه‌های تبلیغاتی‌اند - مسئله‌ی آبروی اشخاص است. خیلی باید مراقب حفظ آبروی اشخاص بود. شریعت اسلامی عرض مؤمن را در ردیف جان او قرار داده. نباید قوه‌ی قضائیه، دستگاه‌ها، دادگاه‌ها و دستگاه‌های اداری قوه‌ی قضائیه، تحت تأثیر جوسازی تبلیغات رسانه‌ها قرار بگیرند. خب، رسانه‌ها انصافاً در این زمینه مشکلاتی دارند؛ بخصوص حالا که این پایگاه‌های رایانه‌ای راه افتاده، مشکلاتی وجود دارد؛ یعنی خیلی امور لازم‌الرعايه، رعایت نمی‌شود؛ حقیقتاً این جور است؛ این جزو نواقص زندگی ماست، نواقص کار ماست. خب، این در جای خود علاج دیگری دارد؛ علاج مسئله‌ی شایعات و کارهایی که در مطبوعات و غیر مطبوعات انجام می‌گیرد، مقوله‌ی جداگانه‌ای است؛ اما قوه‌ی قضائیه نباید تحت تأثیر قرار بگیرد.^۲

رهبری در همان دیدار برنیابوردن اسم متهمین، قبل از اثبات جرم تأکید دارند و می‌فرمایند:

اگر چنانچه همه‌ی مطبوعات، همه‌ی پایگاه‌های رایانه‌ای که فضا درست می‌کنند، جو درست می‌کنند، افکار عمومی می‌سازند، به یک سمتی هل دادند، قوه‌ی قضائیه، آن

---

۱. همان.

۲. بیانات رهبری در دیدار رئیس و مسئولان قضائی، ۱۳۹۱، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۸/۱۵>.

دادگاه خاص یا دادرایی که حالا مسئول پیگیری یک پرونده است، بایستی کار خودش را انجام بدهد؛ هیچ تحت تأثیر نباید قرار بگیرد. این نکته‌ی بسیار اساسی‌ای است. اسم آوردن از متهمین، قبل از اثبات جرم، یا اسم نیاوردن، اما جوری بیان کردن که مثل اسم آوردن است، این‌ها اشکال دارد، ایراد دارد؛ این‌ها ارتقاء قوه‌ی قضاییه و دستگاه قضای کشور را یقیناً دچار اختلال می‌کند. این هم یک نکته است که حتماً بایستی مورد توجه قرار بگیرد.^۱

با این تفصیل، مشخص می‌گردد که رهبری اجازه بازنمایی رسانه‌ای جرائم و مجرمین و به‌طریق‌اولی مجرمین زن را نمی‌دهند و بارها در بیاناتشان در جمع مسئولان قضائی و دانشجویان به این مسئله اشاره کردند.

استدلال کسانی که بر اطلاع‌رسانی نام افراد متهم اصرار می‌کنند، این است که این اطلاع‌رسانی یک بازدارندگی برای جامعه ایجاد می‌کند. ادعا می‌کنند که تجربه‌ی جهانی نشان داده وقتی اطلاعات رفتاری افراد علنی می‌شود، افراد حواسشان را جمع می‌کنند؛ اما نظر رهبری مخالف این است. ایشان می‌گویند: «این‌که اسامی در افکار عمومی مطرح شوند، افکار عمومی چه لذتی می‌برد؟ برای افکار عمومی چه فایده‌ای دارد که بدانند برخی متهم به فلان امر خلاف هستند؟ باید به این‌ها توجه کرد».

حجت‌الاسلام تقوی می‌گوید:

استدلال افراد دسته‌ی اول نادرست است و یک نوع توجیه محسوب می‌شود. اعلام اسامی افراد ممکن است بازدارندگی ایجاد کند، ولی شما به تبعات منفی آن در جامعه نیز توجه کنید. متعاقب هر افشاگری مردم پول‌های خودشان را از بانک‌ها پس می‌گیرند. بحث بازدارندگی در مقابل سلب اعتماد عمومی و آسیب‌های اقتصادی وارد بر جامعه مزیت اندکی محسوب می‌شود. تا وقتی که ما ساختارهایمان را اصلاح

نکرده باشیم، افشای نام افراد مشکلی را حل نمی‌کند، زیرا ممکن است یک فرد فاسدی را کنار بگذارید و فرد فاسد دیگری روی کار بیاید.^۱

حجت‌الاسلام تقوی در پاسخ به این اشکالات که گاهی ممکن است بنا به دلایل مختلفی، اتهامات یک جریان یا سازمان یا یک فرد حقیقی یا حقوقی در جامعه شایع شود و یک بدبینی شکل بگیرد. این ترویج را الزاماً نیز حاکمیت به وجود نمی‌آورد، بلکه ممکن است مثلاً گروه‌های سیاسی اتهامات رقبا را شایع کنند. آیا در چنین شرایطی پنهان کردن مسئله به گسترش شایعه دامن نمی‌زند؟ آیا اینجا حاکمیت مجوز دارد که بر مبنای کشف جرم شروع به اطلاع‌رسانی کند؟ در چنین شرایطی چطور می‌توان فضای ذهنی مردم را نسبت به پنهان‌کاری حاکمیت در خصوص یک جریان، سازمان یا فرد اصلاح کرد؟ می‌گوید:

به‌عنوان یک ضابطه‌ی کلی که یکی از زمینه‌های مستحکم ساز تئوری ولایت‌فقیه نیز هست، باید بگویم اساساً در نظام اسلامی حاکم بخشی از قانون است. شرع در انتخاب حاکم سخت‌گیری می‌کند، ولی وقتی حاکم تعیین شد، بخشی از قانون نانوشته می‌شود. لذا شما می‌بینید مدونات قانون ما آن‌هایی است که در کتاب و سنت آمده است. حضرت امیر علیه‌السلام می‌فرماید: قرآن ناطق من هستم؛ یعنی حاکم عملاً قرآن ناطق است. این چیزی نیست که ما بتوانیم آن را به بخشی از حاکمیت دولت، مجلس یا قوه‌ی قضاییه تعمیم بدهیم؛ یعنی افشای جرم متهم یا مجرم به‌عنوان یک مجازات از اختیارات حاکم اسلامی است و حاکم خودش بخشی از قانون است؛ یعنی اگر چیزی را تجویز کرد، محق است و حتی می‌تواند بنا بر شرایط خاص در واجبات نیز دخل و تصرف موقت کند. بدین معنی که حاکم می‌تواند در مرحله‌ی تحقیق و بررسی کشف جرم، اجازه‌ی اطلاع‌رسانی بدهد. در اینجا فقط حاکم می‌تواند این تریخ‌یض شرعی را بدهد. حتی قانون مجلس نیز نمی‌تواند چنین کاری کند، بلکه نیاز به تجویز شرعی دارد. در مواردی که حاکم مشروع تشخیص بدهد، خودش قانون می‌شود؛ یعنی تجویز

---

۱. تقوی، سیدمرتضی، همان.

او خودش قانون است. هر قانونی استثناهایی دارد. این هم می‌تواند جزئی از همان استنهاها باشد. ما اگر به این اصل توجه کنیم که حاکم مشروع خودش قانون نانوشته است، می‌پذیریم که در هر جایی که مدونات قانونی نداریم، او می‌تواند حکم بدهد و این چیز غریبی نیست. در ساختار حقوقی انگلیس نیز قاضی قانون است، اما ما می‌گوییم در انتخاب قاضی باید بر اساس معیارهای علمی، اخلاقی و عملی سخت‌گیری کرد. در این حالت او خودش قانون است و دیگر لازم نیست هرکجا که او تشخیصی داد، رأیش را مستند به ماده و تبصره کرد.^۱

در نتیجه هرگونه خروج از قاعده‌ی کلی حفظ حرمت و آبروی مؤمن، خروج از قاعده‌ی شرعی اولیه است و نیاز به حکم ثانویه دارد که جزو اختیارات حاکم شرع است. نظر رهبری به‌عنوان ولی فقیه و حاکم در بازنمایی رسانه‌ای جرائم (تشهیر) همان‌طور که خودشان فرمودند بدین شرح است: «... ما واقعاً حق نداریم افراد را به‌صرف گمان، متهم کنیم، مشهور کنیم؛ واقعاً جایز نیست...» «... مگر آنجائی که خود نفس افشاء کردن، یک مصلحت بزرگی داشته باشد. بله یکجایی هست که نفس افشاگری در یک مسئله ثابت شده، مصلحتی دارد؛ آنجا ایرادی ندارد...». این نظر مطلق بوده و برای زن و مرد فرقی نمی‌کند، حال اینکه، بحث مراعات شایسته و جایگاه شخصیتی زنان در نظام اسلامی حائز اهمیت و مورد توجه است، کما اینکه رهبری در مورد زنان سه جایگاه مهم و اصلی را ترسیم می‌نمایند.

۱- زن، عنصر تکاملی جامعه و بشر؛

۲- زن عنصر همراهی در جوامع؛

۳- زن عنصری در صورت و سیرت مادری.^۲

با توجه به اینکه مجال تفصیل این سه جایگاه وجود ندارد، صرفاً به ذکر عناوین بسنده می‌نماییم.

---

۱. همان.

۲. اخترشهر، علی، «زن در اندیشه مقام معظم رهبری»، مجله معارف، ۱۳۸۹ ه. ش، ص ۳.

با این تفصیل باید گفت، رهبری به اقتضا شرایط جامعه و احوال مجرم می‌توانند حکم به تشهیر یا عدم تشهیر صادر نمایند و اگر دادگاه صالحه منع شرعی و قانونی داشته باشد و قاضی پرونده بنا به مصالحی تشخیص دهد که باید روند رسیدگی و مجازات مجرم رسانه‌ای شود نیاز به استجازه از ولی فقیه دارد.

۲-۴ گریزی به جرم ارتكابی مطالعه موردی پژوهش

تحقق جرم مستلزم پنج پیش شرط اساسی است: عنوان مجرمانه، انگیزه مجرمانه، راه‌های ارتكاب جرم، فرصت ارتكاب جرم و نبود سازوکارهای کنترلی، رسانه‌ها به‌طور بالقوه نقش مهمی در تحقق هر یک از این شرایط دارند و به شکل‌های مختلف بر نوسانات جرم تأثیر می‌گذارند.

در مطالعه موردی این پژوهش، با جرم ارتكابی‌ای مواجه هستیم که مرتکب آن دختر جوانی است که به باور خود بر اساس آموزه‌های که آموخته است، فعل ارتكابی خود را جرم نمی‌پنداشته و در نگاه خویش برای انجام این فعل انگیزه مجرمانه‌ای را متصور نبوده است و در فضای ناآگاه از رفتار مجرمانه خود، اقدام به انتشار فیلم حرکات موزون و رقصیدن خود در صفحه اینستاگرامش نموده است.

وی ورزشکار رشته پارکور^۱ و ژیمناستیک بوده که مدتی در اینستاگرام به فعالیت مشغول شده و به‌عنوان مربی رقص، عکس‌ها و کلیپ‌های رقص خود را در صفحه شخصی منتشر می‌نموده و در تیرماه ۱۳۹۷ توسط پلیس فتا دستگیر شد و پس از یک روز بازداشت آزاد می‌شود و پخش اعترافاتش از رسانه ملی، آور را نگران کرده و موجب می‌شود از کشور خارج شود و به ترکیه برود.

ایشان پس از یک سال به کشور بازمی‌گردد و در گفت‌وگوی اختصاصی با حسین لامعی در برنامه فرهنگی سینمایی "کات" در تاریخ ۲۱ تیرماه ۱۳۹۸ (یک سال پس از دستگیری) از حواشی فراوان بازنمایی رسانه‌ای اعترافاتش می‌گوید: «به‌صورت سرگرمی و شخصی در اینستاگرام فعال بودم فالوئورهای شخصی داشتم آن اتفاق یک بزرگنمایی برایم داشت و چیز خاصی نبود».

وی در خصوص علت خروجش از کشور بعد از بازنمایی رسانه‌ای اعترافاتش، بیان داشت که: «کمپین‌های حمایتی باعث شد من از کشور برم، به خاطر اینکه احساس خطر کردم، اگر قرار بود حمایتی از من بشود باید قبل از اتفاق دستگیری انجام می‌شد و در زمان دستگیری هیچ‌کسی کمکی به من نکرد و این کمپین‌ها مثل یک سرگرمی و بازی بعد از بازداشتم اتفاق افتاد».

---

۱. (Parkour) به فرانسوی: یعنی عبور از موانع در سریع‌ترین زمان ممکن با استفاده از روان‌ترین و کارآمدترین و کاربردی‌ترین و آسان‌ترین و ساده‌ترین شیوه حرکتی با کمترین انرژی مصرفی بدن از یک مبدأ به مقصد.

بازنمایی رسانه‌ای جرم انتشار تصاویر و فیلم‌های رقص یک خانم جوان در صفحه اینستاگرام، از مصادیق جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی است که مفضلاً در مورد مجازات این‌گونه جرائم توضیح داده شد. نکته اساسی این است که در مجازات‌های مشخص شده در قانون هیچ ردی از تشهیر مجرم (بازنمایی رسانه‌ای) مشاهده نمی‌شود^۱، کما اینکه رسانه ملی قبل از رسیدگی پرونده متهم و صدور حکم قطعی برای وی، اقدام به پخش اعترافات متهم در یک برنامه مستند^۲ نموده که این اقدام برخلاف قانون است و برای آن مجازات در نظر گرفته شده است. اعلام کردن اسم متهم بدون طی کردن مراحل خاص قانونی و بدون دستور قاضی پرونده جرم محسوب می‌شود و خود این عمل یک مجازات را در بردارد. یکی از مجازات‌ها در حقوق کیفری، مجازات قائل شدن برای ضربه واردکنندگان به حیثیت افراد است. در مرحله اول باید مجرم بودن و یا محکوم بودن شخصی پیش‌بینی شده باشد، بعد از مشخص شدن این موضوع، به دستور قاضی و به صورت رسمی اسم متهم اعلام می‌شود. تا زمانی که قانون پیش‌بینی نکرده باشد، رسانه‌ها حق اعلام مشخصات شخص را ندارند، رسانه‌ها می‌توانند جرم را اعلام کنند اما حق اعلام مشخصات مرتکب جرم را ندارند زیرا معلوم نیست جرمش احراز شود، مگر در مواردی که قانون، خودش پیش‌بینی‌هایی صورت داده و به‌عنوان اعلان اسم کسی را که مجرم شناخته شده است از طریق رسانه‌ها لازم بداند و یا این موضوع در حکم قاضی مدنظر قرار گرفته باشد.^۳ فارغ از بازخوردهای حقوقی^۴ این بازنمایی رسانه‌ای، پیامدهای اجتماعی و شخصیتی این اتفاق نیز حائز اهمیت بوده و نمی‌توان به‌سادگی از کنار آن عبور کرد. از طرف دیگر فقه، در این مسئله جوازی برای تشهیر جرائم این‌چنینی و مجرمین آن صادر نموده، چراکه برخی از فقها، تشهیر را در منافات با آنچه برای زن واجب‌المراعات است می‌دانند.

---

۱. ر. ک مواد ۶۳۷ الی ۶۴۱ فصل هجدهم از کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تغزیرات و مجازات‌های بازدارنده)، جرایم

ضد عفت و اخلاق عمومی، مصوب سال ۱۳۷۵

۲. مستند بیراهه، پخش شده از شبکه یک سیما که حواشی و بازخوردهای فراوانی را از سوی شخصیت‌های حقیقی و حقوقی به دنبال داشته است.

۳. پیوندی، غلامرضا، «افشای مشخصات متهمان، تجویز قانونی یا نقض حریم خصوصی؟»، پایگاه جامع اطلاع‌رسانی وکالت آنلاین به نقل از روزنامه حمایت.

۴. رجوع شود به پیوست شماره ۲

۳-۴ بررسی مطالعه موردی از منظر فقهی آیت‌الله خامنه‌ای (مدّ ظلّه العالی)

همان‌طور که بیان شد، جرم ارتكابی مطالعه موردی پژوهش از جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی است که طبق قانون مجازات مشخصی برای آن تعیین شده است که این مجازات برگرفته از فقه و حقوق اسلامی است. مجازات تعیین شده برای آن تعزیری^۱ است و تعیین آن به صلاح‌دید قاضی است (تعزیر باید کمتر از حد باشد). اگرچه تشهیر جزء مجازات‌های تعزیری محسوب می‌شود؛ و به صلاح‌دید قاضی این مجازات برای مجرم در نظر گرفته می‌شود، لکن قضات و دادیاران محترم بایستی ملاحظات اجتماعی و جامعه‌شناسانه را در صدور چنین احکامی خصوصاً برای مجرمین زن، در نظر داشته باشند. همان‌گونه که فقها این مسئله را مدنظر داشته و به آن توجه نموده‌اند.

با توجه به بررسی‌های به‌عمل آمده و در نظر گرفتن جمیع جهات مسئله موردبررسی و بر اساس نظرات فقهی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ایشان جواز تشهیر را در مواردی خاص و به مصالحی^۲ صادر نموده‌اند و آنچه که در پژوهش حاضر در مورد جرم ارتكابی دختر رقصنده اینستاگرامی بدان پرداختیم، گرچه از نظر مبانی فقهی رهبری، شخص موردنظر فعل حرام و جرم مرتکب شده است و طبیعتاً متناسب با جرم باید مجازات شود، لکن رسانه ملی اجازه انتشار اعترافات وی را نداشته و اعترافات متهم صرفاً جهت تکمیل پرونده و اشراف اطلاعاتی قاضی پرونده است و از طرفی مجازات جرم ارتكابی نیز تشهیر نبوده و این قبیل جرائم از جرگه موارد جواز تشهیر رهبری خارج بوده و ایشان مجوز چنین کاری را نمی‌دهند بلکه برای آن حرمت قائل بوده و مرتکبین این فعل باید مجازات شوند.

اساساً با توجه به دیدگاه فقهی رهبری که در مورد تشهیر افراد سوء استفاده‌جو (مفسدان اقتصادی) که این مسئله را جایز نمی‌دانند مگر آنجائی که خود نفس افشاء کردن، یک مصلحت بزرگی داشته باشد و با این منطق فقهی ایشان می‌فرمایند:

۱. تعزیر یعنی کیفری که در شرع از حیث مقدار مشخص نیست و در مقابل حد است و در فقه بر کیفری اطلاق می‌شود که برخلاف حد، شارع مقدّس اندازه‌ای برای آن تعیین نکرده است. (نجفی، محمدحسن، پیشین، ج ۴۱، ص ۲۵۴).
۲. استجازه ریاست محترم قوه قضائیه از رهبری در پرونده‌های مفسدان اقتصادی.

من گفتم حتی جرمی که ثابت شد، اصل نباید بر افشای آن جرم باشد. بالاخره یک مجرمی است، یک غلطی کرده، مجازات هم می‌شود؛ خانواده او، فرزندان او، پدر و مادر او گناهی نکرده‌اند؛ ما چرا بیخود این‌ها را رسوا کنیم؟ ما واقعاً حق نداریم افراد را به صرف گمان، متهم کنیم، مشهور کنیم؛ واقعاً جایز نیست؛ نه در سایت، نه در روزنامه، نه در تریبونهای گوناگون. حیثیت افراد را باید حفظ کرد.^۱

به نظر می‌رسد، بتوان حکم و نظر فقهی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در مورد تشهیر افراد سوءاستفاده‌جو را به تشهیر و بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان تعمیم داد و گفت که حکم و نظر فقهی ایشان عدم جواز تشهیر و بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان است. همان‌گونه که در مباحث گذشته به آن پرداخته شد اکثر فقها در مورد تشهیر بانوان جوازی برای آن صادر نمودند.

لذا رسانه ملی اجازه انتشار و بازنمایی رسانه‌ای اعترافات آن دختر در مورد جرم ارتكابی‌اش را نداشته و با این کار قصاص قبل از جنایت کرده و عملاً با هتک حیثیت و شخصیت مجرم و رسانه‌ای کردن جرم او، مجازاتی (تشهیر) ناعادلانه نسبت به جرم وی قبل از رسیدگی به پرونده‌اش برای او صادر کرده است که حواشی زیادی را به دنبال داشته.

---

۱. سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان، ۱۳۹۰/۰۵/۱۹، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. مراجعه شده در: <۱۳۹۹/۰۴/۱۵>.

فصل پنجم

یافته‌های پژوهش، نتیجه و جمع بندی

پس از پژوهش و بررسی‌های به عمل آمده در موضوع تحقیق دریافتیم که در ایجاد قانون مجازات اسلامی، اصول حاکم بر وضع آن‌ها بر پایه‌ی رحمت و مغفرت الهی است و قانون‌گذار تلاش خود را بر حفظ کرامت نفس و شخصیت انسانی مجرمین انجام می‌دهد. از این رو می‌توان به بخش‌هایی از اصول حاکم بر مجازات رسید که به آن‌ها اشاره می‌گردد:

۱-۵ اصول حاکم بر مجازات اسلامی

۱-۱-۵ تناسب بین مجازات و جرم

چنانچه ذکر شد ایجاد قانون مجازات اسلامی، اصول حاکم بر وضع آن‌ها بر پایه‌ی رحمت و مغفرت الهی است و قانون‌گذار تلاش خود را بر حفظ کرامت نفس و شخصیت انسانی مجرمین انجام دهد. قانون‌گذار باید تلاش کند تا در اجرای قوانین به اصل عدالت عمل کند این عدالت به این معنا است که بین جرم و جزا تناسب باشد.^۱

«بسیاری از مجازات‌ها در اسلام به صورت تعزیرات است که مقدار تعیین شده‌ای از قبل ندارد و مقدار و نوع آن به نظر حاکم شرع بستگی دارد. در این نوع از مجازات، نهایت تناسب رعایت شده و حاکم با توجه به فلسفه مجازات که در آن، بیشتر تأدیب مجرم و بازدارندگی او و دیگران مدنظر است، نوع مجازات و مقدار آن را تعیین می‌کند».^۲

۲-۱-۵ اجرای حتمی قانون

یکی از شاخصه‌های مهم قانون مجازات اسلامی این است قاطعانه رفتار کرده و نسبت به همه طبقات اجتماع بدون تمایل به سمتی، به صورت برابر اجرا می‌شود. نکته‌ی مهم این است که در این اجرا، عدالت شرط مهم و رکن اساسی این اجرا خواهد بود عوامل ذیل در اجرای قانون بسیار مهم است:

۱. مقیمی حاجی، ابوالقاسم، «فلسفه مجازات در اسلام (۲)»، مجله فقه اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۸۶ ه ش، ۵۲، ص ۷۲.

۲. نجفی، صاحب الجواهر، پیشین، ج ۴۱، ص ۲۵۴.

۵-۱-۲-۱ قطعیت در اجرای حدود الهی

قانون مجازات اسلامی به هیچ عنوان، تعطیل نخواهد شد و قید الزام و حتمی در کنار آن خواهد بود. هیچ مصلحت و بهانه‌ای مانعی برای اجرای قانون نخواهد بود.^۱ از همین رو مجرم متناسب با جرمی که مرتکب شده است نه بیشتر و نه کمتر باید طبق قوانین و شرایط فقه و حقوق مجازات شود.

۵-۱-۲-۲ لزوم رؤیت شرایط مجرم

همیشه عوامل گوناگونی موجب صدور جرم از سوی مجرمین شده و دارای شرایطی برابر نیستند، به همین سبب در بسیاری از مجازات‌ها در فقه اسلامی، تعزیرات وجود دارد و نگاهی به آن انداخته می‌شود. تعزیرات مجازات‌هایی هستند که میزان آن در اغلب موارد از قبل مشخص نشده است و به تشخیص و صلاحدید قاضی بستگی دارد. در فقه آمده است که: «انّ التعزیر منوط برأی الامام وکان یعزّر بحسب حالاتهم فی السن والقوة والضعف والعقل».^۲ این بامعنای لغوی تعزیر نیز مطابقت دارد؛

در لسان العرب تعزیر در لغت از ریشه «عزَرَ» به معنای «منع کردن و بازداشتن»، «سرزنش کردن» و «تأدیب» آمده است.^۳

از شاخصه‌های مجازات تعزیر این است که در اجرای آن، جایگاه و شخصیت مجرم و سابقه او و نیز هدف از مجازات که بازدارندگی سایرین از ارتکاب جرم و اصلاح، تربیت و تنبیه مجرم است، در نظر گرفته می‌شود.

نگاه قانون به تعزیر، تأدیب و بازدارندگی از خلاقاری است. از همین رو و طبق شرع مبین اسلام، میزان برخی از مجازات‌ها و شدت و ضعفشان آن در نظر و صلاحدید قاضی گذاشته شده است و قاضی با توجه به شرایط مجرم مقدار مجازات و تعزیر مجرم را تعیین می‌کند.^۴

۱. مقیمی حاجی، ابوالقاسم، پیشین، ص ۷۸.

۲. مجلسی، محمدتقی، *روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه*، بنیاد معارف اسلامی، ۱۳۶۴ ه. ش، ج ۱۰، ص ۲۰۳.

۳. ابن منظور، محمد بن مکرّم، *لسان العرب*، پیشین، ج ۴، ص ۵۶۱.

۴. موسوی خمینی، سیدروح الله، *ترجمه تحریر الوسیله*، پیشین، ج ۲، ص ۴۷۷.

۵-۱-۲-۳ اختیار حاکم

اسلام در برخی موارد، اجرای حدود را بر عهده حاکم قرار داده و او می‌تواند در صورت صلاحدید جامعه از اجرای مجازات جلوگیری کند و یا ادامه اجرای آن را متوقف کند. همچنین اگر مجرم در حقوق الهی توبه کند، در صورتی که جرم ثابت شود حاکم حق عدم اجرای آن را دارد. در اجرای تعزیرات و مقدار آن نیز فقها بر اختیار حاکم تصریح می‌کنند که در صورت مصلحت، اجرا کردن و در غیر این صورت از اجرای آن خودداری کرده و یا مقدار آن را تعیین می‌کند.^۱

نکته‌ی مهم در این است که حاکم در اعمال این اختیار بر اساس میل شخصی عمل نمی‌کند، بلکه با در نظر گرفتن مصالح اجتماعی و فردی و در راستای تحقق بهتر فلسفه مجازات تصمیم می‌گیرد. در غیاب امام معصوم، اختیار عفو مجرمین به ولی فقیه واگذار شده است؛ لذا در بسیاری از موارد می‌بینیم که مسئولین وقت قوه قضائیه بر اساس ندامت مجرم و تنبّه او از امام راحل (ره) عفو مجرمین را درخواست می‌کردند و ایشان نیز با آن موافقت می‌کرد و این گامی دیگر در تکریم افراد و رحم و عطف به آنها و دمیدن روح امید است که در بازپروری و تربیت مجرم مؤثر است. در حال حاضر نیز رهبری به‌عنوان ولی فقیه از اختیارات خود، بنا به پیشنهاد ریاست قوه قضائیه، حکم عفو برخی از مجرمین را صادر می‌نمایند.

حتی در مسائل امنیتی شاهد بودیم که امام خمینی (ره) در این باره در پاسخ به سؤالی مبنی بر عفو جاسوسان آمریکایی، می‌گوید: «مذهب اسلام عفو دارد، در موقعش گذشت‌های زیادی دارد، در موقعش برای مجرم‌هایی که جرمشان ثابت بشود حدود دارد. ... بنابراین این‌ها اگر چنانچه مجرم باشند و جرمشان ثابت باشد به‌حسب اسلام جزا برایشان هست، لکن بر ولی امر است که در بعضی وقت‌ها که صلاح می‌داند عفو بکند».^۲

۱. مقیمی حاجی، ابوالقاسم، پیشین، ص ۸۴.

۲. موسوی خمینی، سیدروح‌الله، صحیفه نور، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۸۹ ه ش، ج ۱۰، ص

۵-۱-۲-۴ سقوط برخی از مجازات‌ها با توبه

یکی دیگر از مبانی مجازات اسلامی انعطاف‌پذیری آن ناشی از رحمت و رأفت اسلامی و سقوط مجازات در صورت توبه مجرم است. چراکه فلسفه مجازات در اسلام صرفاً انتقام و تنبیه مجرم نیست، بلکه تأدیب، تربیت و اصلاح او است. سیطره اثربخشی توبه و ندامت در سقوط مجازات دنیوی در جرائمی است که به حق‌الله برگشت می‌نماید، همچون: لواط و زنا، به غیرزور و عنف، شرب مسکر و جرائمی که از جمله جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی هستند ولی برعلیه شخصی ارتکاب جرم صورت نگرفته و مجرم حرام الهی را نادیده گرفته و موجب شیوع فساد در سطح جامعه گردیده که آثار جبران‌ناپذیرش به جامعه انسانی و مصالح عمومی سرایت می‌کند؛ به یقین، هر فعل و عملی که مصالح عمومی را درخطر بیندازد، تجاوز به حق‌الله خواهد بود نه به حق دیگران.^۱

مشهور فقها معتقدند در جرائمی که تجاوز به حق‌الله شده است، اگر مجرم، قبل از عیان شدن جرم و اثبات آن، توبه و استغفار نماید، حدّ شرعی و مجازات از وی ساقط می‌شود، حتی از سوی ائمه بزرگوار توصیه گردیده که شخص توبه نماید و به جرم خود اعتراف و اقرار نکند و افرادی که نزد ائمه آمدند و اقرار به جرم کردند، مورد سرزنش و نصیحت ایشان قرار گرفتند. حتی در کتب فقهی آمده است که می‌توان مطالبی را به مجرم تلقین کرد که بایان آن، حد ساقط شود؛ زیرا این جرائم از جرائمی است که با اعتراف ثابت شده و با انکار ساقط می‌شود.^۲

۵-۱-۳ قبول مسئولیت کیفری

در حقوق جزای اسلامی پذیرش مسئولیت بر عهده افرادی است که شرایط عامه تکلیف را داشته باشند و بنای شارع مقدس بر این رفته است که تا خطاب شارع قرار نگرفته، مکلف موظف به انجام تکالیف و وظایفی نیست و از همین رو مکلف در مقابل از حقوقی نیز برخوردار می‌شود تا بتواند در برابر جرائمی که مرتکب می‌شود پاسخگو بوده و جزای عمل خودش را قبول کند. همین مسئولیت کیفری موجب شخصی

۱. مقیمی حاجی، ابوالقاسم، پیشین، ص ۸۸.

۲. همان.

شدن مجازات شده و در نتیجه سبب منع سرایت مجازات به غیر مجرم می‌شود.^۱ این در حالی است که در مجازات تشهیر علاوه بر مجرم، به صورت غیرمستقیم خانواده و بستگان وی نیز به طریقی مورد مجازات قرار می‌گیرند و از جهت روحی تحت تأثیر مجازات تشهیر آن مجرم قرار خواهند گرفت.

۴-۱-۵ شخصی بودن مجازات

در گذشته، هرکس که خطایی که مرتب می‌شد، جزایش مجازات جمعی بود و با آمدن اسلام این رسم غلط برداشته شد.^۲ در اسلام مبنای هر جرم، مجازات مجرم است. از همین رو در مورد تشهیر مجرمین همان‌طور که رهبری هم معتقد هستند «جرمی که ثابت شد، اصل نباید بر افشای آن جرم باشد. بالاخره یک مجرمی است، یک غلطی کرده، مجازات هم می‌شود؛ خانواده^۳ او، فرزندان او، پدر و مادر او گناهی نکرده‌اند؛ ما چرا بیخود این‌ها را رسوا کنیم؟»^۴ آنچه مسلم است این است که به واسطه تشهیر مجرم، موجب رسوا شدن و به نوعی مجازات خانواده وی خواهیم شد که با شخصی بودن مجازات در تضاد است.

رهبری نیز می‌گویند: «خیلی باید مراقب حفظ آبروی اشخاص بود. شریعت اسلامی عرض مؤمن را در ردیف جان او قرار داده. نباید قوه قضائیه، دستگاه‌ها، دادگاه‌ها و دستگاه‌های اداری قوه قضائیه، تحت تأثیر جوسازی تبلیغات رسانه‌ها قرار بگیرند».^۴

۵-۱-۵ عدم جواز عبور از حدود الهی و اصل قانونی بودن مجازات

خداوند متعال در شریعت اسلام حدودی را وضع نموده و در منابع دین اسلام به آن‌ها تأکید شده است، لکن اجازه داده نشده که از این حدود تجاوز شود و تصمیمات خودسرانه گرفته شود و لازم است که این حدود الهی در جای خود اعمال گردد.

قرآن کریم متجاوزین از حدود مرز الهی را در زمره ستمگران قرار داده است:

۱. همان، ص ۹۱.

۲. ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای عمومی، تهران، سمت، ۱۳۸۴ ه ش، ج ۱، ص ۱۹۴.

۳. سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان، ۱۳۹۰/۰۵/۱۹، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای.

۴. پیشین، بیانات رهبری در دیدار رئیس و مسئولان عالی قوه قضائیه، ۱۳۹۰/۰۴/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای.

«تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»^۱ «این‌ها حدود و مرزهای الهی است؛ از آن تجاوز نکنید و هرکس از آن تجاوز کند، ستمگر است».

و نیز روایاتی در باب حدود و تعزیرات وجود دارد که از آن جمله داود بن فرقد در روایت معتبری از امام صادق علیه‌السلام چنین نقل کرده است: «قال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ... إِنَّ اللَّهَ قَدْ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ حُدًّا وَ جَعَلَ لِمَنْ تَعَدَّى ذَلِكَ الْحَدَّ حُدًّا»^۲ «به درستیکه خداوند برای هر چیز حد و حدودی را معین کرده است و برای کسی که از آن تخطی کند نیز حد و مجازاتی معین فرموده است».

امام خمینی (ره) بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی، در راستای همین آموزه دینی طی فرمان هشت ماده‌ای که با هدف حفظ و رعایت حریم خصوصی توسط نیروهای حکومتی بود، تصریح می‌فرماید که: «هیچ‌کس حق ندارد هتک حرمت مسلمان و تعدی از ضوابط شرعی نماید. فقط باید به وظیفه نهی از منکر به‌نحوی که در اسلام مقرر است عمل نماید»^۳.

ایشان در بنده ۶ این فرمان تأکید می‌کنند:

هیچ‌کس حق ندارد، کسی را جلب کند، یا به نام کشف جرم یا ارتکاب گناه تعقیب و مراقبت نماید و یا نسبت به فردی اهانت نموده و اعمال غیرانسانی - اسلامی مرتکب شود، یا به تلفن یا نوار ضبط‌صوت دیگری به نام کشف جرم گوش کند و یا برای کشف گناه و جرم هرچند گناه بزرگ باشد، شنود بگذارد و یا دنبال اسرار مردم باشد و تجسس از گناهان غیر نماید یا اسراری که از غیر به او رسیده و لو برای یک نفر فاش کند. تمام این‌ها جرم و گناه است و بعضی از آن‌ها چون اشاعه فحشا و گناهان از کبایر بسیار بزرگ است و مرتکبین هر یک از امور فوق مجرم و مستحق تعزیر شرعی هستند و بعضی از آن‌ها موجب حد شرعی است^۴.

۱. بقره، آیه ۲۲۹.

۲. حرعاملی، محمدحسن، وسائل الشیعه، تهران، اسلامیه، جلد ۱۸، ابواب مقدمات الحدود، باب ۲، حدیث ۱، ۱۳۷۲ ه. ش.

۳. موسوی خمینی، سیدروح‌الله، صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۱۰۶.

۴. همان، ص ۱۰۷.

همچنین در جای دیگری می‌فرمایند: «اگر مجریان خواستند احکام قضایی را اجرا کنند و مثلاً حدود را جاری نمایند، از مرز قانون باید تجاوز نکنند. یک شلاق بیشتر نزنند و اهانت نمایند. حضرت امیرالمؤمنین (ع) بعد از این که دست دو نفر دزد را قطع می‌کند، چنان نسبت به آنان عاطفه و محبت نشان می‌دهد و معالجه و پذیرایی می‌کند که از مداحان حضرت می‌شوند»^۱.

این مستندات بیانگر اهمیت این مسئله و توجه حاکم اسلامی به موضوع حفظ حریم خصوصی است که حتی در مورد مجرمین باید طبق ضوابط شرعی و قانونی اقدام شود و این مسئله در مورد رعایت شأنیت بانوان بیشتر مورد تأکید است و در مجموع، باید اصل قانونی بودن مجازات و عدم تجاوز و تخطی از حدود الهی مدنظر قرار گیرد و اگر منعی از سوی فقها بر تشهیر مجرمین اعم از مرد و زن وارد شده باشد رعایت آن لازم است.

۵-۱-۶ عدم ضرورت اثبات جرم

در مکتب و مبانی حقوقی اسلام تا زمانی که جرم کسی ثابت نشده، اصل بر برائت افراد است؛ و بین موضوع اجرای مجازات و عدم ضرورت اثبات جرم تفکیک قائل شده است. در اصل سی و هفتم قانون اساسی این مطلب به صراحت بیان شده است: «اصل، برائت است و هیچ‌کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود، مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد»^۲. در دین مبین اسلام اصرار و تأکیدی بر اثبات مجرم بودن افراد نیست و در روایات متعددی به این نکته اشاره شده است.

امام خمینی (ره) در خطابی به دادستان‌ها و حاکمان شرع این نکته را گوشزد می‌کنند:

در اسلام اصراری بر کشف و اثبات جرائم فردی و خصوصی نیست؛ و این امر گامی

در راستای حفظ کرامت و آبروی اشخاص و موجب سلامت جامعه است و خواست

---

۱. موسوی خمینی، سیدروح الله، ولایت فقیه حکومت اسلامی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۹۲ ه. ش،

ص ۸۴.

۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ ه. ش، ص ۳۸.

خداوند در این است که چنین اموری به راحتی کشف و اثبات نشود تا حیثیت افراد -

گرچه گناهکار باشند - و جامعه حفظ شود.^۱

ایشان در مقام تبیین عدم اصرار اسلام بر اثبات جرم، یادآور می‌شوند:

برای اثبات آن‌ها شرایط سختی در نظر گرفته شده است تا به راحتی قابل اثبات نباشد؛

مانند شرایطی که برای شهادت بر وقوع روابط نامشروع و حدّ زنا تعیین شده است و

حتی در بسیاری از جرائم به یکبار اقرار مجرم نیز، حدّ شرعی اجرا نمی‌گردد، بلکه راه

فرار از ثبوت جرم را پیش روی مجرم قرار می‌دهند. قاضی تبعات اقرار را بیان می‌کند

تا شخص از اقرار خود برگشت کرده و جرم ثابت نگردد.^۲

۵-۱-۷ حفظ حیثیت مجرم در اجرای مجازات

عدم تجاوز و تعدی به جایگاه و شخصیت مجرمین در هنگام اجرای مجازات در اسلام از مهم‌ترین مواردی

است که در اجرای احکام کیفری مدنظر شریعت است. مجرمین برحسب جرم ارتكابی مستحق مجازاتی

هستند که در شرع اسلام به‌عنوان حدود الهی تعیین شده است و یا اینکه قاضی بر اساس تعزیر برای وی

حکم می‌کند. ولی هر نوع مجازات اضافه بر حد و تعزیر در قالب توهین به مجرمین جایزه نبوده و باید

حقوق ایشان رعایت شود و از موازین شریعت تجاوز نشود و حتی پس از اجرای مجازات، افراد باید

مصونیت اجتماعی داشته باشند؛ چراکه مجرم کیفر و مجازات عمل خود را دیده است و دیگر نباید

محرومیت‌های بیشتر و ناخواسته‌ای از سوی جامعه بر وی تحمیل گردد و او را تحقیر و طرد کند؛ و این

نکته، سیاست تکمیلی جزایی اسلامی است که جامعه بایستی افراد خطاکار مجرم را پس از مجازات بپذیرد.^۳

چراکه او کیفر عمل خود را دیده و اکنون باید در جامعه و در کنار خانواده به کار و زندگی سالم خود ادامه

دهد و در این راه باید به وی کمک شود تا مسیر اشتباه سابق را مجدد تکرار نکند.

۱. موسوی خمینی، سیدروح الله، صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۸۶.

۲. همان، ص ۲۸۳.

۳. مقیمی حاجی، ابوالقاسم، پیشین، ص ۹۹.

بر این اساس امام خمینی (ره) به طور مکرر توصیه کردند که: «هنگام دستگیری متهم و اجرای حدود و مجازات و حتی داخل زندان‌ها با مجرمین با عطف و احترام برخورد شود و باید کسی که مستحق حدود الهی، مانند قتل و... است از عطف مأموران تا پای دار و محل مجازات برخوردار باشد»^۱. رهبری نیز می‌گویند: «خیلی باید مراقب حفظ آبروی اشخاص بود. شریعت اسلامی عرض مؤمن را در ردیف جان او قرار داده. نباید قوه قضائیه، دستگاه‌ها، دادگاه‌ها و دستگاه‌های اداری قوه قضائیه، تحت تأثیر جوسازی تبلیغات رسانه‌ها قرار بگیرند»^۲.

۸-۱-۵ اجرای علنی و عمومی مجازات

برخی از افراد معتقدند اجرای علنی و آشکارای مجازات مجرمین باعث تحقیر مجرم شده و این کار برخلاف کرامت انسانی است و باعث می‌شود که فرد، جری گردد و قبح رفتار و عمل مجرمانه و پلید او در نظرش کاسته شود و نیز شخصیت و آبرویش در جامعه آسیب ببیند.

اگرچه اجرای علنی مجازات تبعاتی دارد و شخصیت اجتماعی مجرم را خدشه دار می‌کند؛ اما این شیوه اجرای مجازات در برخی از کیفرها به نص صریح قرآن انجام می‌شود و در راستای یکی از فلسفه‌های مجازات بر اساس مصالح اجتماعی در جهت تحقق عامل بازدارندگی و جلوگیری از وقوع جرم بعدی است. بنا بر نظر کارشناسان و مقامات قضایی، اجرای علنی مجازات، با توجه به جنبه تنبه و آگاه‌سازی آن در کاهش جرائم مؤثر خواهد بود.^۳

اینکه مجازات چه جرائمی باید علنی باشد، محل بحث است. ولی در مواردی مانند زنا، لواط و محاربه و سب‌النبی و... این مطلب وارد شده است. برخی از فقها معتقدند که با توجه به وضعیت بزهکار، باید حکم به علنی یا غیرعلنی بودن اجرای کیفر تازیانه کرد.^۴ در مورد حد زانیه، یحیی بن سعید از فقهای شیعی می‌گوید:

۱. موسوی خمینی، سیدروح الله، صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۲۳۷.

۲. پیشین، بیانات رهبری در دیدار رئیس و مسئولان عالی قوه قضائیه، ۱۳۹۰/۰۴/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای.

۳. مقیمی حاجی، ابوالقاسم، پیشین، ص ۱۰۱.

۴. همان، ص ۱۰۴.

«زن زناکار غیرمستور را که اهل رفت و آمد در جامعه است به صورت علنی حد می‌زنند، اما در مورد زنی که مستور و خانه‌نشین است، کسی را به منزل او می‌فرستند تا او را در خانه‌اش حد بزنند»^۱. این بیان حاکی از این است که قبل از اجرای مجازات باید شرایط مجرم در نظر گرفته شود تا متناسب به وضعیتش محکوم گردد.

۹-۱-۵ تشهیر مجرم مشهور به فسق و فساد اخلاقی

یکی از مسائل مهمی که در این مقام می‌توان به آن اشاره کرد همین وضعیت بزهکار است، زن مجرمی که خود مشهور است و در گذشته به واسطه جرمی که مرتکب می‌شده و خود را شهره عام خاص کرده است، اگر حاکم برای وی مجازات تشهیر صادر کند، این حکم خلاف شریعت است؟ در شرایط عصر حاضر که به واسطه شبکه‌های اجتماعی هر فردی چه مرد چه زن می‌تواند به سهولت مرتکب جرائم رسانه‌ای علیه عفت و اخلاق عمومی شود. خصوصاً بانوانی که در صفحات اینستاگرام خود با کشف پوشش و پخش لایوهای شبانه در جهت کسب شهرت هستند و مرتکب فعل مجرمانه می‌شوند را می‌توان محکوم به مجازات تشهیر نمود؟ از طرفی هم می‌بینیم که در جرائم همچون قوادی که از جمله جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی است بنا بر نظریه مشهور، «کیفر مرد قواد، ۷۵ تازیانه و یک سال تبعید همراه با تراشیدن سر و تشهیر او است، اما زن قواد، تنها به ۷۵ تازیانه محکوم می‌شود»^۲ و برای زن قواد مجازات تشهیر نداریم و حال اینکه این مجرم به نوعی خود مشهور به این جرم بوده است.

در کلام الهی آمده است: «إِنَّ الَّذِينَ يَجِبُونَ أَنْ تَشِيْعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»^۳.

۱. طوسی، ابوجعفر، محمد بن حسن، پیشین، ج ۱۰، ص ۱۵۰.

۲. مجله فقه اهل بیت علیهم السلام، پیشین، ص ۱۰۵.

۳. سوره مبارکه نور، آیه ۱۹.

۵-۱-۱۰ فلسفه مجازات در اسلام

مجازات از منظر اسلام دارای اهداف خاص و مشخصی است؛ مانند تأمین عدالت که مبنای تمام دستورات و مقررات اسلامی را تشکیل می‌دهد. در واقع مجرم با ارتکاب جرم، از طرفی حرمت احکام الهی را شکسته و از طرفی به منافع نامشروعی رسیده که عقلاً و شرعاً او را مستوجب عقاب می‌سازد. از سویی بازداشتن مجرم از ارتکاب دوباره جرم و همچنین بازداشتن دیگران از ارتکاب آن، از اهداف دیگر مجازات‌های اسلامی است. همچنین اصلاح و تربیت مجرمین، تهذیب و تطهیر آنان و حفظ نظام اجتماعی را می‌توان از اهداف دیگر مجازات‌های اسلامی دانست.

با این توصیف، در فلسفه مجازات از دیدگاه اسلام، اهداف خاصی مورد نظر قانون‌گذار بوده است از جمله:

۱- تأمین عدالت؛

۲- بازدارندگی؛

۳- اصلاح و تربیت؛

۴- تهذیب مجرم و تکفیر گناه؛

۵- حفظ نظام اجتماعی.

توجه به این اهداف باعث می‌شود، قاضی در صدور حکم مجازات، خصوصاً مجازات تعزیری، احکامی را صادر نماید که ماحصل آن محقق شدن این اهداف و کاهش جرائم باشد.

۲-۵ نتیجه گیری

موضوع پیش رو در این پژوهش از مباحث مهم و روز جامعه محسوب می‌شد و با توجه به تنوع جرائم و بالا رفتن آمار جرائم زنان^۱ و اقتضائات فرهنگی اجتماعی، سعی شد با بررسی گسترده مستندات علمی (کتب، مقالات، پایان‌نامه‌های ارشد و سایت‌های علمی معتبر و...) موجود و مشورت و گفتگو با اساتید، پژوهشگران و متخصصان حوزه فقه، رسانه و مطالعات زنان، سرانجام این پژوهش نتایج کاربردی و قابل‌استفاده‌ای را ارائه نماید تا در سبک و سیره زندگی اجتماعی قابل‌استفاده باشد.

در این پژوهش ابعاد فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان با تعریف و تحلیل واژه "تشهير" موردبررسی قرار گرفت مشخص گردید که رسانه‌ها در بحث تشهير جرائم و مجازات زنان باید دقت و توجه کافی داشته باشند و رعایت شأنیت، شخصیت فردی، خانوادگی و اجتماعی بانوان در شیوه بازنمایی رسانه‌ای مدنظر قرار گیرد و اگر قرار است به مصالحی در راستای آگاه‌سازی جامعه نسبت به جرائم زنان اقدامی صورت پذیرد لزومی ندارد که پای مجرم و تشهير وی به میان بیاید و اطلاع‌رسانی و آموزش باهدف کاهش جرائم می‌تواند با توضیح و تبیین جرائم زنان بدون تطبیق بر مصادیق به‌صورت جزئی، انجام پذیرد و فعلی خلاف شرع و قانون نیز از سوی رسانه اتفاق نیفتد. برخلاف آنچه که در مطالعه موردی پژوهش، رسانه ملی ادعا کرد به نیت آگاه‌سازی جامعه و حسب وظیفه ذاتی خود اقدام به این کار نموده^۲، درحالی‌که با تشهير فرد موردنظر حواشی بسیاری را به وجود آورد. درنتیجه رسانه در تشهير جرائم و مجازات زنان باید تابع قوانین (فقه و حقوق) باشد و اگر قرار است بازنمایی رسانه‌ای از یک مجرم زن صورت پذیرد باید با مجوز قضایی لازم دست به این کار بزند.

یکی از موضوعاتی که در این تحقیق موردتوجه بوده این است که آیا پخش اعترافات دختر رقصنده اینستاگرامی (متهمه) در مستند بیراهه از مصادیق تشهير بوده است یا خیر؟ همان‌طور که ذکر شده تشهير یک

---

۱. رجوع شود به مقاله «بررسی آماری جرائم زنان ایران» نوشته جریانی، حمید، مجله حقوقی دادگستری، سال ۷۴، شماره

۷۲، ۱۳۸۹ ه. ش، صص ۹۱ - ۱۱۷.

۲. رجوع شود پاسخ صداوسیما به انتقاد از مستند بیراهه، باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۹ تیر ۱۳۹۷ ه. ش.

مجازات تعزیری است و قاضی می‌تواند از این مجازات به‌عنوان یک مجازات اصلی یا تکمیلی استفاده نمایند و در واقع پس از صدور حکم، اقدام به معرفی فرد به‌عنوان یک مجرم در جهت تنبیه و آگاه‌سازی و سایر مصالح جامعه این کار صورت می‌گیرد؛ اما اینکه قبل از صدور حکم مجرمیت، نسبت به بازنشر اعترافات مجرم و اظهار ندامت و پشیمانی وی اقدام شود، فعلی است که هم در فقه و هم در قانون محل اشکال است و جواز این کار به‌راحتی صادر نمی‌شود مگر در مواردی خاص که مصالحی در میان باشد و مصلحت بنا به نظر حاکم خواهد بود؛ که در مورد موضوع مطالعه موردی پژوهش قرینه‌ای در مصلحت بودن بخش اعترافات این متهمه و استجازه این کار از ولی فقیه یافت نشد و این اقدام صداوسیما خلاف شرع و قانون بوده است.

بر اساس مستندات بررسی‌شده اکثر قریب به‌اتفاق فقها تشهیر بانوان را منع نمودند و حسب حکم اولیه جوازی برای آن صادر نکردند مگر به مصالحی که تشخیص این مسئله در اختیار حاکم (ولی فقیه) است. حتی در جرمی همچون قوادی با لحاظ اینکه زن قوادی ممکن است شهره خاص باشد، نظر فقها بر این است که زن قوادی تشهیر نمی‌شود. قطعاً در منع تشهیر بانوان مصلحتی از جانب شریعت بوده که حتی اجازه تشهیر زن قوادی را نمی‌دهد.

اگرچه در مورد کاربرد از رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی در اجرای جزای تشهیر، ظاهراً شیوه‌ای کاربردی، منطقی و سازگار با فلسفه تشهیر است؛ زیرا آنچه در تشهیر مدنظر محاکم قضائی است، معرفی و شناساندن مجرمین به جامعه و مردم جهت دوری از وی و البته در برخی مواقع استخفاف مجرم و عبرت سایرین است که استفاده از رسانه‌های نوین منافاتی با این امور نخواهد داشت. حتی می‌توان گفت: در برخی از شهرهای بزرگ استفاده از این شیوه رسانه‌ای برای اجرای مجازات تشهیر با در نظر گرفتن همه جوانب فقهی، حقوقی و اخلاقی امری اجتناب‌ناپذیر باشد.

قانون مجازات تشهیر را تحت عنوان "انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در رسانه‌ها" مطرح نموده است؛ که از تأیید قانونی تشهیر رسانه‌ای حاکی است. گرچه شاید با توجه به ادله و نصوص موجود بتوان گفت: هنوز امکان تشهیر با گرداندن در کوی و برزن در شهرهای کوچک و روستاهایی امکان‌پذیر است و

استفاده از روش سنتی اولویت دارد. گرچه دو روش تشهیر رسانه‌ای و سنتی در کنار هم و با توجه به شرایط قابل استفاده می‌باشند و تأیید و استفاده از یک روش نفی روش دیگر نیست؛ اما دقت نظر نسبت به اینکه اصل تشهیر و اجرای آن در مورد چه جرائمی، چه افرادی و با چه شرایطی، باید مورد دقت و توجه محاکم قضائی قرار گیرد که مبدا برخلاف شرع و قانون حکم محکومیت مجازات تشهیر برای متهمین صادر شود و یا حتی قبل از مجرم و محکوم شناخته شدن متهم، حکمی برای وی اجرا شود.

غالب جرایمی که زنان مرتکب می‌شوند، در حوزه جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی است که طبق فقه و حقوق برای این قبیل حدود یا تعزیر مشخص شده است و کیفر تشهیر برای این دست از جرائم ارتكابی توسط زنان یافت نشده است و اصل اولیه بر عدم تشهیر مجرم زن است.

در جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی از نوع مطالعه موردی پژوهش، به مستندی جهت انجام کیفر تشهیر از منظر آیت‌الله خامنه‌ای نرسیدیم، بلکه مستندات موجود استخراج شده از بیانات ایشان تأکید بر عدم رسانه‌ای شدن (تشهیر) متهمین است مگر به مصالح و اقتضائاتی که نیاز به استجازه از ولی فقیه دارد.

یکی از مشکلات جامعه امروز عدم توجه به مبانی فقهی و قوانین حقوقی است، مهم‌ترین معضل موانع حین اجرای قانون است. قطعاً ضوابط و قواعد در هر جامعه‌ای برای رشد و اعتلای جوامع است و هر رفتار ضابطه‌مند در چارچوب فکری و اندیشه‌ای صحیح می‌تواند جامعه را از ورود به حواشی دور نماید.

مهم‌ترین کلیدواژه پژوهش حاضر "تشهیر" بوده است که حول این کلیدواژه در حد توان بررسی و پژوهش شد تا به نتایجی در بحث بررسی فقهی بازنمایی رسانه‌ای جرائم زنان بر اساس آراء آیت‌الله خامنه‌ای برسیم. استفاده از منابع دست‌اول، کتب، مجلات و مقالات علمی پژوهشی، مشورت، مباحثه و گفتگوی حضوری تلفنی با برخی از قضات و صاحب‌نظران فقه و حقوق در این حوزه از اقداماتی بود که انجام پذیرفت. در جمع‌بندی نهایی به این نکات اشاره می‌شود:

- ۱- تشهیر مجرم در فقه، سابقه و مستندات روایی و تاریخی دارد که در مباحث گذشته بدان پرداختیم.
- ۲- تشهیر مجرم به‌عنوان تعزیر یکی از انواع مجازاتی است که در فقه برای جرائم خاصی در نظر گرفته شده است.

- ۳- امروزه عنوان جدیدی که برای توضیح و تبیین تشهیر وضع می‌شود، عنوان "بازنمایی رسانه‌ای" است.
- ۴- تشهیر مجرم با تشهیر جرم متفاوت است و عملاً نه در فقه نه در حقوق چیزی به‌عنوان تشهیر جرائم نداریم بلکه هر آنچه است تشهیر مجرم است.
- ۵- معرفی جرائم و آثار آن برای آگاه‌سازی جامعه جهت پیشگیری از رفتاری‌های مجرمانه می‌تواند مفید باشد. ولی فقه اجازه نمی‌دهد با بازنمایی رسانه‌ای برخی مجرمان و حتی با تحقیر ایشان (خصوصاً زنان) در جهت آموزش و آگاه‌سازی جامعه قدم برداریم و اگر هم در مواردی هم وجود داشته قطعاً باید مصلحت و جوازی برای آن دیده‌شده باشد.
- ۶- حکم تشهیر جزء مجازات‌های تعزیری است که حاکم (قاضی) بنا به مصالحی می‌تواند در مورد برخی از مجرمین این حکم را صادر نماید.
- ۷- صدور حکم تشهیر زمانی قابل اجراست که از سوی دادگاه صالحه برای مجرم به‌صورت قطعی، این حکم صادرشده باشد و الا قبل از صدور حکم قطعی و در مراحل رسیدگی اتهام، هیچ مرجعی، اجازه تشهیر و بازنمایی رسانه‌ای و انتشار بازجویی‌ها و اعترافات متهم را ندارد، مگر مرجع قضایی آن‌هم با رعایت مصالح خاص.
- ۸- تشهیر برخی از مجرمان به مصالحی که گفته شد، لازم و ضروری است.
- ۹- در مورد بانوان در برخی از جرائم همچون قوادی، علی‌رغم اینکه فرد قوادی مشهور به این فعل در جماعت خاصی است لکن فقها در مجازات قوادی زن جواز تشهیر نداده‌اند، چراکه تشهیر وی مصداقی از تشیع فاحشه است.
- ۱۰- رسانه به‌عنوان یک ابزار قدرتمند اطلاع‌رسانی، می‌تواند کارکردهای بسیار مفیدی در آموزش و آگاه‌سازی جامعه داشته باشد و آنجائی که قانون به آن اجازه داده از توان رسانه‌ای خود باهدف بالابردن سطح آگاهی جامعه نه تحقیر و تخریب شخصیت، استفاده کند.
- امیدواریم که مسئولان قوه قضائیه، قضات محترم، با دقت نظر بیشتر و به‌دوراز تأثیرپذیری اجتماعی، سیاسی و شتاب‌زدگی، فقط در مواردی که بنا به مصالحی ضرورت ایجاب می‌کند و البته با لحاظ به مستندات فقهی

موجود در این زمینه، از مجازات تشهیر استفاده نمایند تا جامعه از آثار و تبعات منفی اجرای بی‌رویه‌ی تشهیر مصون بماند و هرچه بیشتر از آثار تربیتی آن بهره‌مند گردد؛ و رسانه ملی بدون لحاظ ضوابط شرعی و قوانین حقوقی در این جرگه ورود ننماید و هتک شخصیت و حیثیت متهم را، فراتر از کیفری که مستحق اوست، موجب نشود.

۳-۵ پیشنهادها و کاستی‌ها

به نظر می‌رسد جهت ممانعت از وقوع چنین مواردی لازم است فقها، حقوق‌دانان و قوه مقننه بر اساس مقتضیات زمان و توجه به مسائل مستحدثه، ورود داشته باشند و ضمن شفاف‌سازی و تصریح موارد فقهی و حقوقی در مجازات این قسم از جرائم و تقویت سامانه‌های نظارتی و کنترلی در راستای اجرای دقیق بر طبق موازین شرعی و قانونی، با تشهیر غیرشرعی و غیرقانونی توسط رسانه‌ها یا هر نهادی برخورد شود. از سوی دیگر پیشنهاد می‌شود رسانه‌های رسمی قبل از هرگونه اقدامی نسبت به بازنمایی رسانه‌ای جرائم متهمین و مجرمین، از قانونی بودن فعل خود اطمینان حاصل نموده و اقدام خودسرانه انجام ندهند و مهم‌تر از آن اینکه، پیش‌تر، بازخوردها و آثار این کار را در جامعه، مجرم و خانواده وی مدنظر قرار دهند. چراکه صداوسیما به‌عنوان رسانه ملی و رسمی کشور رسالت سنگینی در رفتارسازی صحیح اجتماعی آحاد جامعه دارد و هرگونه اقدام خلاف ضابطه و قوانین و موازین شرعی از سوی این رسانه موجبات بی‌اعتمادی جامعه نسبت به آن خواهد شد.

در این زمینه (بازنمایی رسانه‌ای جرائم) خلأ فقهی و قانونی‌ای وجود ندارد و هر آنچه است، رفتارهای سلیقه‌ای و خودسرانه متولیان امر است که فقه و حقوق را تفسیر به رأی می‌کنند و در اقداماتی عجولانه، بازخورد نامطلوبی از اقدام خود بجا می‌گذارند؛ و آنچه به‌عنوان کاستی قابل‌ملاحظه هست، نظارت ضعیف و کنترلی بر نهادهای عامل است که بدون توجه به جمیع جهات بازخورد رسانه‌ای موضوعی، اقدام به انتشار آن در بعد وسیعی می‌نمایند و با توجه به دسترسی آحاد افراد به رسانه‌های نوین به‌محض انتشار یک خبر و بروز و ظهور بازخوردها، اصلاح آن، فرآیند سختی را به دنبال خواهد داشت؛ و اگر خطای در بازنمایی رسانه‌ای صورت گرفته باشد و به حیثیت و شخصیت فردی لطمه وارد شود، جبران معنوی آن به‌راحتی نخواهد بود.

از طرفی هم شریعت و قانون، به مجری عدالت، اختیارات شرعی و قانونی در برخورد با مجرم و مجازات وی داده است و قضات محترم با دقت نظر و ذکاوت در صدور احکام مجازات متناسب با جرم و عادلانه

بودن مجازات و مجریان احکام می‌توانند از علاوه بر مجازات عادلانه مجرم از وقوع حواشی جلوگیری نمایند.

توجه به مسائل مستحدثه از سوی فقهای بزرگوار در دستور کار مجامع علمی حوزوی است و در این کارزار، بررسی و پرداختن به مسائلی که به اقتضات زمان حال پیش می‌آید و ارائه راهکارهای فقهی حقوقی مناسب برای این موضوعات می‌تواند کمک شایانی برای برون‌رفت از وقوع حواشی شود.

با توجه به توسعه شبکه‌های اجتماعی و فراهم شدن بستر جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی به واسطه این شبکه‌ها، تقویت آموزش سواد رسانه برای نوجوانان، جوانان و خانواده‌ها امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است و از طرفی با عنایت به شیوع بیماری پاندمی کوید ۱۹ (کرونا) در سراسر جهان و دسترسی حداکثری افراد از دانش‌آموزان با سنین پایین تا مادرانیکه حتی در گذشته با ابزار رسانه سروکاری نداشتند، بر اهمیت توجه به آموزش سواد رسانه می‌افزاید تا بتوانیم به واسطه این آموزش‌ها اندکی از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی بکاهیم، ان شاء الله.

«وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنْ اَتَّبَعَ الْهُدٰی»

فهرست منابع و مآخذ

قرآن مجید.

۱. آذرنوش، آذرتاش، فرهنگ معاصر عربی فارسی، چاپ اول، تهران، نشرنی، ۱۳۷۹ ه. ش.
۲. آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، سمت، چاپ هشتم، ج ۱، تهران، ۱۳۸۶ ه. ش.
۳. ابن ادريس حلی، محمدبن منصوربن احمد، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، چاپ دوم، ج ۳، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۰ ه. ق.
۴. ابن حیون، نعمان بن محمد، دعائم الاسلام، ج ۲، قم، موسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، ۱۳۸۳ ه. ق.
۵. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، تحقیق شیری، علی، ج ۱۲، چاپ اول، بیروت، انتشارات دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ ه. ق.
۶. اخترشهر، علی، «زن در اندیشه مقام معظم رهبری»، مجله معارف، سال سوم، شماره ۷۶، ۱۳۸۹ ه. ش، صص ۳-۶.
۷. اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، ج ۱، چاپ شصت، تهران، میزان، ۱۳۹۸ ه. ش.
۸. اسماعیلی، محسن؛ نصراللهی، محمدصادق، «پالایش فضای مجازی؛ حکم و مسائل آن از دیدگاه فقهی»، دو فصلنامه علمی - پژوهشی دین و ارتباطات، ۱۳۹۵ ه. ش، سال بیست و سوم، شماره اول (پیاپی ۴۹)، صص ۵۳-۸۰.
۹. اشرافی، ارسلان؛ رضایی، غلامحسین «شهادت دروغ و کتمان شهادت در حقوق بین‌النهرین باستان، ایران و اسلام»، فصلنامه قضاوت، سال ۱۵، شماره ۸۹، ۱۳۹۶ ه. ش، صص ۹۹-۱۳۲.
۱۰. افتاده، جواد، «تفاوت بین رسانه‌های اجتماعی و رسانه‌های جمعی»، مجله کتاب ماه علوم اجتماعی، ۱۳۹۱ ه. ش، سال شانزدهم، شماره ۵۶، صص ۶۷-۷۲.
۱۱. امیری، آبتین، «بررسی جایگاه حقوق رسانه‌ها در برنامه توسعه ایران»، پژوهش‌نامه فرهنگی هرمزگان، سال ششم، شماره ۱۲، ۱۳۹۵ ه. ش، صص ۱۰۷-۱۲۴.

۱۲. انصاری، باقر و دیگران، مسئولیت مدنی رسانه‌های همگانی، چاپ اول تهران، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات ریاست جمهوری، ۱۳۸۱ ه. ش.
۱۳. انصاری، باقر، «حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران»، مجله حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، سال ۳۸، شماره ۶۶، ۱۳۸۳ ه. ش، صص ۱-۵۴.
۱۴. انصاری، باقر، حقوق رسانه، چاپ هفتم، تهران، سمت، ۱۳۹۶ ه. ش.
۱۵. ایل شاهی، فرانک، «تأثیر سواد رسانه‌ای والدین بر شکاف نسلی والدین و فرزندان ۱۲ تا ۱۸ سال»، مجله مدیریت رسانه، ۱۳۹۸ ه. ش، سال هفتم شماره ۴۴ صص ۵۹ تا ۶۸.
۱۶. بستانی، فؤاد افرا؛ مهیار، رضا، فرهنگ ابجدی عربی - فارسی، چاپ دوم، تهران، اسلامی، ۱۳۷۵ ه. ش.
۱۷. بنی‌هاشمی، سیدمحسن؛ غلام‌پور، مهدی، «تأثیر سواد رسانه‌ای بر سرمایه فرهنگی»، مجله مطالعات رسانه‌ای، ۱۳۹۸ ه. ش، سال چهاردهم، شماره ۴۶، صص ۱۲۷-۱۳۹.
۱۸. بولک، برنار، کیف‌شناسی، ترجمه نجفی ابرندآبادی، علی حسین، چاپ هشتم، تهران، مجد، ۱۳۹۱ ه. ش.
۱۹. بهجت گیلانی، فومنی، محمدتقی، جامع المسائل (بهجت)، چاپ دوم، قم، دفتر معظم له، ۱۴۲۶ ه. ق.
۲۰. بیانات رهبری و سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان، مسئولان قوه قضائیه، آحاد مردم و زنان در مناسبت‌های مختلف در دهه‌های ۷۰، ۸۰ و ۹۰.
۲۱. پویا، علیرضا، خبر و خبررسانی در قرآن کریم، چاپ دوم، تهران، دانشکده صداوسیما، ۱۳۹۱ ه. ش.
۲۲. پیتزکاری و جوساندرز، حقوق رسانه، ترجمه ملک‌محمدی، حمیدرضا، چاپ اول، تهران، میزان، ۱۳۸۶ ه. ش.

۲۳. تقوی، سیدعباس، «اهمیت حفظ آبرو و حیثیت از دیدگاه آموزه‌های دینی»، سایت ابنا به نقل از روزنامه کیهان، ۱۳۹۶/۰۳/۰۲.
۲۴. تقوی، سیدمرتضی، گفت‌وگو با سردبیر فصلنامه فقه اهل‌بیت (ع) «بررسی فقهی اعلام اسامی متهمین»، سایت khamenei.ir، ۱۳۹۰/۰۵/۲۲.
۲۵. تویسرکانی، محمدنبی بن احمد، *لئالی الاخبار*، چاپ اول، قم، العلامة، ۱۴۱۳ ه. ق.
۲۶. جربانی حمید، «بررسی آماری جرائم زنان ایران (با تأکید بر محکومیت به حبس)» *مجله حقوق دادگستری*، ۱۳۸۹ ه. ش، سال ۷۴، شماره ۷۲، صص ۹۱-۱۱۷.
۲۷. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، *ترمینولوژی حقوق*، چاپ هجدهم، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۶ ه. ش.
۲۸. جمالی، زیبا؛ عمران خسروی؛ بهزاد احمدیان و فاطمه رئیسی، «بررسی تأثیرات مثبت و منفی شبکه‌های اجتماعی بر خانواده‌ها»، *نهمین کنگره پیشگامان پیشرفت*، تهران، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۵ ه. ش. صص ۵۲۱-۵۳۱.
۲۹. جمعی از مؤلفان، *مجله فقه اهل‌بیت علیهم‌السلام*، چاپ اول، ج ۵۲، قم، مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل‌بیت علیهم‌السلام.
۳۰. چقازردی، مصطفی، «تأثیر رسانه‌ای شدن جرم بر قرارهای تأمین کیفری و تعیین مجازات»، *مجله پژوهش‌های حقوقی قانون یار*، سال اول، شماره ۱، ۱۳۹۷، صص ۲۸۹-۳۲۲.
۳۱. حسینی اسفیدجانی، سیدبشیر، *حقوق مخاطب در رسانه‌های جمعی ایران*، انگلیس و امریکا، چاپ دوم، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۳ ه. ش.
۳۲. حسینی، سیدابراهیم، «نقش قوانین در پیشگیری از جرم‌ها و آسیب‌های اجتماعی»، *فصلنامه مطالعات اسلامی آسیب‌های اجتماعی*، ۱۳۹۷ ه. ش، سال اول، شماره ۲، صص ۸۱-۱۰۶.
۳۳. حسینی، سید حمید، *روش تحقیق*، کتابخانه دیجیتال مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث.

۳۴. حیدری، علیمراد، «حق تصحیح رسانه‌ای در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، سال چهاردهم، شماره ۷۰، ۱۳۹۱ ه ش، صص ۱۱۱-۱۳۹.
۳۵. حیدری، علیمراد، «نقد کیفر شناختی تشهیر رسانه‌ای»، مجله حقوق اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سال دهم، شماره ۳، ۱۳۹۲ ه ش، صص ۱۳۳-۱۶۰.
۳۶. خالقی، علی، آیین دادرسی کیفری، چاپ ۴۱، تهران، شهردانش، ۱۳۹۹ ه ش.
۳۷. دانش، تاج زمان، مجرم کیست؟ جرم‌شناسی چیست؟ چاپ دوازدهم، تهران، کیهان، ۱۳۹۳ ه ش.
۳۸. دن لافی، موضوعات کلیدی در نظریه رسانه‌ها، ترجمه یونس نوربخش، چاپ اول، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۶ ه ش.
۳۹. رحمانیان، منصور، تأثیر رسانه‌های گروهی بر پیشگیری از جرم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق، ۱۳۷۸ ه ش، صص ۶۲-۷۸.
۴۰. رزمان، علی، رسیدگی‌های جزایی در نظام رسانه‌ای شدن، چاپ اول، تهران، قانون‌یار، ۱۳۹۶ ه ش.
۴۱. رسولی محلاتی، سیدهاشم، غررالاحکم و دررالکلم، تهران، ج ۲، دفتر فرهنگ نشر اسلامی، ۱۳۷۸ ه ش.
۴۲. رضا اوغلی جیدرقی، سمیه، «اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در فقه و حقوق جزای ایران»، اولین کنگره ملی تفکر و پژوهش دینی، اردبیل، ۱۳۹۳ ه ش.
۴۳. ریچارد دایر و دیگران، نظریه فیلم (مجموعه مقالات)، چاپ اول، تهران، طبع و نشر، ۱۳۸۸ ه ش.
۴۴. رئیسی وانانی، حسین؛ عبوضی، غلام‌حسن، رسانه و نقش خانواده در تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، چاپ اول، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما، ۱۳۹۱ ه ش.
۴۵. زراعت، عباس؛ حاجی زاده، حمیدرضا، ادله اثبات دعوی، چاپ دوم، تهران، نشر قانون مدار، ۱۳۹۱ ه ش.

۴۶. ساروخانی، باقر؛ نویدنیا، منیژه، «امنیت اجتماعی خانواده و محل سکونت»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۳۸۵ ه ش، سال ششم، شماره ۲۲، صص ۸۷-۱۰۵.
۴۷. سلامی زاده، فاطمه؛ رشوند بوکانی، مهدی «قاعده احترام در فقه امامیه»، مجله مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، ۱۳۹۵ ه ش، سال دوم، شماره ۳/۱، صص ۱۰۲-۱۱۲.
۴۸. ستوده، هدایت الله، *آسیب شناسی اجتماعی (جامعه شناسی انحرافات)*، چاپ بیست و هفتم، تهران، نشر آوای نور، ۱۳۷۹ ه ش.
۴۹. سلیمانی پور، روح الله، «شبکه های اجتماعی؛ فرصت ها و تهدیدها». فصل نامه ره آورد نور. سال نهم، شماره ۳۱، ۱۳۸۹ ه ش، صص ۱۴-۲۰.
۵۰. سلیمی، مریم، «آسیب های اجتماعی»، مجله رشد معلم، ۱۳۹۰ ه ش، سال سی ام، شماره ۲۶۳، صص ۱۸-۲۰.
۵۱. سیاح طاهری، محمدحسین و دیگران، *حقیقت مجازی*، تهران، انتشارات مرکز ملی فضای مجازی، ۱۳۹۵ ه ش.
۵۲. شاملو احمدی، محمدحسین، *دادسرا و تحقیقات مقدماتی*، اصفهان، دادیار، ۱۳۸۳ ه ش.
۵۳. شاهرودی، سید محمود هاشمی، *فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (ع)*، جمعی از پژوهشگران ج ۱، چاپ اول، قم، مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی، ۱۴۲۶ ه ق.
۵۴. شبخیز، محمدرضا؛ محمدتبار، عباد، *اصول فقه دانشگاهی*، چاپ ۳۴، تهران، کتاب آوا، ۱۳۹۶ ه ش.
۵۵. شریف الرضی، محمدبن حسین، *نهج البلاغه*، ترجمه عابدینی مطلق، کاظم، چاپ سوم، تهران، آفرینه، ۱۳۷۹ ه ش.
۵۶. شفیعی شاهرودی، محمدحسن، «موضوع احترام در فقه»، مجله فقه اهل بیت، ۱۳۸۲ ه ش، سال نهم، شماره ۳۳، صص ۱۰۸-۱۲۶.

۵۷. شمس ناتری، محمدابراهیم؛ کلانتری، حمیدرضا؛ زارع، ابراهیم؛ ریاضت، زینب، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی، ج ۱، تهران، میزان، ۱۳۹۵ ه. ش.
۵۸. شهید ثانی، زین الدین بن علی، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، ج ۱، قم، موسسه انتشارات دارالعلم، ۱۳۹۵ ه. ش.
۵۹. شهید اول، محمدبن مکی، القواعد و الفوائد، ج ۲، تهران، کتاب فروشی مفید، ۱۴۰۰ ه. ق.
۶۰. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه مکارم شیرازی، ناصر، قم، بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی، ۱۳۶۷ ه. ش.
۶۱. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه تفسیر مجمع البیان، ترجمه نوری همدانی، حسینی، تهران، فراهانی، بی تا.
۶۲. طبسی، نجم‌الدین، النفی و التغریب فی مصادر التشریح الاسلامی، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۱ ه. ش.
۶۳. طریحی، فخرالدین محمد، مجمع البحرین، تحقیق حسینی اشکوری، احمد، ج ۶، چاپ سوم، تهران، انتشارات مکتبه المرتضویه، ۱۳۷۵ ه. ش.
۶۴. طوسی، ابوجعفر، محمدحسن، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، چاپ دوم، بیروت، دارالکتاب العربی، ۱۴۰۰ ه. ق.
۶۵. طوسی، ابوجعفر، محمد بن حسن، تهذیب الأحکام، تهران، دار الکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ه. ق، ج ۴، ص ۱۴۴.
۶۶. عزیزی، علیرضا، «پیشینه و مبانی حمایت از بزه‌دیده و متهم در فرآیند دادرسی کیفری»، فصلنامه حقوقی گواه، ۱۳۸۸ ه. ش، سال ششم، شماره چهاردهم، صص ۲۸-۱۷.
۶۷. عظیمی، داریوش، «شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ فرصت‌ها و تهدیدها»، شبکه رشد، مجله دیجیتال رشد آموزش علوم اجتماعی، ۱۳۹۷ ه. ش.

۶۸. علی اکبری، نگین؛ نصیری زرنندی، زینب، «تأثیر فضای مجازی بر آسیب‌های اجتماعی»، مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۱۳۹۸ ه ش، سال دوم، شماره ۱۶، صص ۶۳ تا ۷۲.
۶۹. عمیدی، عبدالله، «نقش رسانه‌های بسیج در مقابله با دستکاری در افکار عمومی»، فصل‌نامه مطالعات بسیج، ۱۳۸۶ ه ش، سال دهم، شماره ۳۷، صص ۱۰۱-۱۴۲.
۷۰. غلامی، علی؛ مجتهدی، محمدحسین؛ طهماسبی محمدحسن، «مجازات تشهیر در تعزیرات» مجله حقوقی دادگستری، ۱۳۹۷ ه ش، سال ۲۷، شماره ۱۰۴، صص ۱۵۳-۱۷۸.
۷۱. فخار طوسی، جواد، پژوهش قهقی در خبر و خبرگزاری، چاپ اول، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۵ ه ش.
۷۲. فخر زارع، سیدحسین، «جامعه از منظر قرآن»، پژوهش‌نامه معارف قرآنی، ۱۳۹۳ ه ش، دوره ۵، شماره ۱۶، صص ۹۳-۱۲۲.
۷۳. فرجیها، محمد، «بازتاب رسانه‌ای جرم»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۲، ۱۳۸۵ ه ش، صص ۵۷-۸۶.
۷۴. فرهنگ انگلیسی آکسفورد، انتشارات دانشگاه آکسفورد، چاپ دوم، ۱۹۸۹ م.
۷۵. فولادی، محمد، «چیستی رسانه با تأکید بر رسانه دینی»، معرفت فلسفی، ۱۳۹۱، سال نهم، شماره چهارم، صص ۱۹۵-۲۲۸.
۷۶. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، قاموس اللغة، ج ۴، بیروت - لبنان، دارالفکر، ۱۴۰۳ ه ق.
۷۷. فیض، علیرضا، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی/سلام، چاپ چهارم، تهران، طبع و نشر، ۱۳۷۶ ه ش.
۷۸. قاسمی، حمید؛ فنازاد، رضا، حقوق رسانه، تهران اندیشه آرا، ۱۳۹۷ ه ش.
۷۹. قانون آیین دادرسی کیفری به همراه قانون آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی، چاپ اول، تهران، پندار قلم، ۱۳۹۶ ه ش.

۸۰. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به همراه اصلاحات بعدی، چاپ اول، تهران، پندار قلم، ۱۳۹۶ ه. ش.
۸۱. قانون مجازات اسلامی (کتاب اول تا چهارم)، مصوب سال ۱۳۹۲ ه. ش.
۸۲. قدسی، احمد، «واژه شناسی فقه در لغت، قرآن و حدیث از نگاه فریقین»، طلوع نور، ۱۳۸۴ ه. ش، صص ۹۹-۱۲۰.
۸۳. قراملکی، احد فرامرز، اخلاق در سازمان‌های مردم نهاد، چاپ اول، تهران، مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری، ۱۳۸۸ ه. ش.
۸۴. قراملکی، احد فرامرز، درآمدی بر اخلاق حرفه ای، چاپ سوم، تهران، سرآمد، ۱۳۸۹ ه. ش.
۸۵. قضاعی، محمدبن سلامه، مسند الشهاب، دمشق، دارالرساله العالمیه، ۱۴۳۱ ه. ق.
۸۶. کابلی، محمد اسحاق فیاض، رساله توضیح المسائل (فیاض)، چاپ اول، قم، انتشارات مجلسی، ۱۴۲۶ ه. ق.
۸۷. کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، چاپ بیست و نهم، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۰ ه. ش.
۸۸. کریس بارکر، مطالعات فرهنگی؛ نظریه و عملکرد، ترجمه مهدی فرجی، نفیسه محمدی، چاپ سوم، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۶ ه. ش.
۸۹. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، ترجمه رسولی، هاشم، تهران، کتاب‌فروشی علمیه اسلامی، ۱۳۶۹ ه. ش.
۹۰. کیهانی زاده، نوشیروان، «روزنامه‌نگارانی که قاتل و مجرم می‌سازند»، مجله گزارش، ۱۳۸۰ ه. ش، سال دوازدهم، شماره ۱۲۴، صص ۵۲-۵۵.
۹۱. لیبی، محمدمهدی، معیارهای اخلاق رسانه‌ای در رادیو، چاپ اول، تهران، طرح آینده، ۱۳۸۸ ه. ش.

۹۲. الماسی، مجتبی؛ ویدا امیری و نازنین زهرا ستوده، «آسیب‌های اجتماعی و راهکارها (مطالعه موردی شهر کرمانشاه)»، فصلنامه علمی دانش انتظامی کرمانشاه، ۱۳۹۸ ه ش، سال هشتم، شماره ۳۲، صص ۲۲-۴۲.
۹۳. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، ترجمه موسوی همدانی، ابوالحسن، ج ۹۱، چاپ اول، تهران، انتشارات کتابخانه مسجد حضرت ولی عصر، ۱۳۶۳ ه ش.
۹۴. مجلسی، محمدتقی، روضه المتقین فی شرح من لایحضره الفقیه، ج ۱۰، بنیاد معارف اسلامی، ۱۳۶۴ ه ش.
۹۵. محبی، سیده فاطمه، «ردپای سطحی‌نگری در رسانه‌ها»، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۷۹ ه ش، سال سوم، شماره ۸، صص ۶۲-۶۵.
۹۶. محسنی، فرید، حریم خصوصی اطلاعات (مطالعات کیفی در حقوق ایران، ایالات متحده آمریکا و فقه امامیه)، چاپ اول، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹ ه ش.
۹۷. محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه، ج ۱، چاپ دوازدهم، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۸۳ ه ش.
۹۸. محمدی، مجید، اخلاق رسانه‌ها، چاپ اول، تهران، نقش و نگار، ۱۳۷۹ ه ش.
۹۹. مشکینی اردبیلی، علی‌اکبر، اصطلاحات الأصول و معظم أبحاثها، ج ۱، چاپ دهم، قم، الهادی، ۱۳۸۶ ه ش.
۱۰۰. مشیری، مهشید، فرهنگ زبان فارسی الفبایی قیاسی، چاپ اول، تهران، سروش، ۱۳۶۹ ه ش.
۱۰۱. مغنیه، محمدجواد، فقه الإمام الصادق علیه السلام، ج ۶، چاپ دوم، قم، مؤسسه انصاریان، ۱۴۲۱ ه ق.

۱۰۲. مقدسی، محمدباقر؛ فرجیها، محمد، «رویکرد عوام‌گرایی کیفری به جرائم جنسی»، مدرس علوم انسانی - پژوهش‌های حقوقی تطبیقی، ۱۳۹۰ ه ش، سال پانزدهم، شماره ۷۲، صص ۱۱۳-۱۳۲.
۱۰۳. مقدسی، محمدباقر؛ فرجیها، محمد، «رویکرد عوام‌گرایی کیفری به عدالت کیفری نوجوانان و جوانان»، مجله آموزه‌های حقوقی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۹ ه ش، سال دوم، شماره ۱۴، صص ۳-۲۸.
۱۰۴. مقیمی حاجی، ابوالقاسم، «فلسفه مجازات در اسلام (۲)»، مجله فقه اهل‌بیت علیهم‌السلام، سال سیزدهم، شماره ۵۲، صص ۷۱-۱۰۵.
۱۰۵. مک کوایل، دنیس، درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی، ترجمه پرویز اجلالی، چاپ سوم، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۸۸ ه ش.
۱۰۶. مکارم شیرازی، ناصر، القواعد الفقهیة، ج ۱، چاپ سوم، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام، ۱۳۷۰ ه ش.
۱۰۷. مکارم شیرازی، ناصر، انوار الاصول، ج ۳، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام، ۱۳۸۲ ه ش.
۱۰۸. مکارم شیرازی، ناصر، دایرة‌المعارف فقه مقارن، ج ۱، چاپ اول، قم، مدرسه الإمام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام، ۱۴۲۷ ه ق.
۱۰۹. موسوی اردبیلی، سیدعبدالکریم، فقه القضاء، ج ۲، چاپ دوم، قم، انتشارات جامعه‌المفید، موسسه النشر، ۱۳۸۱ ه ش.

۱۱۰. موسوی اردبیلی، عبدالکریم، *فقه الحدود و التّعزیرات*، چاپ دوم، قم، جامعه المفید، ۱۴۲۷ ه. ق.
۱۱۱. موسوی خمینی، سیدروح الله، ترجمه *تحریر الوسیله*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) ۱۳۹۲ ه. ش.
۱۱۲. موسوی خمینی، سیدروح الله، مترجم: اسلامی، علی، *تحریر الوسیله - ترجمه*، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۲۵ ه. ق.
۱۱۳. موسوی خمینی، سیدروح الله، *صحیفه نور*، ج ۵، ۱۰، ۱۷، چاپ پنجم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۸۹ ه. ش.
۱۱۴. موسوی خمینی، سیدروح الله، *ولایت فقیه حکومت اسلامی*، چاپ بیست و هشتم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۹۲ ه. ش.
۱۱۵. موسوی خوانساری، احمد، *جامع المدارک*، تهران، چاپ دوم، مکتبه الصدوق، ۱۳۵۵ ه. ش.
۱۱۶. مؤمن قمی، محمد، *مبانی تحریر الوسیله (کتاب الحدود)*، چاپ اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹ ه. ش.
۱۱۷. میرخلیلی، سید محمود؛ عزیزی، سمیه «بررسی آثار بازنمایی جرم در اخبار و گزارش های رسانه - ای با تأکید بر پیشگیری از جرم»، *فصلنامه رهیافت پیشگیری*، سال دوم، شماره سوم، ۱۳۹۸ ه. ش، صص ۶۹-۸۸.
۱۱۸. نجفی توانا، علی، *بزهکاری و بزه دیدگی اطفال*، چاپ اول، راه تربیت، ۱۳۸۲ ه. ش.
۱۱۹. نجفی، صاحب الجواهر، محمدحسن، *جواهر الکلام*، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۴ ه. ق.
۱۲۰. نظام بهرامی، کمیل، *نظام - نظریه رسانه ها، جامعه شناسی ارتباطات*، چاپ اول، کویر، ۱۳۸۸ ه. ش.
۱۲۱. نمک دوست تهرانی، حسن، «اخلاق حرفه ای، حریم خصوصی و حق دسترسی به اطلاعات»، *فصلنامه رسانه*، سال ۱۷، شماره ۲، ۱۳۸۵ ه. ش، صص ۱۹۷-۲۳۲.

۱۲۲. نوربخش، افروز، «بررسی عوامل مؤثر بر تحول جرائم زنان در ایران»، مجله اصلاح و تربیت،

۱۳۸۶ ه ش، سال ۱۳، شماره ۶۹، صص ۵۲-۵۶.

۱۲۳. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسایل، چاپ اول، بیروت، مؤسسه آل البيت عليهم السلام

لإحياء التراث، ۱۴۰۸ ه ق.

۱۲۴. وایت، راب؛ هینس، فیونا؛ درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی، مترجم صدیق، میرروح الله، دادگستر،

چاپ اول، ۱۳۸۲ ه ش.

۱۲۵. ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای عمومی، چاپ ششم، تهران، سمت، ۱۳۸۴ ه ش.

فهرست سایت‌های اینترنتی

<https://www.cyberpolice.ir>
<https://www.isna.ir>
<https://www.tabnak.ir>
<https://farsi.khamenei.ir>
<https://www.leader.ir>
<http://www.majazi.ir>
<https://www.tasnimnews.com>
<https://azargh.farhang.gov.ir>
<https://www.yasa.co>
<https://www.islamquest.net>
<http://www.iranpajohesh.com>
<https://pjorm.mashhad.ir>

پیوست‌ها

پیوست شماره ۱

متن درخواست رئیس قوه قضائیه و پاسخ رهبر انقلاب اسلامی به این شرح است:

محضر مبارک حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (ادام الله ظلّه العالی) رهبر معظم انقلاب اسلامی

سلام‌علیکم

با احترام، نظر به شرایط ویژه اقتصادی کنونی که نوعی جنگ اقتصادی محسوب می‌شود و متأسفانه عده‌ای از اخلال‌گران و مفسدان اقتصادی هم در راستای اهداف دشمن موجبات آن را فراهم و مرتکب جرائمی می‌شوند که ضرورت برخورد قاطع و سریع با آنان را می‌طلبد، در صورت صلاحدید به رئیس قوه قضائیه اجازه فرمائید در چارچوب قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۹ / ۹ / ۱۳۶۹ با اصلاحات و الحاقات بعدی و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با رعایت موارد ذیل اقدام نماید.

۱- حسب مفاد تبصره ۶ ماده ۲ قانون مذکور شعبی از دادگاه انقلاب اسلامی را با ترکیب سه نفر قاضی با حداقل ۲۰ سال سابقه قضائی (یک نفر رئیس و دو مستشار) تشکیل دهد. رسمیت دادگاه با حضور دو نفر از اعضاء خواهد بود.

۲- محل استقرار این شعب در تهران است و کلیه پرونده‌های مرتبط، توسط معاون اول قوه قضائیه به آن شعب ارجاع می‌شود و با تشخیص رئیس قوه قضائیه حسب ضرورت در مراکز استان‌ها نیز قابل تشکیل است.

۳- به تشخیص رئیس دادگاه جلسات علنی و قابل انتشار در رسانه‌ها است.

۴- کلیه مواعد قانونی لازم‌الرعایه مندرج در آیین دادرسی از قبیل ابلاغ و اعتراض حداکثر ۵ روز تعیین می‌شود.

۵- مفاد تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری در خصوص وکیل، در دادگاه نیز مجری خواهد بود.

۶- هرگاه ضمن رسیدگی در دادگاه نقص تحقیقاتی احراز شود دادگاه می‌تواند رأساً نیز نسبت به تکمیل تحقیقات اقدام نماید.

۷- کلیه اتهامات اشخاص حقیقی و حقوقی و کشوری و لشکری مرتبط با پرونده ارجاعی اعم از مباشر، شرکا و معاونین در یک شعبه رسیدگی می‌شود.

۸- هرگونه تعلیق و تخفیف نسبت به مجازات اخلال‌گران و مفسدان اقتصادی ممنوع است.

۹- در کلیه موارد رسیدگی به جرائم مذکور در صورت وجود دلایل کافی به تشخیص قاضی دادرسی و یا دادگاه حسب مورد قرار بازداشت موقت تا ختم رسیدگی و صدور حکم قطعی صادر می‌شود. این قرار غیرقابل اعتراض در مراجع دیگر خواهد بود. هرگونه تغییری در قرار، توسط دادگاه رسیدگی‌کننده صورت می‌پذیرد.

۱۰- آرای صادره از این دادگاه به‌جز اعدام، قطعی و لازم‌الاجرا است. احکام اعدام با مهلت حداکثر ۱۰ روز قابل

تجدیدنظرخواهی در دیوان عالی کشور است.

۱۱- آیین نامه اجرایی این مصوبه توسط رئیس قوه قضائیه تهیه و تصویب می شود.

۱۲ این مصوبه برای مدت دو سال از تاریخ تصویب معتبر است.

والامر الیکم و السلام علیکم و رحمہ اللہ و برکاتہ

صادق آملی لاریجانی

بسمه تعالی

با پیشنهاد موافقت می شود. مقصود آن است که مجازات مفسدان اقتصادی سریع و عادلانه انجام گیرد. در مورد اتقان احکام دادگاهها دقت لازم را توصیه فرمائید.

والسلام علیکم و رحمہ اللہ

سیدعلی خامنه ای

۹۷/۵/۲۰

پیوست شماره ۲

اصل ۳۸ قانون اساسی و مطابق اصل ۳۹ هتک حرمت و ذائل کردن کرامت انسانی فردی که به حکم قانون بازداشت شده، به هر نحو ممنوع و در صورت تخلف، خاطی مجازات می شود که اصول مذکور مبنای وضع سایر قوانین عادی از جمله قانون مجازات اسلامی و مقررات آیین دادرسی کیفری قرار گرفته و عدم اعمال و اجرای آنها از سوی اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی دارای ضمانت و مسئولیت کیفری است.

Abstract

In today's societies crime occurrence is undeniable, the legislature imposes penalties encountering with crimes in order to secure society through legal action. There are dissimilarities between men and women in committing a crime; Women commit less crime than men, the type and purpose of the crime committed by women is also different. We face the disadvantages and also the information capacities of media and the development of communication while their expansion. Jurisprudence and law; along with other sciences, help the legislator in order to establish peace among the members of the society by enacting laws so that issuance of a sentence for the offender is for the same purpose. Criminals, according to the crime they have committed, must be punished justly and they must compensate if they have violated the rights of individuals or society. According to jurisprudential documents and principles, the punishment of Tash-hir (media representation) has been considered for some crimes as the main or complementary punishment. Since Islam considers the sanctity of a believer as honorable as the sanctity of his life and property, so that offender's Tash-hir must have a high necessity, which is permitted by the Shari'a. In the past, Tash-hir was carried out by methods such as trolling the offender around the city, but today, the media helps a lot and this issue has been facilitated therefore the offender has become popular in a wide range of society. Tash-hir of the offender is possible with a court order. The responsibility of the media is very significant, media is not allowed to act arbitrarily in any way. Women's crimes have special differences among the crimes for some reasons. If a female criminal is going to be Tash-hir, this thoughtfulness will increase, most jurists did not issue permits for women's Tash-hir for crimes committed. From the jurisprudential point of view of Ayatollah Khamenei, criminal's Tash-hir has its limitations and where it has been permitted its due to expedient expediency.

Key word: Media Representation, Women's Crimes, Cyberspace, Social Networks, Jurisprudence, Privacy, Social Harm

University of Religions and Denominations

Faculty of Women and Family

Department of Women's Rights in Islam (M.A thesis)

**Jurisprudential Study of Media Representation of Women's
Crimes According to Ayatollah Khamenei's Point of View**

**(Case study of the representation of the Instagram dancer girl's confession in the
national media)**

Supervisor:

Dr. Mohammad Hossein Zarifian Yeganeh

Adviser:

Hujjat al-Islam Dr. Seyed Mohsen Fattahi

By:

Omid Toutchi Fatidehi

March 2021